

Karin och Alfons Davidssons mörkocirkel 1986-1993 - innehållsförteckning	1
Guide till den gamla bebyggelsen på Mörkö	3
Karta över Gård och torpbebyggelse för 1975 på Mörkö	9
1986 Höst	
Axvik	12
Eneboda gamla skola	14
Kyrkan och norra skolan	16
Diabildsvisning/Mörkö, Affärlivet, Nasarna, Zigenerna, Nora Kvarn	18
Oaxen	20
1987 Vår	
Hörningsholm/Förstudier och besök	22
Radiobandning av interview med Gustav C:son Bonde	24
Söräng/Mörkö torp, Karin i Lavreten, Gustavsborg, Baggstugan	27
Berghuset, Grottan, Skrönor	29
Kålsö (2 beskrivningar)	31
1987 Höst	
Kasholmen	33
Författartorpen	35
Karin Kahle berättar om Mörköoriginal	37
Ekeby	39
Sjöfart och Fiske - Oaxenfilmen	41
1988 Vår	
Egilsvik, Fridö, Backen, Linaborg, Björkvik, Nysäter, Elselund, Tabor	42
Brunna Hage, Glasberget, Bergalund, Smedjan, Stenbacken	44
Egelsvik, Kalkberget, Norrbacken, Egelsholm	45
Eriksö, Grönvik, Jättegröta, Kungsbryggan, Gullberga, Idala	46
Karta och Ramsholmen	47
1988 Höst	
Skansundet	49
Tjäders, Mossen, Prästgård	50
Ulfundet, Lilla Dåderö, Engsholmslott med sep. Beskrivning	52
Oaxenfilmen och Anders Grenberg berättar om Konsum på Oaxen	56
1989 Vår	
Studier av Husförhörlängder, Lama Lina	58
Kyrkan, Barkarboda, Harlöt, (Fridal), Runsten vid Kyrkan	59
Slesshagen, Brännorp och Lötstugan, Grindstuguberget	60
Kättsö, Tokvik	61
Pålsundet	62
Sörskåra, Långdal	64
1989 Höst	
Axvik	66
Oaxen	68
Hornö, Grottan, Ekö	70
Egelsvik, Kristin på Lillbacken, Kalkberget, Persberg	71
Hölö Kyrkskola, Mikrofilmletande om Skälbygård	74
1990 Vår	
Skälby/ Tegneby, Nora och Norakvarn, Idala	75
Skansar	77
Näslandet	79
Dåderö, Engsholmslott, Nytorp	82
Björkarö, Bergaby	82
Författartorpen, Vreta-Hölö hos Vera Gustavsson	83

1990 Hösten	
Fruberget, Liljeforskullen, Fornborg, Gumsekulla, Grönbrink, Hammarstugan	84
Eriksön, Harburen, Hällkärls, Kättsö	85
Skesa, Munkens trappa, Vant Lasse legenden	86
Idala	87
1990 Våren Studiecirkel för Fridalboende	
Ekeby Gravfält, Gåsta Magasin, Brunna hage, Skeppsättning, Brunna Gård, Glasberget	89
Egelsvik, Lillbacken med mor Kristin Larsson, Tabor, Kalkbrottet	90
Prästgårdsskogen, Slessshagen, Fornborg, Björngrottan, Grindstugubergen, Norra Kålsö	91
Karta, Ulvsundafärjan, Dåderö	91
Centrala Mörkö, Ekeby, Källar, Smedstorp, Sprickberget	92
Taborsberg, invid Borg, Myrholmen, Björnö	93
Kyrka, Jordkulan, Lundbyskogen	94
1991 Våren	
Nöckna	95
Lavreten	96
Bergtagningen, Slessshagen	98
Brunna, Glasberget	100
Axvik	101
Kasholmen, Pålsundet	103
1991 Hösten	
Oaxen	104
Skymtet	106
Tunanäs	108
1992 Våren	
Bråten	109
Hörningsholm	110
Mossen	111
Nora	112
Eriksön, Kättsön	113
Kyrkan, Barkarboda, Gåsta, Fridal, Solberga, Ekeby	114
Fifång	116
1992 Hösten -Ekojuntan	
Väggberget norr om Dalbrink, Vickelby bråkgröp, Norra Skåra, Transta	117
Lustigtorp, Skomakare Gustavsson, Långstorp, Karlsöt, Gumsekulla, Sandstugan	118
Eneboda Skola, Sanda, Björkarö	118
1993 Våren	
Uggleudd (Tuttudden), Laviken, Baggtorp, Rossholmen, Kallasvik, Lövhagen, Nytorp	119
hos Sven Erik i Lövhagen	120
Alskärret, Tokvik, Anklora, Svalhagen	121
Lövlund-Hölö, Ängsholmen i Simsjön	122
1993 Hösten	
Egelslund, Kalkberget, Egelsvik	123
Ekeby, Källa ”Stimla”, Munkens trappa, Vantlasse, Skogstorp, Lilltorp, Långdal	123
Nedre Örsta, Tunanäs, Örsta Hage	124
Hölö, Bökesta Hus, Åby Kvarn, Åbynäsbadet, Kvarnen rivs	125
Bilder från olika utflykter	126
Vägbygget – Pålsundsvägen	132
Mörköbrobygget	133
Om fiskerinäringen, om om Fonder och försäkringsfrågor på Mörkö	134
Ett julminne (berättelse av Kristina till Karin och Alfons Davidsson)	136
Gerda Eide berättar om sin ungdom på Mörkö	137

från Alfons Davidsson
juni 2002

**GUIDE TILL OLIKA PLATSER VI BESÖKT OCH EN NAMNBESKRIVNING
ÖVER DE FLESTA BOSTÄLLEN SOM FÖRE
FRITIDSHUSENS TILLKOMST, ÄR DEN GAMLA BEBYGGELSEN PÅ MÖRKÖ.**

START FRÅN BYGDEGÅRDEN.

Från Bygdegården och en tur till Axvik, genom Kumla.

Gamla Berga by med grunder av 3 st gårdar varav 2 st gårdshus är bevarade. Platsen där "Antilittas" stuga låg. Antilitta ett annorlunda fattighjon 1920-30 talet.

Solbacken, Stenbacken, Långens torp (båtsmanstorp) Långens Länsta i Sanda hage med fritidshus samt Sals udd, det gamla grustaget med omnejd. Idestatorpet som fiskarfamiljen Asplund fick uppföra på godsets mark.

Efter Hörningsholms f.d. skolhus, mot Skanssundet finns en liten väg till höger mot skogvaktarbostaden.

Här fanns under 1920 talet ett enkelt hus, i vilket Idala handel under E Carlsons & Co tid drev en filial till sin verksamhet inom lanthandel, med öppet-hållande 2-3 dagar per vecka.

Före Skansens färjeställe med Skansholmen har numera Oaxens Båtklubb sin uppläggningsplats. På detta område var tidigare Hörningsholms Tegelbruk placerat.

Numera finns härintill Skansholmens Sjökrög. På denna plats låg, ända fram på 1940-talet kaserner tillhörande Kungl. Artilleriregementet A1 i Stockholm. Med Mörkö som övningsområde, bedrevs här utbildning av signaltrupper under sommarhalvåret.

Skansholmen, med gamla skyttevärn, är nu fritidsområde för Södertäljebor. Fortfarande finns rester av ångbåtsbryggan kvar. På andra sidan sundet finns färjeläget med kontor och bostäder, därintill de gamla försvarsanläggningarna sedan 1600-talet.

NÄSLANDET

Hörningsnäs, Gården, arbetarbostäder och torp. Mjölkstugan, Ingvaldstorp, Elsaborg. Den lilla gården Stjärten som förr hade 2 hästar och nötkreatur är numera Reningsverk (Himmerfjärdsverket) för södra Stockholmsregionen. Härfter passeras torpet Malmen, där vägen till Långuddens gård viker av. Nu finns där familjen Asplunds fiskeställe och laxodling med en utbyggd båt-uppläggningsdel och en mindre marina.

Från Malmstugan vägen mot Grödingehållet, viker man in på en skogsbilväg och passerar "Spåntorget", uppläggningsplats för skogsprodukter på 1930-40 talet. Här är hjärtat i den fina Näslandsskogen, berömd för sin höga bonitet och högkvalitetsvirke. Hela området med skog och gårdar ägdes fram till 1970 talet av Hörningsholms fidekomiss.

Stockholms stad köpte då området vilket samtidigt införlivades i Grödinge församling och kommun.

Området omfattades av gårdarna Hörningsnäs, Stjärten, Långudden, Malmstugan, 3 gårdar i Näs-byn, Björndammen, Fosäng och Gökbacken.

Viker man in på den ovan angivna skogsbilvägen kommer man fram till Björndammen och Fosäng, som nu brukas av Tage Eriksson med familj. Här i strandlinjen mot Himmerfjärdens norra del finns sportstugeområdet Grönslätt. I östra delen av det öppna odlingslandskapet skymtas torpet Gök-

backen, vacket beläget i skogsbrynet mot väster. Nu åter tillbaka genom Hörningsnäs f.v.b Skanssundets färja.
En mycket upplevelserik och givande lördagsutflykt, att rekommendera.

HÖRNINGSHOLM

Hörningsholm, har en mycket omfattande historia vilken jag överlåter till ägaren Carl G:son Bonde att berätta. Däremot några platser inom gården som bör omnämnas. Nordost om gården låg förr ekonomibyggnaderna och arbetarbostaden Näsbacken, med 6 lägenheter plus bagarstuga. Huset finns fortfarande kvar. Bränneribryggan och där utanför Notholmen med sin fyr. I djurgårdsparken har funnits en trehörning stensättning, numera borttagen, troligen använd som grundstenar vid någon byggnation på gården. Härifrån härleddes med all säkerhet namnet Hörningsholm.

Vi gör en avstickare till det närbelägna Dåderölandet, inom Ytterjärna församling. Här har funnits en frälse/kron gård vid namn Borghaga, vilken enligt sägen ej fick rätten till vad då? Krona? som "Sätessgård". Vidare Dåderö gård och själva Dåderö med sin speciella historia. Här nedanför återfinns ett omfattande gravfält och en skeppssättning. Nu skymtar Ulvsundets f.d. färjeställe. På åsen ovanför Dåderö har i vår tid 1980-90 talet planerats byggande av en Eko-by med många bostadshus. Detta projekt har stötts och blötts i många instanser. Nu år 2000 har ännu ingenting hänt och byggplanen skrinlagts till vidare.

ENGSHOLM

På andra sidan åsen nordost Dåderö, öppnar sig en mycket vacker landskapsbild med odlingsmarker och en välbyggd och vacker ekonomibebyggelse för den stora gården Engsholm. Längst bort i nära anslutning till Skanssundets övre del reser sig den stolta och anrika Vasaborgen Engsholms slott. Detta herresäte, som haft flera olika ägare med varierande inriktning på verksamhet är för besökaren en angenäm och unik upplevelse. Här finns en utförlig historiebeteckning att tillgå vilken ger en god bild av stället karaktär och olika ändamål under olika ägarförhållanden.
Numera bedrivs en omfattande hotell- och konferensverksamhet härstädes.

SANDA OCH BJÖRKARÖ

En lördagsvandring omfattande Sanda gård och vidare mot Björkarö över "kolv-området" med den fina jordbruksmarken därstädes. Vid Björkarö tittar vi på den forntida samlade bebyggelsen samt letar efter ytterligare husgrunder till de 5 gårdarna. Senare tiders arbetarbostad, ekonomihuset med stenladugården i gråsten samt den stora fina huvudbyggnaden som Svea och Anders Davidson renoverat, under sina år som hyresgäster där. Sanda grindstuga och Bergalund besöktes. Här finns lämningar efter bysmedjan och minnen av den siste smeden på Bergalund, Pettersson ??

Tormesta och Brunna var ett etappmål. Här är några intressanta saker att studera med lämningar av gravfält, skeppssättning, flyttblock och husgrunder. De gamla gravhögarna samt Glasbergets mysterium. Detta är en minnesplats från Bronsålder fram till nutid. De på 1920- 30 talet uppbyggda gårdshusen till Berga gård ligger på landsvägens västra sida.

LUSTIGTORP, TEGNEBY, SKÄLBY, NORA

Vi förflyttar oss sakta i sydlig riktning på Mörkö västra sida förbi Tormesta och stannar upp vid Korslöt, Långstorp, Lustigtorp och Nilsborg. Alla dessa små ställen är förknippade med speciella minnen kring de människor som varit bosatta här.

Gustavsson i Korslöt, "Kalle Lång", Farbror Gustavsson i Lustigtorp: skomakare, kycklinguppfödare, fjärdingsman, lokalpredikant i Metodistförsamlingen tillika söndagsskollärare. Herman Karlsson, Nilsborg, blind genom arbetsolycka bedrev borstbinderi.

Efter dessa stugor kommer Sandbrink strax före gården Tegneby 60 tunnland jordbruksmark på 1940-talet. Tegneby "kammare" bostad för 2 familjer med varsitt rum om ca 15 kvm vardera. Bakom detta hus finns lämningar av en fornborg. I Tegneby beteshage fanns förr en ångbåtsbrygga den s k "kycklingbryggan" där ångbåtarna lade till för lastning och lossning.

Färden går vidare i sydlig riktning där vi beser grundrester efter Skälby gård. Här skall även finnas, enligt prosten Ekström, en runskrift i en brant bergvägg. Tegneby omnämns redan på 1550 talet i Ekströms bok.

Nora gård passeras med Aspbacken i väster och Nora kvarn i sydlig riktning. Kvarnen finns på Torekällberget i Södertälje. Här fanns 2 stora gravhögar, varav den ena blev bortschaktad på 1960-talet vid framdragning av ny väg mot Idala.

KASHOLMEN, PÅLSUNDET, NÖCKNA, NYGÅRD

Såväl Kasholmen som Nöckna by och hela området kring Pålsundet är väl dokumenterat med studiebesök vid flera tillfällen under senare delen av 1990-talet. Här fanns enligt kartor och husförhörslängder de Vaktstugor som för länge sedan försvunnit, men som vållat mycket huvudbry och spekulationer för vilket ändamål vakthållning uppehölls. Personalen bestod mestadels av fattig-hjon och inhyses personer. Ännu finns många frågetecken om detta. Passerande Pålsundstäppan, Svartkärret och Sandviksängen samt över nuvarande ängsmark når vi Helgön med utsikt över den inre delen av Tullgarnsviken och Kålsöfjärden.

Här öppnar sig Eriksöns och Mörkö arkipelagens vattenområden med sina många holmar och skär. Man kommer nu så att säga bakifrån upp emot

Nygård, förbi de omtalade författartorpen: Sandvik, Fagersvik och Turesbo (Suss). Under 1930-talet vistades här de unga författarna "Syrentorparna" på dessa torpställen och gjorde härifrån sin litterära karriär.

Båtsmanstorpet Klystorp (Klysestugan) ligger strax intill Nygård. Ref. till "Skräddare Ljunggrens memoarer", där gårdarna i Nygård beskrivs, såväl som bönderna.

På ängen nedanför gården finns den sägenomspunna Svartkällan med sitt järnhaltiga vatten. Flera historier eller "skrönor" finns här att berätta.

Nöckna gård, värd en ingående studie, att rekommendera.

IDALA, SÖDRA MÖRKÖ

För att göra resan över södra Mörkö mest lättbegriplig går man lämpligen ut från Idala och följer vägen söderut förbi Mörkö fd prästgård.

Då är redan de 3 gårdarna Vickelby, Gåsta och Ekeby passerade, vilka är belägna på rad c:a 300 meter öster landsvägen.

Botten, som jordbruksgården under prästgården heter, har under 1900-talet förändrats i byggnadsbestånd. De äldre ekonomihusen har rivits och ersatts med nyare och tidsenligare hustyper. Bland hus som försvunnit kan nämnas ladugård, loge, tvättstuga. Till prästerskapet är "tiondelagen" borttagen sedan 100 år tillbaka. I en backslänt sydost det södra boningshuset har funnits en liten backstuga, i vilken min morfar föddes på 1840-talet.

Snart passerar platser som Rövarbacken eller Gråtbacken och över en så kallad rännil, som kommer från Kvarnkärret där enligt Ekström fordom någon form av kvarnverk varit beläget. I skogskanten finns Paulineberg. Väl kommen till Nyängsbacken går en mindre väg till höger mot Nyängsstugan. Slesshagen och Ekeby äng med Botten- vikens norra del. Här mynnar utfallsgraven från Ytterberga och Hammarby området samt stora delar av markerna Håga, Lundby, Nora m.fl. och har sitt utlopp i Saltsjön.

Ulriksdal, Wilhelmsdal, Lötstugan och Grindstugan är f.d små torp före Lötens gård. Till Lötén fanns flera torp (Bränntorp, Åtorp, Kålsö, Norra och Södra Dalbrink.

Gamla skolhuset vid Lötén ännu kvar med delvis behållen skolinteriör.

Färden går nu över "Storlöta", som vägen kallades i 1900-talets början. Här passerar vi i nämnd ordning Lugnet, Stenhälla, Brink och Bobacken, tidigare små jordbruksgårdar. Kålsö i öster, som med sin rika flora och lövskogsområden, numera naturreservat, är väl värt att studera.

väster

Vid Bobacken delar sig vägen och vi beger oss söderut mot Klubben, varvid ännu ett vägskäl som till höger för oss ut på Eriksön. Nuvarande husfastigheter är Eriksö gård, Fridhem, Gullberga, Harburen och Kättsö. Bevarade grundrester efter Wreta, Hagstugan och Grönvik kan beses. Strax öster på huset Klubben finns grundrester från Klubba kammare. Efter mellangärdet, ett åkerskifte kommer vi till Svalhagens torpgrund, till höger med egen historia över stället som bör studeras. Till vänster ovanför berget ett åkerskifte på 1,5 har. "Svalhagskärret". I en vinkelkurva ett par hundra meter söder över, kommer vi ner till Svalhaga kammare. Nu enbart kallat Svalhagen. Från denna vägkrök går rakt söderut en gångstig som leder fram till "Berghusets grottor". Vi föredrar att följa landsvägen över Ekö brink, där vi så småningom påträffar Ekö. Ett jordbruk och fiskeställe varifrån körspår = väg leder ut till Hornö som varit ett litet jord- och fiskehemman. Även Sandholmen är beläget ej långt härifrån. Nu återstår endast bergsryggen ut mot Hornö udde, där Mörkölandet har sin sydliga spets.

Åter till vägskalet vid Bobacken kör vi mot östra delen av Mörkö och passerar Bastun uppförd på 1930 talet invid en kallkälla som kallas "Stimla". Här ovanför reser sig Vårdkasberget. Kommen över åsen möter vi Ängstugan där en väg viker av till Anklor, den sydligaste gården i Horns äng. Denna dalgång sträcker sig från Anklor förbi Ängstugan och Borg, Källstugan och Bråten upp mot Norräng (tidigare Norrändan) och vidare upp igenom storskogen, där man påträffar kärrmarker, som "Oset" med "Os-källan", Vimossen och Vickelby hage. Här är den naturliga vattendelaren i terrängen mellan Smedstorp och Långdal. Viss avrinning härifrån sker även mot Mossen, genom Tjäderleken, Lavretens äng och vidare ut i en rännil förbi Rännilstugan och genom Uggeltorps ängsmarker.

Tillbaka förbi torpet Borg vid foten av Taborsberg, en gammal fornborg, mycket svår att bestiga, är vi snart framme vid avtagsväg till ännu ett gammalt torp Tokvik. Härifrån finns även en minnessak bevarad. Nämligen dörren till en sjöbod, det enda hus enligt sägen som ej brändes vid rysshärjningarna år 1719. Denna dörr finns ännu bevarad hos Sven-Erik Paulsson på Lövhagen.

Efter vägen mot Tokvik passeras Alkärrret, en av de minsta torpstugorna på Mörkö. I nordlig riktning härifrån sträcker sig ett kärr- och skogsmarksområde som kallas Spångkärrret. Efter de skarpa vägkurvorna gick förr en enkel körstig genom Lövhagens odlingsmarker, ned till en ångbåtsbrygga därstädes, Tokviks brygga eller Lövhagsbryggan, dit folket som var bosatta på södra Mörkö, fraktade sina produkter, för vidare transport med ångfartyget Ejdern m.fl. för att saluföras på torget i Södertälje.

Lövhagens lilla gård är en av de arrendeställen som har den längsta brukartraditionen inom samma släkt. Utanför Lövhagen finns Björnö, en av Mörköarkipelagens största öar. Rikligt bevuxen med kraftig barrskog. Här fanns förr en bosättning, med tydliga spår efter odling. Vi följer nu vägen norr över och passerar i nämnd ordning de få små gårdarna eller torpen Kallasvik, Nytorp, Rosholmen, Baggstorp, Baggstugorna och strax därtill Gustavsberg. Här fanns tidigare Rännilstugan med källan i kanten av den rännil som avvattnat Rödmosse m.fl. områden.

Vi gör en avstickare upp till Uggeltorp. Det var det största jordbruket på den östra sidan av Mörkö. Genom Uggeltorp letar sig en väg in mot det lilla torpet Lavreten som ännu i denna dag är ett levande jordbruk med en liten kreatursbesättning

Ovanför nuvarande villaområdet Söräng, fanns förr ett antal små torpställen som höll sig med ko, gris och höns. Här låg Söräng, Löfstugan, Långhagen, Eriksberg och Myrstugan. Av de två sistnämnda finns bara diffusa grundrester kvar.

I det berörda området från Lövhagen och upp mot Oaxens färjeläge vid Björnhagen är många fritidshus uppförda på tomtmark som arrenderas ut av ägarna till Hörningsholm. Några namn på speciella platser med fritidshus bör nämnas, såsom Getberget, Uggeludd, med Laviken och Tutudden.

Nästa plats av intresse är Lisstorp, grundrester av en gård från 1800 talet. På en höjd strax norr om Lisstorp är en samlig skålgropar funna.

Här ansluter vägen mot Östra och Västra Nybygget fram till Mossen, den lilla gården i vilkens omgivning man hittar flera gamla torp Tjäderleksstugan, Mossstugan (Målarstugan) och Råbergens båtsmanstorp. I området finns många namn på platser att minnas. ex. Tjäderleken "Mossarns" intag, Råbergsklövet, ~~Kottkärrret~~, Vickelbytäppan.

Stora och lilla Vaggbergen, med rester av försvarsverk i någon form äro väl värda ett besök. "Oset" med källan medanför Osbacken och Vimossen, tidigare nämnda.

Kallkärrret

Genom att fortsätta vägen mot Ekeby påträffas också södra och norra Smedstorp med fin utsikt över Mörkö prästgård och de öppna fälten mellan Nöckna och Nora. Här vid "Smens" fanns ända fram på 1930 talet en bysmedja. Av det västra Smedstorpets finns bara grundrester. Lokala namn på platser efter vägen förbi dessa torpen äro Svarta grind, Skogsgrind, Sättersta brink, Sinekällan, Skölpussen och Stimlan.

På vår färd runt Mörkö är vi snart vid Skesa gård, vilkens historia är berörd i KD:s rapport. Nuvarande allmänna väg går över "Tatrerne", för att tidigare vikit av vid Smedkroken, norr Skesa upp förbi Sörskåra som blev den allra första fritidsbebyggelsen omkring 1930. Här träffar vi på Käringhagen, genom vilken körstigen till de tre små torpen Lilltorp, Skogstorp och Långdal letar sig fram genom kärrhål och över berghällar.

Nästa plats är de två små Skåragårdarna. Härifrån finns en gångstig över Stankarbacken mot Tramsta och Håga. Det vägskäl som nu kommer är Gärdegrind sedan gammalt. Här viker vägen av mot Egelsviks by samt gårdarna Örsta och Tuna. Dessa platser kräver ett helt separat kapitel.

Mellan Tramsta och Håga fanns en mycket dålig gårdsväg fram till Idala, kallad Gyllengatan, vilken genade mycket mot att följa huvudvägen förbi Lundby gård över Dyvens bäcke och Smedbacken till Idala.

Här var ju bygdens centralpunkt med affär, poststation och vid förra sekelskiftet även mejeri. Med rörelsens egna hästtransporter kördes mjölkprodukter till Järna station för vidare befordran till Södertälje och Stockholm. På 1920 talet upphörde mejeriet och en mindre droskrörelse startades i anslutning till affärsrörelsen. Här var även hållplats för busslinjen Hölö station- Mörkö -Oaxen, samt Trosabussens turer onsdagar och lördagar.

ENEBODA, GRÖNBRINK

Mörkö gamla kyrkskola med Eneboda gård som förläning finns beskrivet i KD rapporter.

Ovanför Eneboda ligger Stora Barkarboda och den så kallade Hagstugan. Här finns historier om spökerier och skrönor och om personer som hade makt med de onde och underlösa sådana "beskäftelser". I området häromkring finner vi även Lilla Barkarboda, ej långt från Ytterberga f.d. gård och därbortom har vi Skymtet som också varit ett jorbruk fram till början på 1900. Litet längre bort i terrängen har funnit ett par torp. Lilla Skymtet, bostad för fattighjon på 1930-talets slut. Stugan var så dålig att de sista som bodde där tog eget beslut och flyttade över sitt enkla bohag till "Vikens" båtsmanstorp, som då stod tom. Av dessa torpstugor finns endast grundrester kvar samt några minnen kring de sista boende människorna här. Från Vikens är ej långt fram till Axvik.

Tillbaka mot landsvägen Kyrkan- Gumsekulla finner man Hammarby och här ovanför ligger Gamla ålderdomshemmet, med Pensionärsbostäderna som uppförts i olika etapper under 1950 -80 talet. Hammarstugan finns även och därtill Grönbrink, barnmorskebostad på 1900 talets början. Denna fastighet är på 1800 talet redovisad under namnet Burstugan.

Efter Grönbrink i nordostlig riktning intill bergskedjan finner man grundrester av Sandstugan. Detta hus försvann under 1950 talet.

Fruberget, med sina grottbildningar är den högsta punkten på Mörkö, 61,3 m över havet. Enklart att ta sig upp här är från Grönbrinkshället.

Om man går Sörmlandsleden från "Brinkerna" intill Gumeskulla påträffas en fornborg och därefter ett par fina utsiktsplatser över Ledarön och Hölöområdet.

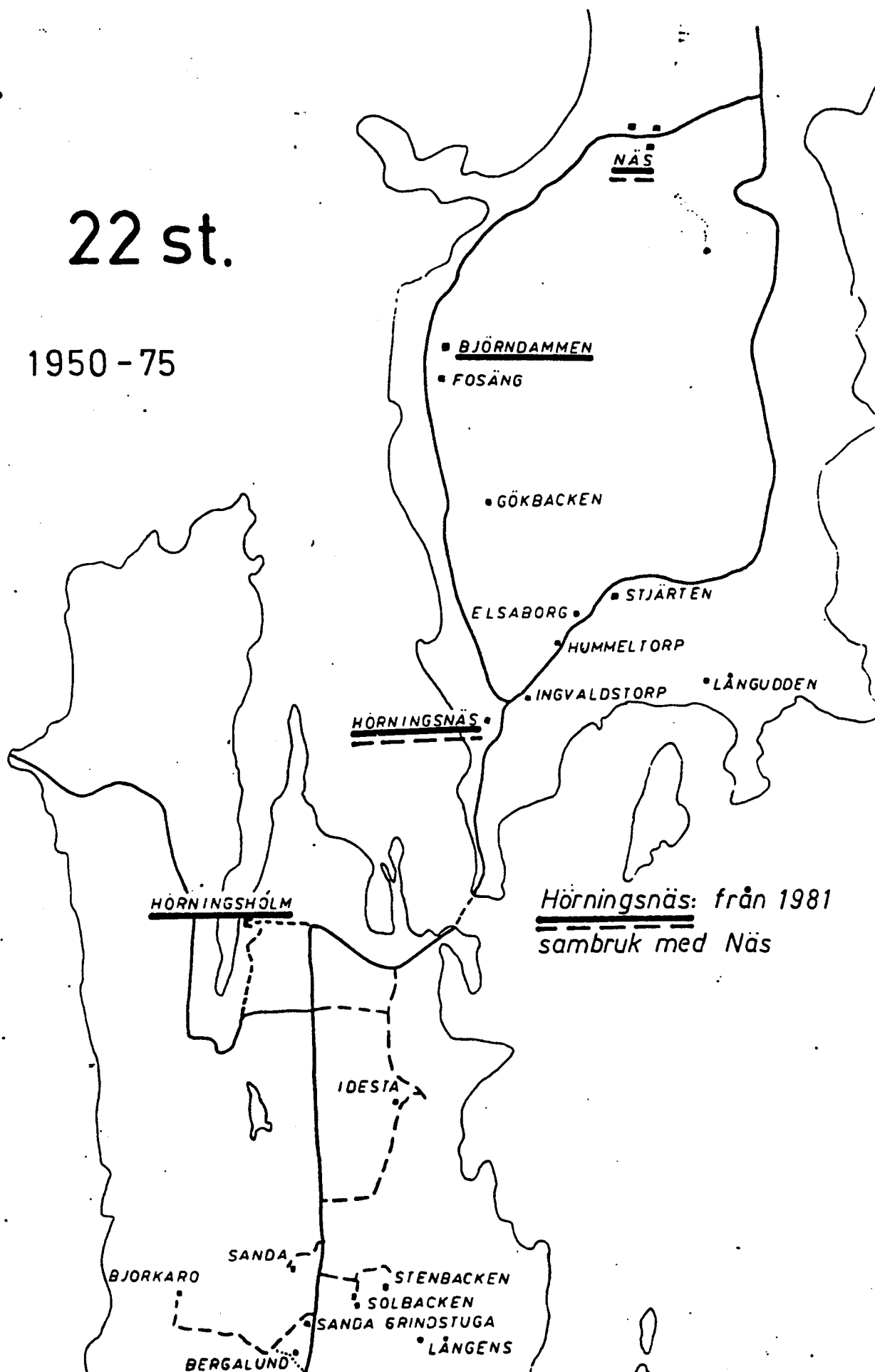
Gårdar som brukas 1981

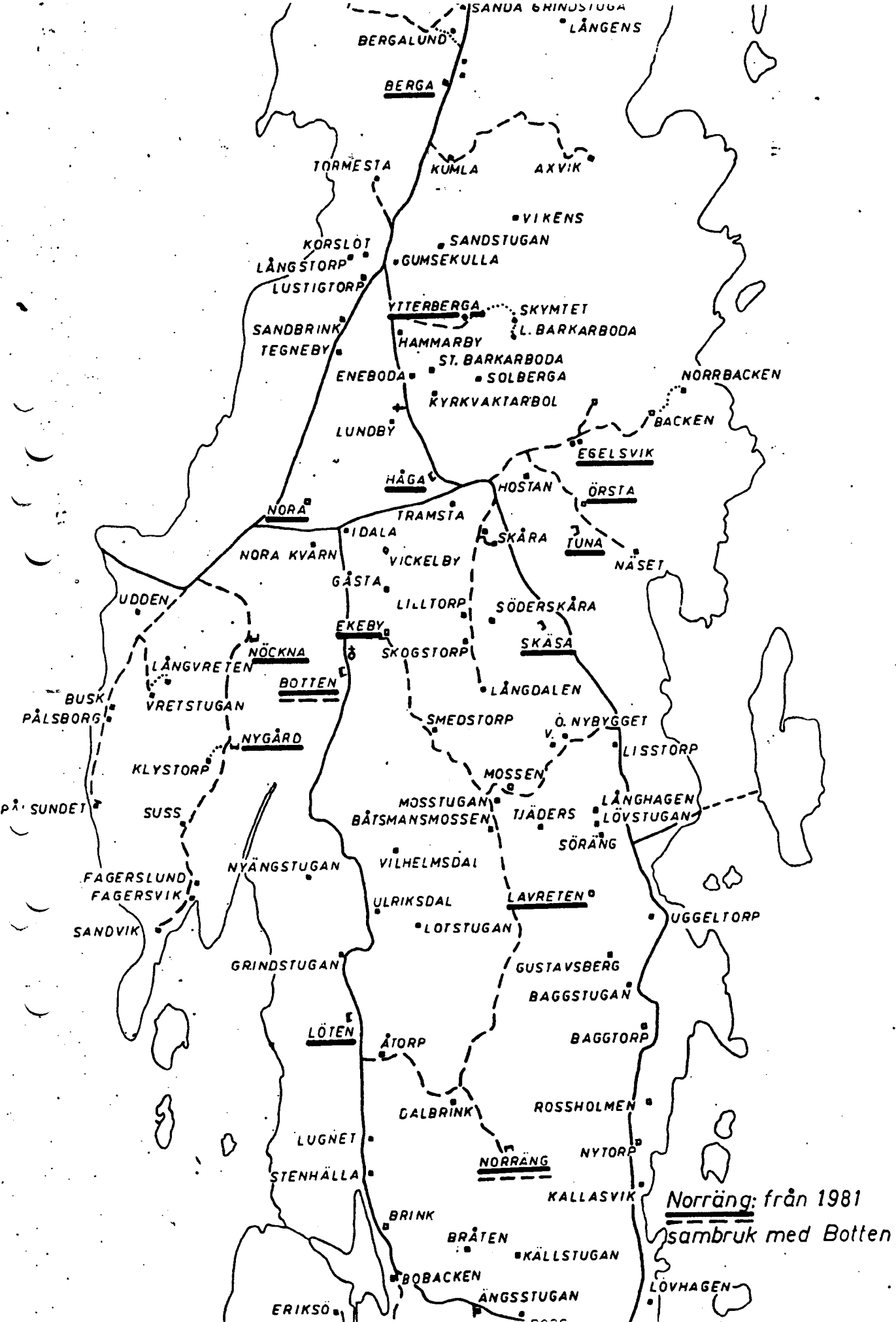
20 st.

1975 22 st.

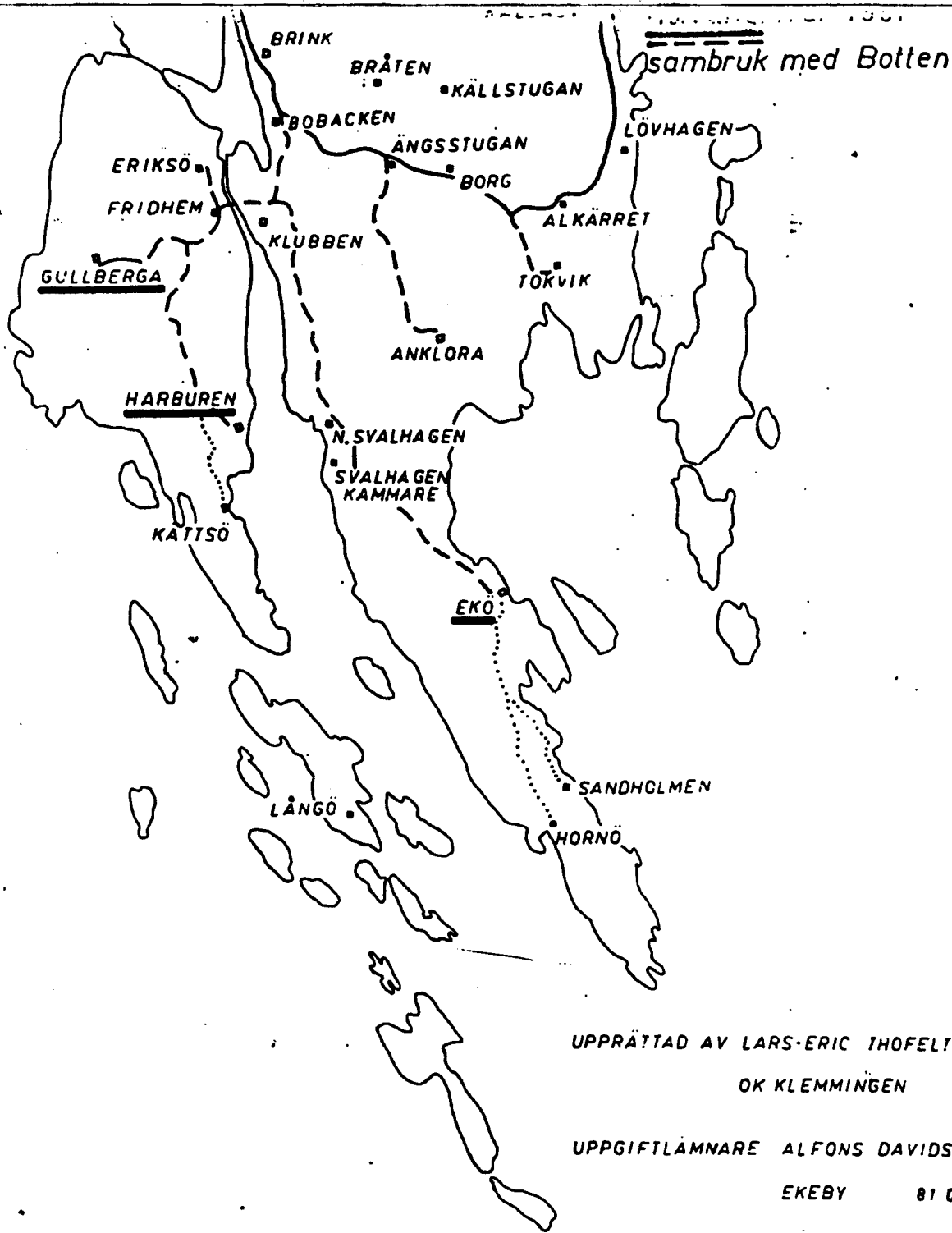
Nedlagda 1950 - 75

26 st.

Norrång: från 1981
 sambruk med Botten

Starten 1986

I

Mörkö genom sekler.

Studiecirkel 1986-1987. Sedan H. A. Davidsson

^{september}
Första gången vi träffades "de nista auturias temur"
av Mörkö historiens bevarande, var en ståtande vid den
september lördag.

Efter genomgången av de viktigaste sakerna för
en studiecirkels genomförande, bestöt vi oss för att
gå ut på Mörkö.

Vi åkte från Bygdegården ner till Stovik.

Jag, Karin är född här och har därför lite personliga saker
att minnas, som då kan tänka oss lite om hur man levde
på 30-talet.

Fluset, som jag föddes i, och som
fortfarande finns kvar, är ett av Mörköns äldsta hus, 1763.
Ett stort kök med jämspis och bakugn, murrad med käpp
och en liten kammare med röspis.

Vi gick nu upp till det branta berget, nordväst om gården,
där vid foten av berget, finns kallkällan, härifrån har
gårdens folk brutit rikt dricksvatten, sedan urminnes tid.

Jag minns hur mamma vilade vattenet då hon tömde
det i den gröna vattenkunnan av trä i köket. Dels för
att få bort skräpet och dels för myggglarorna (slinger-
bullen) vilka sommardag, alltid gammal vatten.

Vi fortsatte upp till toppen på berget. Härifrån har man
en fin utsikt vida omkring, man ser vattenet upp mot Skars-
mundet och Flimmus fjärdsviken bl. a. Här på det branta
berget finns resterna av en fornborg. På bild i porten Ekströms
Ekströms Mörköbeskrivning från 1828, syns hur den antagligen
har sett ut en gång. Stor regleden från landsort till Sö-
dertälje, går utanför Stoviken, tvärgående har vikingafloppen
passerat här och det var då nödvändigt för befolkningen
att kunna röka skogsdal här i fornborgen.

Winston Loran grev berättade då, att hon list om ett stort slag mellan två vikingahövdingar, som hörligen utkämpats just utanför Åsvik. Bortom regel-leden, ligger Åsviks hölmur, med den vi kallade Djävuls vägen, en sänna i berget, med en bredd av nio alnar, vilken ännu är synlig på fastlandet i Sorunda. Vi åkte vi tillbaka över Stan-backen, en backe som kallades vi av min ryttar och mej, då vi var små. Det var vi, att pappa åkte till "stan" Södestälje för att "örja". Han åkte häst och vagn, och i vagnen fanns då. Slaktad kalv, höns, ägg, hundar björkrisvisper, vagn och bär. Vi såg då vagnen förvinnas uppför backen. Pappa åkte till stan. Vad det var och var det fanns visste vi inte då. Bilar fanns bara ett fåtal av, vi hästarna var ofta biträdda och hade lätt för att skona. Elektricitet, telefon, TV eller lantbruk-bänne fanns inte, men båtvar radior hade vi, men den fick inte användas ofta.

34 tunnland åker ärendande vi utse Flömmings hölmur-gods, 8-10 kor, kalvar, höns, grisar och 2 hästar fanns på gården. Myrken körades ut till Sandvågen vid Kumla varje morgon. Vi gick i Ennebrda skola, det var lång väg, 4-5 km.

På återvägen från Åsvik stannade vi vid Kumla för att se på skyttegravarna, som uppfördes under första världskriget och där Sandströmmen skulle skydda oss och hålla ställningarna, men som tur var blev det aldrig så allvarligt.

Från Kumla där skyttegravarna är belägna ser man ut över Stegelbräcken, Mörköns avsättningsplats, Tomstuviken och Ledarön. Avsättningsgränsen kommer inte längre, och inte för heller Albert i Tomsta sin häst längre. Vi fick åka med honom någon gång från skolan, han var snäll men inte vacker. "Jag minns den ljuna tiden..." Karin

Vi träffades på lördagsförmiddagen den 11 okt i ett strilande väder vid Eneboda gamla skola. Där fick vi gå in och titta och minnas. Vi var många i gruppen som gått där och inhämtat de första läroplanerna här i livet. Vi mindes fru Astorin och kantz Astorin och "Firke Carlson" inte att förglömmas. Vi kom ihåg kommunalskatteuppbörden, som togs upp i vårt avklädningssrum, som också var kommunalrum. Vi mindes Arvid Larsson i Nörkan, kommunalrättsordförande. Vi mindes "Lappin" Erik Andersson, som var en fin man och rörde sig rakta och vridigt som en lapp, skolans verkställare.

Tänk, aldrig glömmes man dryckesautomaten, som varje morgon fylldes med vatten av Erik, i en behållare högt upp och ett rör var till ett munstycke, där vattnet kom, om man öppnade en kran, där man kunde rätta minnen runt ett munstycke.

"Lappin" hetta den ironiskt nog.

Efter läroverket var det dags att besöka Teuberg. Ett vackert och intressant berg. Alfons berättade för oss om jungfrun, som flydde upp hit och tog en kanna med mjölk, för att hålla sig med färskt ägg. Det blev dock hennes öde, kanna kacklade och kanna blev funnen av den lilla fi. Teuberg är storkis högsta punkt. Vi såg därför vida omkring. Flömmingsholm i norr, Jäms med vatten och Nordanns bestidsområde, vi såg Sönderstergården, Tegneby, Långtope, Ledarön, kyrkan och ett långt stycke viderut.

Vi undersökte grottan, som enligt profeten Erik Astorin var en vackert formad, att den kunde ritas som konstverk, vi instämmer.

Sedan ställde vi färdan till Ekeby, där vi gick och
tittade på grufvältet mellan Gårde och Ekeby.
Där finns många vunda grovkullar och en
skeppsättning. Vi gick i viltkenet på ber-
get, där Alfons och senare även hans bror och
bror-bror ha lekt i "hällkassen" efter regn.

Gudrun, uppväxt vid Gårde, hade många
minnen från de här markerna och kunde be-
sitta, om de många källor som finns i skogs kan-
ten, Reppbrunn, Stokällan, och Slimla.

Vi skyndade vidare mot "Stunkens torppar",
en av naturens tillverkade torppar i berget.
Torppan användes oftast för, då man fot-
vridde över från östra sidan till den västra,
där affär och mjölk fanns. Ovanför torppan lig-
ger ett kärr, varom det finns en legend. Sägner
om Vant Lasse. Alfons berättade den för oss
då vi besåg kärret. Därefter skildes vi för den här
gången, efter att ha smakat av finkten från
ett släppelträd, som växer vid Ekeby, och
säkert är närmare 100 år, eftersom Alfons
är 66 och det sedan vid hans födelse var
gammalt.

Uti trädets stilla rus vi hör en ton, vändligt skön,
och en röst från fjärran när en genom vinden.

Karin.

När vi den 25 okt. träffades på Bygdegården var väderstämningen och härbliken

Vi inlettade oss på kyrkan den här dagen. Men platsen där vi satt var ju också historisk. Här har tidigare legat en skola. Nya skolan. Det var 4-årig skola här och i slutet på 1800-talet var det nog kanske vanligast att man gick i skolan endast fyra år och oftast då bara vinterns dagar. Skolhuset revs i början på 50-talet, efter att i många år använts till samlingsplats, biolokal bl. a. Utredningsbara fanns även till sommarfesterna. Vem minns inte när Årjö-konkorten spelade upp till dans och kören blev länge till keuren där dansbiljetterna såldes.

Årjökonkorten bestod av kapellmästare Gunnar Johansson för, fiol Einar Johansson, dragspel Börje? fiol och Einar Eriksson trummor.

Efter fikapaus åkte vi till kyrkan för att där se och höra om de olika saker som där finns. Kyrkostyrelsen visade oss kyrkkrivret och miss tabarna. Den visade brudkronan, stor och tung i guld, finns inte bevarad i kyrkan, den är allt för dyrt för det. Vi talade om tillståndet av präster, som skiftes på ett annat sätt än nu. Det var Fleming Holmsägarna, sedan många hundra år, ätten Brönde, som skifte det. Porten Eriksson var t. ex. tillträtt av Nils Brönde och av honom ombodd att göra Årjöbeskrivningen, som vi är mycket tack-
samma att den finns. Någon gång på 20-talet fick Årjö en präst med namnet Gunnar Paban

Det var den sista prästen som Flöming'sholm
tillhörde. Många storkörs som nu är i 60 års åld-
ern är både döpta, konfirmerade och vigda av honom.
Ett lustigt minne från Alfons och mitt bröllop. Vi
hade ringit in att få låna brudkronan, men en kam-
rat varnade oss att den var så tung att bära.

Vi bestämde oss då att låna en prinsesskrona.
Vid bröllopsmiddagen sade prästen i sitt tal till
oss bl.a. Ja inte visste jag att du lilla Karin
hade så klent huvud. Ett skojigt minne av
just Gunnar Pabst.

Sedan glades de vi rustade med sin inskrip-
tion: Tydrik och Fröste låto göra bron och resa
stenen efter Omme sin fader.

Vi var även fram till Sundby, för att se en fin stenbo
över en rinnil men den var bortstimerad.

Vi gamla storkörs berättade för de övriga hur vi min-
des julottfärderna förbi Sundby, när vägen gick
från Tdals över Dyvans backe till kyrkan. Vid
Sundby var då alla fänter upplysta av stearinljus
och det blev en fin bild att minnas. Det var ju vi, att
alla kunde inte beresta julottan, djurs och avställda
miste ha sitt, systemet miste skötas och elken priss.
Ljus och värme behövdes jämt, men kanske allra
merst juldagen, då man verkligen kunde se
ljus, värme, mat och vila.

Fädernas kyrka, skönast bland samfund
på jorden.

Karin

Mörköcirskula den 8 nov 1986

Ett kallt och dimigt väder vidde, så vi drog on in i lokalerna på Bygdegården.

Vi började med att se på disribilder lånade från Hölöbiblioteket. Det var Stenkeus kappan, runstenen på Mörkö, Flömningsströms stökt, Skansmudets färja, Fontkällan på Nygårdäng. Alfons berättade för oss att Fontkällan var bortentös, det hade brönderna för länge sedan konstaterat. De knöto ihop alla sin "hydrer" = förmur och midde ändå ingen botten. Och dessutom försökte en kalv på bete vid källan, en gång, och det kunde konstateras, att den gått ner in i källan, men om några dagar hittades den, fullt frisk och betande nere vid isen i Prästgårdsviken. En Mörköskivan vi god som någon.

Vi fick också mycket om Nora korv och dess historia på Mörkö, minnen är kvinnan som behållt Löderdalens största revidhet.

Så övergick vi till att tala om affärstivet, som var mycket blomstrande på 30-40 talen. Med en huvudaffär vid Tdala, samt ett mejeri, stall med hästar för körtor i samband med affärs och mejeri rörelsen, senare dröktstation. Två filialer, först en vid Skansmudets väg och sen en vid Däderö. I Egelvik fanns även en affär som var fristående från Tdala. På Oasen har funnits affär i många år, men nu är befolkningens underlaget så litet vinstertid att man endast har öppet på sommaren. Så är det också på Mörkö, där finns en liten sommarhandelsbutik.

Så gick vi över till att tala om "mässorna". Alfons nämnde dem alla vid namn. En del äkte

höst och stannade vid stora bryggan på gårdarna
och plöskade upp oss vassa, allt ifrån stoväster till
den tidens tröror. Gäddfolket, inbegripet flickor och drängar,
kom fram och köpte det som fattades dem i gårdso-
ben. Grunns från backstugor och fryr budades
och kom för att se på laget, om något prövade.
Vi gäddar om dagar kunde dem ungefär hinna med
eller kanske fler, långa ljusa sommar dagar. Namnen
på gåddfrihandlarna var Jansson, Wall, Bast,
Sandvall, Vadman, Olsson m. fl. Förtentare kom
också någon gång om året och förtente kaffe-
pannan, karntullen och diskbaljan.

Vimrades över sigensinn, som ofta låg långa
tider på storkö och en av sirketmedlemmarna
var skotkamrat en gång, med en av fam. Jonssons.
Jag minns själv, hur Alfons och jag var upp till
Tala, invid medjan i Dyvans backe, och spädde
oss, på sommaren 1946, alldeles före vårt bröllop.
Då vi kom hem och satt för att dricka kaffe och
prata om spridomen, började Alfons klia sig på
maggen och ryggen, och då upptäckte vi andra,
under jubel, att han fått en loppin utro sprid-
damer. Spridomen strö i alla fall in.

Vi avslutade dagens sammankomst, med
att besöka grunden till stora korn, där den fört-
farande finns kvar uppe på kullen.

Kornen vingar, vinn vingar
upp mot himlens blå.

Får han mat den ädla väd,
alla barnen matas med.

Kain

Mörkö kyrkan den 22 nov 1886

Idag var vår kyrka förlagd till Oasen.

Om som ligger mitt i stora fästet och som förhållande hse fått sitt namn av en förbrukning, man kallade den Obchagsön, vilket sedan blev Oasen. Den hse rikst värt väcker en gång, innan bygningen av kalk började 1861. Vacker och framför allt välskött var den på 40-50-60 talet, då hela öns befolkning hjälptes åt att röja hela den bebodda delen av ön. Alla som bodde där var då "införingse" och arbetade i "bolaget", man minade om gjedsplanen och byggde och ständes. När vi nu var på Oasen, var det höst och ganska br vinder, men mycket och en snål blist fin höst.

Vi hade bjudit Torv Glass att komma ut från Lödestilje och besitta en del för oss, från sin 50-års vis tetsse där. Han berättade då hur han arbetat på primor, som gick med kalk till Norrlands hamnarna och som skulle färdstiskt på ön och Torv var då bara 15 år, när han upptäckte det. Sedan arbetade han i det arbete, som fanns där, det var kalkstene, som skulle flyttas, kolbåtar, som skulle lossas och ugner som skulle passas vid kalkbränningen. Vidare berättade han att några gång på 40-talet började bolaget köra över med prsbåten och hämta mjölk, post och matvaror, på Mörkö, samt även folk från och till bussen. Tidigare hade var ordi en fått la sej över med roddbit eller spritstötning, beroende på års tid. Vi promenerade runt och tittade på bebyggelsen

Huset har vackra och fantastiska rum:
Köket, Himmelstaket, Låsvirket, Fattighuset
m. fl. Huset är om fruktiga av privatpersoner.
Hela Oasen ägs om enligt vad vi erfart av
fröken E. Kblad. Renovering av huset har
pr. löst. Den stora vackert belägna villan, där
bolaget, platschef, Gunnar Melander m. fam,
under många år bodde, är en restaurang med
ett förtjusande läge, med utblick ut till havet.

Vi gick över området där kalkugnsruin har
funnits. Kalkladen, kontor, vågen, ettans
ugn, Gullet, där fester hölls och livsgrafmarki-
nen sumade på torsdagskvällarna, Ginnis ämnen
korr, medan ugnarna är riven och jämnade
med marken. Vi hade tänkt få komma in och
dricka vårt kaffe på Gullet, men en grupp fjällbörkor
hade hunnit före oss och tagit platsen. Så vi mis-
ste om oss över till en källarslokal på Nörki, vid
Toräng och där dricka vårt kaffe. Till kaffet bjöd
Wirtin och Bertil Toru gnu oss på en Söunda lista.
Det var en upplevelse att få smaka en äkta vackert
dekorerad Söunda lista nu, då vi vist oss på
Oasen, som ligger helt nära Torunda.

Glans berättade för oss om tidigare ägare
till Oasens kalkbruk, då Grove Bonde ägde
en och anordnade ut kalkbruket.

Oasens kommande utveckling vet vi inget
om, kanske blir det en stor ruin, kanske
inte.

Se Oasens kalkvita klippor
till Nörki en livaktig bro ...

Västtriften den 7 mars 1987.

Slömningsströmmen var vårt ämne, vi läste fakta ur Märko
bestämmingarna och ur Söderlands Guds och Gårdar.

Slottet har ju brunnit många gånger. Första olyckan var
när svärsmor brände ner det ståtliga slottet år 1719.

Slottet var då förstört med timmer och trä, men det senare
återuppbyggdes 1740 talat blev det en betydligt sukklare
sitning i 3 våningar, som följer. Det är nu släkten Brunde,
som äger och bebövar slottet. Greve Gustav och grevinnan Maud
Brunde heter grevegruset, som har sitt hem där just nu. Vi prä-
kade om präken med sina fina allier, som nu är slukt merkam-
bete, spikallén är inte alls spikbete nu, som den var när sek-
let var ungt. Inte heller hör man några ruskar i markens
alle längre. Vi hade många minnen om Näsbrukens där många
glada fester hölls på 30-40 talet i midssommars tid, ansågs
Märko Rödå kors krets. Utanför Näsbrukens, med den stora ste-
narbyggningen, ligger platsen där för gammalt tegeltriumfi
med Bränneri byggen. Någon ärtal har vi inte fått fram
där finns plats för egen friskning. Kottströms kyr ligger
strax utanför på just Kottströmen, där har funnits ett litet
bitar av en gång i tiden. Vi gjorde en sväng i tankarna till
Skansenområdet, där färjan till Skåneområdet går sina banor. Där finns
Skansenströmen, Södertäljes stads fritidsområde. På 30 talet
gavs här P.I.s kavalerier. Nu finns kyrka och byggnad för biter
och camping. Här syntes mycket stämning på vintern
till glädje och mest för många. Slömningsgen är fet och
fin, för Flimmerfjädens verket finns strax intill. Där se-
mes Stor Storskärbus m. fl. platser och byar till 90%.
Men tänk på 10% av denna dynggr det är mycket
som fiskeri och besöksstrukt för ta reda på.

Edvika, Skövde och Elin borg är tre bostäder som
låg under uppkallade efter 3 nyheter, med anknytning

till Flömmingsholm, där finns också plats för egen forskning. Mitt på Flömmingsholms gård, fanns för en stenbro under vägen, vilken kallades Klumpbron. Öster om den, ut på gården mot Tdesten, ligger en fin bräskarp, som är planterad av en grönna från Flömmingsholm. I det dike eller kanske å, som förbinder Brigmundat, det rund som finns nedanför stället med Sandasjön, finns också en bro, som är utbyggd, den kallas Kolvobro, när man passerar den befinner man sig på Dädesölandet och är där i Ytterjärns församling. Sandasjön är ganska utsträckt och är mest en rimp för fåglar att njuta i.

För fanns på Flömmingsholm en stor fin djurbehandling av mjölk djur och avots djur, men den är nu nerbränd till enbart ett djur.

Enligt lagärenden finns den så kallade Djurgränd, där hade kyrkan sin röjstegen bl.a. där fick de göra sin röjdays verksamhet, som byn för sitt tryck, där de bodde, med en kor och gris och häns. Lång väg att gå, lång arbetsdag, mycket att göra hemma, dålig mat (kanske) obekvämt brödet, hela om gamla goda tider.

Vi bysade den till ett band om gamla tider på Nörki, som också tidigare varit in åt Torekällbergets museum.

Med sugande svält i magen, på hergårdens åker och äng, hon blev skilning bjänte om dagen, en åtsidd och vis fångad prug; vi fjärran från vilfärd och tröskan i ödmjuk förtroende och nit den summan fick summan med klöskan att 6 fick av vid fast sin bit.
Karin

En intervju med Gustav C:son Bonde på Hörningsholm den 2 dec 1989 utförd av Jane Hellstedt.

I första våningen är en privat våning inredd. För övrigt finnes 30 rum i slottet. Gyllen läder förekommer i ett av rummen, hämtat från Holland på Nils Bondes tid. Här finnes också en fin kakelugn, vit och blå med BONDESKA vapnet på.

En bronskanon uppfiskad i en not finnes. En underbar sängkammare med sidentapeter, de blev dock skadade under en brand 1950.

EFTER den branden vände man sej till en fabrik i LYON och kunde där fortfarande få samma tapet vävd. med samma mönster och kvalitet, vävd i samma vävstol, att återställa sängkammaren med. Ett stort fint bibliotek finnes också på Hörningsholm.

En stor tjänarstab fanns också på Hörningsholm på den gamla godatiden. Husmamsell 2 kokerskor en rad kökspigor och husor, guvernant betjänt bokhållare m. fl. Städerskor tvätterskor trädgårdsfolk och hönsgumma. Mat kom från naturahushållet. Kryddor rusin och viner måste köpas, brännvin gjordes hemma. Punch var en mycket vanlig dryck på den tiden.

På 20-talet gjordes en stor reparation, då EBBA Wallenberg gifte sej med Carl Bonde. Värme drogs in och ett stort antal badrum gjordes. Även en del omdisponeringar bland rummen gjordes. Det gamla köket, som tidigare varit kapell i slottets södra del, ändrades då till kök, därför att greven tyckte att en kyrka räckte för Mörkö's del och den fanns ju redan.

Spöken har funnits och finnes, men kan nog inte trivas längre.

Grå gubben har dock visat sej även efter reparationen 1920 men nu är nog hans kedjor sönder rostade för han har inte hörts på länge. sadegreve Carl C-son Bonde.

Grevinnan Carolin Bonde tyckte hennes arbete var mycket omväxlande och krävande men intressant.

Alla anställda ställer upp helt för fam. och hon kände att det var ett bra gäng som jobbar på gården.

Gårdens Areal var 1989 350 har åker i eget bruk
2200 har produktiv ~~areal~~ mark.

Hörningsholm var fidekommis åren mellan 1750 - 1975

Avskrivet från ett radioprogram 1989

Karin Davidsson

VII

"Protokoll" på den 11 april 1987 Flöden

Kallt och blisigt väder. Vi samtalades i Bygdegården för lite kattismark. 7 dag hade vi bestämt att re på Flödingsholm. Vi hade hört efter om unga groven Karl Gustavson Brönde ville utöka sin godhet med att visa oss omkring och besitta lite om Flödingsholm. Ja visst led 11 vid kortret, men det var lantbrukets auktion och där fanns något som unga groven var intresserad av, och då glömde han oss, men grevinnan Caroline Brönde ställde sig upp och visade oss en del och pratade. Men innan hon kom tog vi en runda på egen hand. Först till Näsbacken, där skogen biter på att ha igen det minniskan fönt där odlat upp. Sen gick vi till Skrikend som var mynnosent och myggt och sommarställe för någon grovig. Framme vid väg korsat ligger vi skolan. Lisa Lundgren som under sin skoltid bodde vid Solbacken, har gått i skolan här. Det var då undervisning i alla 6 klasserna och en lärare för alla. Lekplan var stor landsvägen, barnen fick vilka sig lugna, om det kom någon vägfarande. Så promenaderade vi i allén, upp mot slottet. En del träd där, lindar, ekar och lönnar är nu mycket dåliga och immansuttna, för yngling har dock skott. Vi gick vi upp till slottet, men vi fick inskränka oss till att bara fångkällaren, men bara genom luckan i golvet i den stora förringskällaren, med stora tröskor i taket, för den grädda kalven mm. som S lussar och andra innervägare har använt i det stora kushället. Därefter kom grevinnan och hjälpte oss.

Flon berättade di, att mitt emot Ribbingsten
flygeln har en likadan byggnad tegat. Den
har använts som mejeri och ovanpå hade hön-
gumman bott, huset hade rivits. Grevinnan önskade
dock att någon gång få råd att bygga upp ett nytt
hus där. Flon berättade att vid branden 1950 hade
sängkammaren med en röd siden tapet blivit för-
störd, och försäkringsbolaget hade sagt att det nog
inte gick att återställa. Men man gjorde in-
köpsstillet, där tapeterna köptes på 1700 talet
Jan Brnde, som var i Frankrike tog kontakt
med firmen, som sökte och fann ordern och
även visade på, så likadana tapeter kunde
visas igen. Så berättade hon om grevens privat-
chaufför Julius (Julle) Andersson, som i sin
finna uniform ofta blev tagen för att vara någon
högre militär och hur han blev känd vid fär-
der i Frankrike och Spanien bl. a. fast han pröva-
de svenska jämt. Vi kom vi nu till värdshuset
och värmde oss där. Trädgården här vid Fl.holm
är anlagt redan 1600 talet. Trädgårds mesten
är om Vivianne Fredrikson. Produkterna används
till största delen på godset. Lite tomater säljs dock
till TCA Jäms på sommaren. 60 prus ungefär
har vid Flöringsholm, alla dock inte anställda.
Vi skildes efter en kall vit promenad.

Där ser sig liksom nu havet
vis stället vårt annika slott.
Där böndenas Brnde regner
och står uti stort och i smitt.

Den 2 maj 1987

Sörving

VIII

Vi ombades vid Sörving, en något qirkall lördags-
em. för att se några intressanta Nörki torp. Först pres-
sande vi Sörvings områdets lärobetygglare. Strax ovanför
det området ligger Sörvings byggnader, som finns kvar se-
dan storkrets tiden, en gaffelärdig lagrads byggnad och ett
40-tals bostadshus. Ovanför ligger dånghagen, även det
en liten gård eller torp för många år sedan, kanske
det lilla jordbruket lades ner så tidigt, som alldeles
i början på 1900-talet. Till höger det lilla trevliga
huset står på jättestora vindträd, en ek och en bok,
planterade för 70 år sedan. Alfons berättar om det per-
son historia för oss, hans far och mor fände sin smek-
minne där och levde och försörjde sig. Dets på torpet, det
sin kalkbruksarbeten och mor Klara som sommarska.

1904 Äldsta syster Greta David Konstantin Davidson föddes där.
Vi sig Lövstugan, som mycket riktigt ligger där i Lövsko-
gen. Där har många barn uppfört, under kyrkostens kalla
stjärna, men med värme och gudslov som riktmärke.
Vi uppehöll oss en stund med att tala om farbro Johans-
son, med sin hustru, som hade många barn: Josef, Segne,
Hulda, Nils och Agnes. Till julen sålde fam. metodist-
församlingens lilla julstjärna, till hjälp för mentorn barn.
Sedan hittade vi grundskolans till den lilla "kajen"
Myrstugan, som ingen av oss sett, alltså ett 1800-tals hus.
Så ledde vi sedan på grundens till Eriks berg, där "Pastor"
Per och hans qumma bodde, även hustrun hade Alfons en
del minnen, hur hans syster och han gått med tele-
fonbud från Ekeby till Eriks berg, då dens dotter, kallad
Sacrofon Susen, hade ringt. En apot vid minnen på-
minde oss om minsklig boplats.
Därefter drog vi oss över skogen mot Lövsten.

Karin Nilsson 63 år, som eusom arrenderar den lilla gård, var i lagården och mjölkade sinna korar. Det var mycket varmt och fuktigt där inne, med stark ammoniak doft, så vi nästan storknade, som inte var vana att vistas där, men Karin såg ut att mi bra. Gården saknar el-kraft, så allting går hon -grön för hand. Mjölke lämnar hon inte till deta längre, utan hon får upp gjöd kalvar, men det ger sinne inkomst så hon. 7 lå av lagårdsväggen drick vi kaffe och smä prstade. Vi fortsatte över sinniken, men vi minnde den fina sinnikskällan. Sedan gick vi genom kring plantand, omkr. 15 ång plantat skog, och sitt som det var stod vi mitt framför Gustavsborg, även det en liten frustuga, som nu innehöll sjuvun gäster. Glas vid Gustavsborg hade åkrarna delvis lämnats oplanterade, så förna och växtrester, som täckte marken, var så tjockt att gran och tallfrön inte kommit ner och kunnat gro, så där fanns ännu några öppna gläntor. Vildvinnen hade brukat under skarna. Blånippor och vitrippor var i sin bästa fågning och gullivorn var ströet med. Sist prstade vi Baggsbugan.

För länge sen fick skogen här ge vika för odlar flit i kraft av haw och plog; nu brödet kvitter helt och hållet lika: här plöjs i dag - men för att plantera skog!

Pelle Storr.

Besöket vid Berghuset den 9 maj 1987

Dagen för operation Berghuset var kommen.

Vädret var vackert men kyligt, alla var tillfredsställande klädda och matsärtesvårskorn var tunga. Vi bilade till Sorthagen och sen vidtag promenaden ner till grottan. Bitvis var fortfarande marken mjuk och mycket vit, efter den nys avbitade mörmåltningen, sligen var väl reppstrampad, vilket tyder på att det är ett mycket väl berökt utflyktsmil vi är på väg till. Skogen som vi går igenom, kan säkert klassas som urskog, med många vindfällan, som ligger kors och tvärs och en del av dem, halvmutnade. Speciellt fann sig vi som var så grova omkring stammen, att det hade inte behövs många planker av en sådan fura för att täcka ett golv. Man brukar tala om John Bauer-skog, men här finns den. Så småningom kom vi fram till grottan, som delvis var fylld med snö och is. Inte alla i sällskapet vågade sig in i grottan, men många gjorde en vrist. Här har säkert vikingar och andra sjöfarande kunnat gömma sig eller sinna fynda de gjort, vid sin hämatsfåg, medan de vilat ut. Här var inte lätt att bli upptäckt.

Kaffensben blev lång och svinnesrik. En hämförande utrykt, i glasklart väder, över skärgårdsmaturen, mitte oss. Berghus holme, där Willock har sin stuga. Långö där för Demander bodde, med sin kist Pyxen, och Fifång där den stora sljokantern Trevis gick på grund. Åsker, Dofstjär, Sorthklubben och även Landsorts fyr såg vi t. o. m. utan kikan. Sedan smälte himmel och hav ihop och blev till tankar och drömmar och känslan av att världen är vi stor, vi stor.

Sen pratade vi "skivna". Gunnar berättade för oss

vis Brynolf Öberg och han jagade utter, och yrinde uttern till Borghus qvotten och därinne sköt Brynolf uttern, men givn om det skade. Han berättade om sig i Sandlink, när han inte fick någon fisk så han fiskade, så utbrast han: När vi finns inte ösa omns en gång.

Mörkborna har fått ett uttryck till skänks av Björk-holms qubben, som är: Det är jämt 90 med döva när hon får lukta på korven. Ett minne som Kain hade, vis när hennes pyppor är, med en gäst med handen under nosen. De är ändur de är Mörkborna om krickerna. Andra gamla ord och uttryck som vi pinnade oss om, och som kanske inte precis är från Mörki, men ändå är värda att notera: Olik, med tyckt L = dålig, gå den = gå bort, hävlig = bra, brun hyctig = brunaktig, låt = smör, täppa gåids gåid = stänga gåidsgåid, sidis bend = nek, flihacker = tungt arbete eller bakka upp jord, kockärta = sidis ärla, prschasa = upprende vörkande handelse, karta = klättra, syndvridigt = trikipt.

På tillbaka vägen kiffade vi ^{na} korpquunden efter döva Sorthagen. Längre fram där gamla vägen från Ångstugan till Erikssö har gått, sig vi en liten tjäm som legat i en bäddad i skogen, med gula vörds lilje blommande på sommaren. Men vi är kalhugget en realitet även här och allt är msket och skövat.

Må kullvat från en bortglömd källa,
ge längtan melodi och röst
där klangen från en lågmätd skälla
dug vall en gång, en lingo hört

Pelle Häme

X

Den 23 maj 1987.

Studiecirklens sista mite var att besöka Kolvö och Sletts hagen, sommen kallad Sless hagen. Här var betesmarker för Flömningsholmens djur, uppi från Slettet, där för tre mån att det hetta Sletts hagen. Sletts gård var då utgård till Flömningsholm.

Vi började våra studier på Kolvö. Här är som prästen Ekström skrev, västan alla lövträd växande. Lunden utgör faktiskt en vacker park. Alla träd var ännu inte fullt lövade, roten ritade vackert ner mellan stammarna.

Gullivor, grökäst, liljekonvalj, kabbelka och mandelblom, stod just färdiga för att göra sitt bästa till stanken av den blomstertid som nu kommer. Vi tog vår fikaprus nere vid stranden av "Bottenviken" Viken som går upp till gården Botten. Solen och en mycket svag vind, gjorde att det blev en förtäring av sommaren och en stund att minnas.

Loante Eriksson och hans brudiga barn var inbjudna att visa oss fjomborg och grotta på Kyrkans mark mitt emot Ulviksdal.

Det var kraftiga mycket branta berg här på Sless hagen. Ett av de brantaste, ganska högt upp, fanns den djupa hålan som utgjorde den så kallade Björngrottan. Alla deltagare i gruppen kunde inte ta sig in i grottan, den låg vi till att det var inte helt isfritt. Varför den kallas Björngrottan vet ingen.

Alldeles inbill ligger en ganska väl bevarad fjomborg. Vi stod där nu och filosoferade om hur det kunde ha varit då den

användes för si där en turus är sedan.

Så vände vi då hemåt efter nista träffen i den här
cirkeln. Om vi lever till hösten så kanske vi fort-
sätter med våra studier och vandringsar då

Du effektiva tid som kramar
om spiken med din stälteknik,
allt medan jäktets ängst gamar
förliggar dröm och romantik,
du vet ej av hur bygderagan,
vid lieklang och vedjirik.
blev till vid idogt dunk från stagan,
vid lommens rop och hagens gite...

Pelle Stöver

Rapport från Mörkö cirkeln 12 sept 87. *Kasholmen*

E

Efter en ganska regnig och solfattig sommar, träffades Mörkö-cirkeln åter. 4 nya medlemmar har tillkommit, vilket betyder att vi nu kan få Mörkö belyst från ännu fler håll.

Vis amlades vid Hölö kyrkskola, där Hölö Hemb ygdsför ening har sina museala samlingar. En utställning av författare, som någon tid av sitt författarskap har uppehållit sig i Hölö och Mörkö, var vårt största intresse. Det var dels Erik Asklund vid Fagersvik, Ivar Loo Johanson vid Sus och Josef Kjellgren vid Sandvik. Vi tittade på en Tullgarnsdräkt, som tillhört en av Drottning Viktorias kammarjungfrur och som sedan genom någon anhörig blivit donerad till Hbf. Med denna dräkt, och andra varianter av Tullgarns dräkten, som förebild, har den nuvarande Hölö dräkten komponerats.

Vi såg en hand-driven svarv, en bild-utställning av Hejsta snickarens alster, samt dennes hyvelbänk och mycket annat.

Inne bland lantbruksinventarierna, fanns mycket som väckte minnen, ett hand-drivet tröskverk, harpa, hackelsemaskin, separator, linbråka, häcklor och knäpphärvel, för att nämna något.

Efter kaffepausen gjorde vi en liten tur till Kasholmen vid Mörköbron. Vi gick upp på berget på Mörkö sidan därifrån hade vi en fin utsikt i det granna vädret.

På vägen upp dit berättade Alfons för oss om kiosken, som fanns här på 30-talet. Det var fru Annell, tidigare lantbrukarfru vid Skesa, som startade kioskrörelsen här. Lantbruket var då som nu, en vanskelig historia, så debet och kredit gick inte ihop för alla, så var det för patron Annell och hans fru. Följaktligen fick de flytta från Skesa och bosätta sig vid Pålsborg. För att få lite nålpenngar, så öppnade då fru Annell en liten kiosk vid Kasholmen, den utökades efter något år med en uteservering. Den bestod av en trästomme överklädd med randig markisväv i rött och vitt, inredd med sittbrädor och bord. Kaffe kokades och serverades, vatten till kaffet hämtades i en källa vid foten av en al, invid sjöstranden. Camping förekom i många år vid badplatsen, som var mycket uppskattad.

Hölö och Mörkö's ungdomar samlades gärna här nere på sommaren efter fotbollsmatcher och annat skoj, som förekom. I år, 1987 var det frågan om att badbryggorna inte skulle läggas ut och strandgräset inte skulle klippas, men Agneta Flock, medlem i vår cirkel tog ett samtal med kommunen och det hjälpte

för i år,, få se hur det går, sparivern är stor inom kommu-
nen. På det höga platåberget där vi stod har fördom varit
vårdkasar till varning och medelände åt sjöfarande och andra.
Det har även någon tid använts som borg eller skans. Det var
under GustavII Adolfs tid, under kriget med konung Sigismund,
omkr. år 1624. På Hölö sidan på Vinterhällamarken, finns ock-
så en så kallad skans, bestående av en uppkastad jordvall enligt
Petris beskrivning. Se sid. 35 i boken om Hölö socken.

[The following text is extremely faint and largely illegible due to fading and bleed-through from the reverse side of the page. It appears to be a continuation of the historical or geographical notes.]

Rapport från den 26 sept. 1987

II
för fullständiga

Snålbläst, mulen himmel och gråkallt vardet när vi alla i Mörkö-cirkeln strålade samman vid Nöckna vägskäl. Färden fortsatte så i bil ner till Fagersvik, därifrån fotvandrade vi till Sandvik. Där har varit en liten gård, kan man säga. Det var ganska mycket öppen jord för arrendatorn att leva på, men dagsverken för en del av arrendet måste brukaren i alla fall göra, så kanske man då kan hänföra även denna lilla gård, till dagsverkstorp. Huset där man bodde var ett, efter den tidens standard, rum och kök. På gården låg också en liten stuga, som troligen har varit undantags-stuga, för den gamla familjen, som inte längre orkade bruka jorden. Utsikten från huset var fantastisk, utåt Helgö udd, en liten halvö, som sträcker sig ut mellan Prästgårds viken och Pålsundet. Utanför Helgöudd, finns en holme som kallas Ikö-holmen. Där har så länge vi minns tillbaka och även nu, funnits betesdjur, varje sommar. Det är Nöckna eller Nygård, som rör ut dit med kalvar och kvigor, efter båten, djuren vadar och till slut simmar, de få metrar, som skiljer holmen från fastlandet. Vi vandrade vidare och såg var lagården legat. Vi såg även en del sommar stugor, som vuxit upp i den fagra naturen. Tomterna upplåtes av Hörningsholms godsförvaltning, mot en avgift. Hus får man bygga själv. Så kom vi till Fagersvik, också det en liten gård eller torp. Där tog vi oss friheten att fika i den fina trädgården. Alfons berättade minnen om Fagersvik, hur den sista brukaren Martin Eriksson, där på gården, hade på grund av olaga jakt blivit uppsagd, och fått flytta från Mörkö. Vilket blev till stor lycka för honom, då han lyckades få tag på en egen gård i Sörmland. Någon visste, att han vid ett senare tillfälle tackat godsförvaltningen för uppsägningen. Torpet där vi satt och drack vårt kaffe, var ett av syrentorpen, som författarna i gruppen de 5 unga bebodde i första delen av 1900-talet. Erik Asklund vid Fagersvik och Josef Kjellgren vid Sandvik, Ivar Loo, vid Suss, Dit vi senare skulle komma. Fagerslund, en liten back stuga, såg vi också, där bodde i vårt minne ett äldre par. August Larsson med sin gumma. Där fanns ingen elektricitet på den tiden, men gubben tyckte det var väldigt fint, varför han tog och skaffade sej en glödlampa och skruvade in den i en träbit, som han spikade upp utanför dörren. Där kan man väl tala om att skenet kan bedra. Vandrigen fortsatte med bil fram till Suss, där vi stannade till och såg på det forna syrentorpet, som nu med kapitalets hjälp hade förvandlats till något som inte var allt för vackert. Tennis bana och en stor altan, nya perspektivfönster och en hel del annat som inte kan hänföras till pietetsfull renovering. Men vårdträden stod kvar och minde oss om vad som säkert varit äkta även här.

forts.

Efter parkering av bilarna vid Nygård, gick vi upp till Klystorp, som varit ett båtsmanstorp och båtsmannen hette då naturligtvis Klys. Hyses gästen var hemma och hade gäster, men vi fick tillåtelse att gå runt staketet. Vi såg då att stugan var mycket liten, fönstren var mycket små med små rutor.

Här hade också reno vering skett, så köket var rum och t värt om. Här bodde för så där en 35 årr sedan 2 bröder, Oskar och Fredrik Andersson. Fredrik gick och grävde diken och t r ö s kade åt bönderna och Oskar gjorde små tjänster åt andra, även han.

Men han var nog mera lagd åt små snickerier. Gjorde gärna små bänkar och fågelstugor av pinnar eller pallar och dockskåp av sockerlådor. Bitsockret såldes förr i trälådor, till affärer och storhushåll. I affären vägdes sockret sedan upp i påse, till kunderna. Tomlådorna blev då ett lättarbetat och billigt virke.

Nygård, där vi parkerat bilarna, utgör nu en gård om c:a 50 ha. Förr fanns här 2 gårdar. Nuvarande arrendatorbostadnybyggdes 1944, men de gamla bostadshusen finns fortfarande kvar, dock ombyggda inuti. Till Nygård hör den omtalade Svartkällan nere på Nygårds-äng, med sin speciella historia. Hemfärden gick över Nöckna gård med sina gamla fina hus, där förr många statare bodde.

Rapport från 17 okt. 87 Karin Cahle

I dag var den stora dagen då Karin Cahle kom och berättade för oss om gamla Mörkö- original.

Med klar och tydlig röst, med rosor på kinden och det silvergrå håret i prydliga vågor, intog hon sin plats vid det blomster prydda bordet. Bordet var för dagen också beklätt med Mörköduken, komponerad av Stella Carlsson Baggetorp Mörkö.

Karin började med att presentera sig. Hon tillhörde de allra första sommargästerna på Mörkö, Kommen av gamla Mörköbor, vilka hade sitt stamträd vid Uggeltorp. Karin nu nyss fyllda 90 år, har först varit hos sin morfar och mormor Anders och Karolina vid Skogstorp, och sedan sommartorpare vid Sörskåra i 50 år. Hennes morfar Anders, ende sonen vid Uggeltorp, gifte sig med Karolina, som kom från sorunda (Sornde). Morfar och mormor bodde först vid Svalhagen, där Karins mor var ett av många syskon.

Redan 1904 åkte Karin ut på sommarlov till Skogstorp. Man gick då ofta, vägen från Skogstorp över skogen, förbi Rappbrunn och Gåsta, ner till Idala, där Grönlund då var handlare.

På kvällarna var det ibland lekar i Prästgårds- hage eller andra utflykter t.ex. till Fruberget.

Augusta i Långdal var närmsta granne till Skogstorp. Augusta var smålänning och något invalidiserad. Då Karin en gång sa till henne, du skulle väl klara dej om man satte dej på en öde ö, ja bara jag hade en bra get så, svarade hon.

Hon var mycket duktig att virka, och bland annat var hon kokerska hos prosten Lejonhuvuds vid Prästgården. Lina i Överskåra kom ibland med stickstrumpan och pratade bort en stund hos Karolina i Skogstorp. Fam. Annell bodde vid Skesa. Fru Annell hade ofta en fjäderboa runt halsen då hon i hästskjuts åkte till kyrkan om söndagarna. Fru Annell var sedan den dam, som drev den lilla kioskrörelsen vid Karsholmen.

Mormor Klara i Ekeby var också en av Karins färgstarka minnen. Klara var den som regerade i köket, hon var en god kokerska, som inte sparade på smöret. Majorskan som Karin kallade henne, var hängiven medicinförbrukare. Piller och droppar fanns i mängd i hennes skänk, och Alfons, som var son till Klaras dotter, vilken också hette Klara, berättar: strumpor, tröja och en stor schal tog hon på sig då hon hade smörjt in sina värkande lemmar och tagit Hoffmans droppar m. fl. sedan lade hon sig på mjuka fårskinn med ett tjockt lapptäcke över, nästa dag stod hon åter vid spisen och kanske hon tog sig en tumsmörgås mellan målen.

Anna Pettersson var en prämskepparänka som var en skicklig väverska. Hon hade många goda råd att ge. Då hon tillfrågades hur hon kunde allt deytta, svarade Anna: "Jo sir du Charlotte ja läser i boka och fattar,"

Slaktar Fredrik i Egelsvik var nästa färgsprakande profil. Han var ogift och bodde hos sin mor Tilda Sundin. Fredrik hämtade upp varor en gång i veckan, runt om i bygden, för att sedan på fredagen köra med häst och vagn, den långa vägen till Stockholm

forts.

Fredrik bodde där i bondkvarteret på Holländargatan, där fanns det stall för hästen.

z Varorna bestod av ägg, smör, kött, fläsk, swamp och blommor m.m. På lördagarna såldes varorna på Hötorget, sedan åkte Fredrik hem och vid Fittja krog stannade sedan hästen självmant för att vila och Fredrik få en tår på tand.

Många underliga uppdrag kunde före komma, som t. ex. då Fredrik fick i uppdrag att köpa en sorghatt åt en liten änka, som inte kunde eller hade råd, att göra ett stadsbesök.

Då Karin och hennes värdinna en gång skulle köpa köttfärs i slakteriet, stannade dom en stund för att prata, men då sade Fredrik "Nej nu flickor får ni gå, för nu ska jag gå ut och slå ihjäl en ko." Vi fick också höra minnen från Tabor och Metodistförsamlingen om Eiders mänskens turer till Trosa, som sångkören i Tabor anordnade i augusti, med kaffe och månsken.

Som avslutning berättade Karin om mormor Karolinas begravning, som gjort ett starkt intryck på henne. Hon mindes hur mormor låg i sin kista, vilken stod mellan två björkar och vinden lekte i hennes vita lockar, det var i juli 1927. Hon hade sin rosen chalett över axlarna, den fick följa henne i graven.

Släkt och vänner var samlade runt henne, för kaffedrickning.

Prosten Paban höll ett vackert tal, så sjöngs ensång. Därefter kom skjutsen och hämtade kistan.

Begravnings-gästerna, följde efter, också de i hästskjutsar.

Begravningen följde på sedvanligt sätt, i Mörkö gamla fina kyrka. Ännu många minnen hade Karin att berätta för oss, om midsommarfester vid Hörningsholm, med grevinnan Ebba Wallenberg Bonde, om augusti-festen ombord på Skansen färjan. Då hade grevinnan hyrt färjan för att ha fest ombord. Då festen var slut, lär porcelinet ha kastats i sjön. Vi avslutade den här fina dagen med att sjunga Mörkö-sången.

Rapport från 7 nov 1987 *Ekeby*

En höstlördag med underbart väder. Vi träffades vid Ekeby. Först såg vi på det lilla gårds museet, som Alfons föräldrar och senare även Alfons och jag, sparat ihop under 70 år.

Där finns många saker att knyta minnen kring. Där finns allt från rävsax till ugnsof. Fågelbur från förra seklet, separator, knäpphärvel, tvättbräde, linrepa, betsmän, fotogenlykta, vagnslykta, rå-oljelampa, skolbänk, läggkärl och mycket mera.

När vi uppmärksamt tagit del av alla förklaringar, som Alfons gav oss och gissningar, som andra bestod med, så gick vi till den lilla undantags-stugan, som finns på gården vid Ekeby. Valborg Karlsson från Egelsviks mammas, morfar och mor, var bondfolk vid Ekeby i slutet av 1800-talet och då byggde deras föräldrar lillstugan till undantags-stuga.

Den består av ett rum och kök, med stor kåpa över järnspisen och även en murad bakugn. Alfons berättade att 1902, då bondstugan, vid Ekeby byggdes var arbetslönen för hela bygget 900 kronor och då gjordes allt för hand. Fönster och dörrar med speglar, som var brukligt då. Rörspisar i alla rum, att elda varmt med. Jag hade gräddat en potatis pudding, som vi kalasade på, då vi bänkade oss omkring den sprakande brasan i rummet. Vi har kunnat spåra denna härliga pudding just till Mörkö. Om den till äventyrs finnes någon annan stans i landet, så är det säkert en utvandrad Mörköbo, som fört receptet vidare. Ja så är det säkert med det.

Här följer receptet;

Tag 2 dl mjölk och 1,5 dl vetemjöl, vispa sanman, tillsätt 2 ägg 2 tsk salt, drygt 0,5 dl sirap och smaksätt med muskott. koka 1 kg potatis, skala och pressa den ännu något varma potatisen i den sammanvispade redningen. Smörj en 1,5 lit. eldfast form och töm smeten i den lite skorpsmulor och en smörklick ovanpå. Gräddas i 200 gr. varm ugn, 45 min. eller tills man tror att man tror att den är färdig. Ätes med julskinka och lingonsylt på juldagsmorgonen. Passar även andra årstider, då med stekt fläsk t. ex.

Efter mycket prat om torp och torpare på Mörkö, delade Margareta i Mossen ut ett särtryck ur Ivar Tor Thunbergs bok "I ditt anletes svett", det avsnitt som handlar om Kristin i Lillbacken. Det kapitlet borde läsas av alla nu levande, nu när vi har det så bra och inte vet hur mycket vi vill ha och aldrig tycks få nog. Efter matsäcks-kaffe, tog vi oss en rejäl promenad. Vi gick förbi Rappbrunn, Alkällan och Munkens trappor över berget till Skogstorp. Torpet där Oskar och Emma levde som sista torpare. De små åkerlyckorna är nu nästan helt bevuxna med aspsly. Efter Skogstorp, kom vi sedan till Långdal, även det ett litet torp, där nu sommargäster bor och sköter om täppan så det är vackert och välskött. Sedan vidtog skogen, den är hårt huggen näst intill kalhuggen, för ca. 15 år sedan. Nu är den planterade skogen åter hög och tät, men små r att promenera i.

Där delade vi upp oss i två grupper, de som ville se sprickberget, och de som inte ville. Sprickberget är belägen ovanför Mossens gård. Sprickan, som gett berget sitt namn är en 75-80 cm bred och cirka 2 m. djup ganska lång spricka i berget.

forts.

På vägen ner mot Ekeby passerade vi Smedstorp, där det varit ett litet tōrp och en smed med sin smedja och sin stuga.

En kalkkälla såg vi vid Smedstorp och en finns ovanför Ekeby den så kallade Stimla, där ekeby för tog sitt matvatten, som bars hem i hinkar, med ok över axlarna.

En annan vatten samling, finns här också, där man förr skjöljde och klappade kläderna efter bykning, hemma vid gården. Den har fått namnet skjöljpussen. Efter de m här turen var vi ganska nöjda, att få gå hem var och en till sitt och läsa om Kristin i Lillbacken och koka oss lite mat.

Karin.

V

Rapport från 21 nov 1987

Det var sista cirkelträffen för året . Temat var sjöfart och Fiske. Ioch för sej ett stort ämne , men inget självupplevt och därför lite svårt. Vi hade gått en genväg och lånat Oaxen-filmen av Anders Grennberg. Oaxen ligger ju i sjön och fiske och sjöfart bedrivs ju där. Filmen var mycket bra. Synd bara att det var stumfilm, men vi som sett bruket och ön i verkligheten, kom menterade allt vi kunde. Ingeniör Gunnar Melander var med ,han var ung och vacker och rak när bilderna fogs. Just ihöst har han slutat sin livsgärning, över 70 år gammal.

Vi fick på filmen vara med om sprängning av kalkberget och det kördes i öppna vagnar så kallade hundar, på räls tills sorteringsverket. Där tömdes kalken på löpande band, där karlar och kvinnor stod och sorterade för hand, så all gråsten och avart slängdes undan. Sedan gick stenen till kalkugnarna, för att brännas. Ungnarna eldades med stenkol, som kom till ön i stora kolbåtar från England mestadels. Att vara med och lossa kolbåtarna var extraknäck för många Mörkö- bor, bönder och andra.

När kalken bränts, bränningen var ett hårtskiftesjobb, ugnarna brann jämt, lagrades kalken i silos. Sedan skedde fyllningen den var något automatiserad, men mycket gjordes för hand. Mycket kalk såldes ju också löst på bilar och båtar. 1974 lades kalkbruket ned och arbetskraften som ville, flyttades till Stora Vika.

Sjöfarten, som vi minns bäst var Ejdern och dess turer. Kunt Mörkö, med tilläggsplatser vid de större bryggorna, Pålsundet, Egelsvik, Skanssundet, m fl. Mycket gods, mjölk, spannmål, potatis och sådant, som skulle säljas på torget, fraktades på båt i all synnerhet, innan järnvägen byggdes 1913, genom Hölö.

Fisket var ju en god tillgång, för många, både kalkbruksarbetare och bönder och lantarbetare. Det var ju långt mellan varven då det vankades något färskt sovel till potatisen. Fiskare som livnärde sej på fiske, fanns ju många i början på seklet. En släkt Asplund, fiskare i många generationer, under Hörningsholm, som bedrev både nät, sköt och notfiske, och nu på senare år också trålfiske, långt ut till havs. Fiskardräng var ett yrke då för tiden, när seklet var ungt. Då fick man nog sina fiakar varma, enligt ett gammalt uttryck, vad det nu betydde. Notfiske bedrevs på vintern, under isen. Noten fördes in under isen med rår och sedan vinschades noten inåt land, med en rulle som vevades för hand. Hade man tur fick man mycket strömming och nors eller snorjärs, som luktade mycket konstigt, en eller annan hornsimpa kunde också komma upp ur havets djup.

Nu, 1987 lever Olle och Birgitta Öhman på Ekö mestadels av fiske och lite jordbruk. Gunnar Gustavsson fiskar, Ivar Carlsson m.fl.

Källor till uppgifterna är Oaxen filmen filmad av Hembygdsföreningen på Oaxen, samt boken Ejdern.

Vi diskuterade även Kristin i Lillbacken, efter det vi läst I.T. Thunbergs avsnitt om henne, ur boken I ditt anletes svett. Hon var dels lite synsk och lite klok gumma, hon var levnadskonstnär, livet hade medfört stora sorger, med förlust av maken och 5 av sina 6 barn, Ändå fortsatte hon i sin lilla stuga, att odla tomater och örtekryddor och allt sådant, som kunde göra livet lite friskare och ljuvligare.

Karin.

Vår 1988

I

Rapport från 9 april 1987. 1988 Egelsvik

Vi träffades hos Svea och Anders vid Fridö. Det var en ganska kylig dag, på natten hade det varit flera grader kallt och snöat lite, men nu sken solen igen. Vigick först att se Lillbackenstugans grundstenar. Här hade mor Kristin levat många år av sitt liv. Stugan hade bara varit ca: 24 kvadratmeter, räknade vi ut. Någon som varit därinne mindes, att golvet varit bara jorden, som var tilltrampad. Hon var en mågkunnig kvinna, som gick och hjälpte till vid slakt och barns börd och begravning. Kristin var hårt prövad. Hon och maken hade varit stattare i sin aktivaaste ålder, fött 7 barn till världen, varav endast en son levde till hög ålder. Hon tjänade sina pengar genom att köra foran åt slaktar Fredrik, till Hötorget varje vecka, ett ganska tufft jobb, kan man tycka.

Så gick vi fram till Backen och pratade om dess historia. Där föddes en gång två vackra flickor Ingegerd och Ingrid.

Ingegerd gifte sig med Sven Svensson i Ytterberga och de brukade Backen efter Ingegerds föräldrar i många år. Nu är de båda hädangångna, men sonen Anders med fam, vårdar gården och bebör den sommartid. Ladugården är riven och jorden utarrenderad.

Efter Backen, kom vi till Linaborg. Där bor Anki och Lars, två "invandrare" till Mörkö, vi hoppas att de skall komma att trivas, och efter 7 år få sin svans och bli äkta Mörkövargar. Linaborg byggdes av August Karlsson, en farbror till Alfons, året var 1905. Linaborg har sedan dess haft många ägare. Så ligger Björkvik, där skomakare Andersson bodde med sin maka, en gång i tiden. Nu ägs Björkvik av finans borgarrådet Sture Palmgren. Så har vi Nysäter och Elsalund, där bodde på 1940-talet stickerskan Lydia Asp och målaren L. Kjell Så Haga, som på sin tid murade s upp av en kalkbruks arbetare.

Så gick vi i rask takt ner till Tabor. Tabor var metodistförsamlingen på Mörkö's lokal. Det byggdes vid sekel skiftet av bygdens folk. Församlingen bestod av 90 pers. enligt Valborg Karlssons uppgifter. Valborg är från Egelsvik sedan födelsen, hon var dagens gäst och fackman. 1970 såldes Tabor och metodist församlingen upphörde. Själva kappellet revs då och nu återstår bara pastorlägenheten. Intill Tabor ligger Egelsviks gård, varifrån alla fastigheter i Egelsviks by är avstyckade. Då greve Bonde ville köpa in Egelsvik, så som han köpt in övriga Mörkö, hade Egelsviks bonden svarat: "Jag tror nog att Mörkö är så stort så här finns plats för två bönder".

En rävgård har funnits i skogen på 40-talet. Ägaren till den byggde sej en villa, som fick namnet Mickelbo. Så har vi "Kyrkvärdens", där nu Nils Moberg med sin Edit bor på gamla dagar. Så ligger "Slaktars", där Matilda Sundin och sedermera hennes barn och nu barn-barn bebör.

Sedan ligger Valsta, som förr kallades Fredrik Anderssongården. Så Lillåker, Stensborg så är vi då framme vid Anneberg där Margareta Eriksson, medlem av vår cirkel, har sitt lilla fritidshus. Här har fordom varit affär. Huset är lågt i tak och mycket mysigt, just nu pågår renovering. Margaretas närmaste grannhus heter Fritjofsborg. Det var Fritjof Öberg som byggde åt sej i början av seklet och hans lilla fästemo hette Maria och var från Borg, därav namnet Fritjofsborg.

forts.

Sedan kommer Solåker, där har varit affär i många år, allt ifrån "Knytkalle" till Wahlström, som var den sista handlaren. Tunaberg avslutar raden av fastigheter, där bodde en gång en smed som hette Ljunglöf. Han hade en smedja där också, men den har nu skattat åt förgängelsen. En gång, i det här fallet, vet vi bara att smedjan fanns i början av 1900-talet, men när den byggdes kan vi inte ens gissa. Så gick vi en sväng upp till Asptorp och 2 andra fastigheter, som ligger uppe i skogen, ett stycke. Efter det promenad tillbaka till Fridö, där Anders och Svea Davidsson bjöd på kaffe och bullar, wicket smakade bra, efter de kyliga studierna. Fridö är byggt 1890 och nu mycket fint restaurerat, det har ett mycket skyddat läge, gränne med Olle i Lövnäs. Walborg hade mycket gamla fina kort från Egelsvik, med och visade. En telefonists vardag på 40-talet, läste vi om. Det var Vega Kristina Karlsson från Axvik som skrivit ner sina minnen, från sin tjänstgörings-tid vid växeln på Nera. Ännu en liten bit hade vi lagt till våra erövringar.

Karin.

[The text in this section is extremely faint and largely illegible due to the quality of the scan. It appears to be a continuation of a narrative or list of items, possibly related to the 'erövringar' mentioned in the previous section. Some words like 'Karin' are clearly visible at the start of the section.]

Rapport från den 23 april 1988. 1988? Brunna

Brunna hage. Det lät besvärligt och svårt. Kanske upplöjda åkrar, nedväxta forngravar, nypon och slån.

Kanske vi skulle avstå, ta nåt enklare. Men Alfons sa: "det ordnar sej väl", och ett telefonsamtal till Lisa L. och ett med Olle i Berga, fick mej att bestämma mej, att vi skulle försöka. Nu så här efter åt, är vi alla nöjda. Vädret var klart och soligt temperatur runt 0 gr. och hård vind, ja kuling.

Vägen till Brunna, var en åkerväg, ganska upptorkad och bekväm. Den fina skeppsättningen, lätt att hitta och intressant att se. Efter vad Ekström tyckte sig förstå, är den ett minne av forna vikingars landstigning och fältslag. Vi fann också de stenrösen, som står beskrivna i Mörkö-beskrivningen. På Olle s inrådan besteg vi också Glasberget. Det består till stora delar av Kvarterporfyr eller något liknande, som kan användas vid tillverkning av glas, och vad vi kunde se, har det varit en liten provbrytning, högst upp på berget. Utsikten var storslagen, vi såg delar av Järna, Hölö, Mörkö och Sorunda. Just nu, straxt före lövsprickningen skiftade naturen i många underbara toner. Himmerfjärden var djupblå, med vita gäss. Bokskogen, skiftade från violett till brunt, olika om solen var i moln eller sken klart. En del gården hade börjat skifta i grönt och plöjorna låg ännu orörda efter vinterns, kyla, snö och framför allt regn, som vi i denna vinter fått i riklig mängd, från nyår till första veckan i Mars, då snöintern kom.

Kaffe drack vi i en glänta invid en stor förkastnings sten ett jättekast, invid en åker mellan Brunna och Berga.

Efter den behagliga kafferasten, när vi som vanligt pratade minnen, åkte vi till Bergalund. Där fanns för 50 år sedan en smed, som smidde åt bönderna.

Smedjan var nu nedrasad, men man kunde fortfarande se tydligt var härden varit och var stället stått. Stugan var liten och ganska intakt. El var förstås indraget. En ännu mindre stuga på gården, inrymde en skogshuggare på 20 och 30 talen. En smålänning, Marberg, alla husmödrars skräck. Därför att han visste alla bärställen på norra Mörkö och plockade dem också. Troligen såldes de sedan åt stadsmamsellerna.

Efter Bergalund, åkte vi upp till Stenbacken, ett litet torp, som beboddes åren 42 till 45 av Ernst och Mia Carlsson sina föräldrar. Alfons berättade minnen för oss om sina friarfärder hit. Hur han i sin iver att komma fort fram på skidor i vintermörkret, inte såg en kålrotstuka, ut an förvånades mycket, när det helt apropå först bar uppåt och sedan plötsligt trakt neråt igen. Det var den tidens fartdårar.

Stugan här, är mycket gammal och inte alls moderniserad. Den lilla förstukvistep, med sin lilla snickar glädje var kvar, till min stora glädje. I en liten kammare på gården, bodde i början av seklet, Agda Larsson, dotter till auktionöparen m.m. Viktor Larsson. Hon var finstrykerska. Det är ett yrke, som väl nu är upptaget av kemptvätt och strykinrättningar.

En jätte ek står på gården, tala om vårdträd alltså, men den tar nog rekord. Här har fordom funnits en liten ber-så uppbyggd i ekens krona med trappa upp till.

Grunderna avloge och lagård fanns kvar, virket hade Alfons kört bort därifrån, till brännved under efterkrigs-tiden.

Våra bilar stod ivägen för stresspåsarna från Stockholm som Anders uttryckte sej, så vi knallade hemåt, för att träffas igen om 14 dagar.

Karin

Rapport från den 7 maj 1988

Egelsholm m Kalkberget

Våren hade nu gjort sitt intåg och försommaren stod på tröskeln. Vi samlades vid Egelsholm, nere vid Kalkbergets fot. Där såg vi grunderna efter kalkladan och förmodligen en smedja, sedan kalkbrytning ens tid, i slutet av 1800-talet.

År 1880 inköptes Egelsholms kalkbrott av Florence Bonde, Sveriges kanske första kvinnliga industriledare. Hon var ägare av Oaxens och Liljeholmens kalkbruk m. fl. Att hon ville lägga så många kalkbruk under sitt ägande, berodde på konkurrens från Bläse kalkbruk på Gottland, som annars tog dom flesta leveranserna till Stockholm. Där rådde en expansiv byggnation just då. Under de åren lades brytningen vid Karta ner.

Vi tog en promenad upp på Kalkberget, där vi såg på vegetationen och utsikten. Det finns ett ganska stort brott i norra änden, där gick vi in och tittade.

På botten växte nu granar som vi uppskattade till 35 år ca. Även lövsly och annan vegetation. På väggarna i brottet kunde man se mossor av olika slag, som hänger ner likt ryamattor, bara mycket vackrare.

Därefter gick vi till Norrbacken, som har varit en liten gård en gång, men som nu ägs av en gammal dam, fröken Larsson. Hon ägde och drev Stora Konditoriet i Södertälje under många år. Hon innehar även en modeaffär i Södertälje.

Vid Norrbackenvägen var det vackert med utsikt utåt Himmerfjärden. Huset bebos bara på sommaren, även ladugården var inredd till sommarbostad.

Vi var sedan bjudna ut till Bertil och Kristina Svangrens fina ö, Egelsholm. Den består också av kalkberg och även där har varit ett brott och en liten krutkällare fanns bevarad där. Vi gjorde en liten vandring uppe på berget, och där låg ådorna, ejderhonorna, och ruvade på sina ägg just nu. De lämnade inte äggen trots att vi gick där. Inte en blinkning förrådde dem, att vakta äggen betydde allt för dem. Utanför på vågorna gungade gudingarna, ejderhanarna, och uppmuntrade sina ådor med att ideligen säga sitt åo, åo. Ja det var en ljuvlig stund. Sjön var nästanblank, solen sken och naturen var skön. Ja vem skulle inte vilja bo så, men en annan dag kanske det inte är lika skönt. En annan årstid ett annat väder och en sjö som varken bär eller brister.

Inne i deras lilla hus fanns "bara fattigdom och elände" enligt egen utsägo. Men nog var det en upplevelse för oss, att få se hur man byggde för två familjer vid sekel skiftet. Något så ynkligt trångt, att föda upp fem barn i, det får man leta efter. Martin på Holmen, arbetade på Oaxen. Dit rodde han var dag, diöppen sjö, annars var det cykel eller spark som gällde. Hans far och mor bodde iden andra lägenheten.

En underbar smörgåstårta förhöjer minnet av vår åttonde studiedag.

Karin

Rapport från den 23 maj 1988. Eriksö

Vi möttes vid Idala, det var annandag pingst. Pingsten hade varit kylig och fuktig och annandagens morgon var mulen men lite varmare.

Vi åkte vägen ner till Klubben och stannade till vid Fridhem på Eriksö. Bron som finnes nu över Klubbsundet, byggdes av militär i början av 50- talet. Den gamla bron var alldeles för smal för modern trafik. Vid bron har utvecklats en stor båtuppläggningsplats, med egen båtklubb. Gården Eriksö har gått i sambruk med Gullberga och Harburen men är nu en egen liten gård igen, med folk boende året om. Det är domänverket som äger hela Eriksön.

Vi for vidare till Gullberga, där vi parkerade, för vandring till Grönvik. Grönvik är som det låter en grönvik. Vi fann grunden till huset med samma namn, där det låg i syrensnåret med äppel och päronträd runt om.

Så gick vi ut till stranden, för att se över sjön mot Vagnhärad- sidan. Vi såg Stensundsviken, Lökhölmens- skola, Furholmens gård och Tullgarns slott. Solen hade nu brutit igenom och vädret var genast varmt och skönt. På slätterna här mellan bergen brukar scouterna ha läger en del somrar då lever Grönvik igen. Här finnes ingen fritidsbebyggelse, men fritidsfolk finns, de kommer sjöledes och solar och badar vid de gula bergen här runt Gullberga. Troligen har Gullberga fått sitt namn av bergen. Kanske kan den stora myckenhet av gullvivor mellan bergen ha bidragit till namnet också. Vackert är det i alla fall. Kosan ställdes efter stranden norrut, för att om möjligt finna, den jättegryta, som vi var ute för att se.

Första gruppen missade den, men eftertruppen med Anki i spetsen gick direkt på den. Den är helt cirkelrund, med ca 25 cm i diameter i öppningen och en meters djup, fylld av vatten, som Veras hund Ricky tacksamt lät sig smaka, även en hund blir törstig på promenad. Vi hade just stärkt oss med en kaffetår, uppe på ett berg.

Vi kom sedan till den så kallade Kungsbyggnaden. Hit åkte konungen med fru och barn och betjänare och hade picknick på s omrarna, då dom bevistade Tullgarn. Kvar finns nu bara betongfundamenten.

Vi vandrade vidare, nu i tät skog, med Alfons i spetsen. Alfons tyckte att skogen behövde gallras, Margareta tyckte det var klenskog, med låg bonitet. Någon tyckte det var en underbar skog, en annan att den var trollsk.

Vildsvinen, som på flera ställen hade muddrat under träden, tyckte den smakade bra. Vi såg två hägrar flyga upp och fara bort. Vi såg svanar som simmade majestätiskt, vi såg en kricka med ungar, som nästan sprang på vattnet, då de upptäckte oss.

Så gick vi vägen upp till Gullberga gård, där det nu är en ny arrendator. Han och hans fru, tänker odla perenna trädgårdsväxter här, till avsalu. Jag hoppas att inte vildsvinen ska hitta odlingen vid sitt näringssök.

Hemfärden gick i sakta mak, den östra vägen på Mörkö, hemåt. Adam och Eva orkiden, bugade vid vägkanten. Granåkrarna stod täta bitvis, Östersjön lyste blå mot Oaxens kalkvita klippor. Slutsamling vid Idala, där den duktiga fam. Thor öppnar sin lanthandel den här tiden på året.

Nu utbröt allmänt glasskalas.

Waim.

Rapport från Karta och Ramsholmen 12 ^{juni} ~~maj~~ 1988.

Under bar morgon, Vackert och lugnt, precis önskeväder för vår avslutningsresa, per båt med Olle Öman. Samling vid Ekö. Alla som kom var glada och väl klädda och kaffetermosarna välfyllda. Tyvärr fattades två det var tråkigt.

Överaskning nummer I. Alfons och Karin fick korgen. Fyllt av blommor. Tack för det ni alla.

Båten startade och färden började. Vi såg ut över fjärden tittade på stugorna som låg efter stranden. Passerade Hornöudd, och kom ut på öppet vatten, snart såg vi Grönsö och så plötsligt Karta.

Karta hör till Sorunda, så egentligen ligger det utanför Mörkö-cirkeln, men ön är ju så intressant och vacker så vi tyckte det blev en mycket lärorik avslutning och en fin utflykt för oss alla. Vihittade efter beskrivning-en i Oaxen boken, grunderna efter kalkladorna, ugnarnas plats, kajen där båtarna lade till med ved och kol för eldning av ugnarna och prämar för utskjppning av kalken. Källan mitt på ön, där man hämtade kaffevattnet, som där var något mindre salt, än det som fanns i pumpen, framme vid "långa ladan"! Vi hittade grunden till Charlottendal, huset där skolundervisningen hölls. Utanför "skolan", var en stenbarriär upprullad, till skydd för barnen, där var bara en ca: 10m. till strandkanten, som var ganska brant ner mot vattnet. Många vackra blommor fanns här nu och många sorters träd. Lindar som slingrade sig om varandra. Gamla oxlar och rönnor, som fått vara ifred sedan kalk brukets nedläggelse år Då flyttades all kalkbränning till Oaxen. Även ett hus vet man säkert är flyttat från Karta till Oaxen. Det så kallade Montörshuset.

En brand uppstod på 1850-talet, då det mesta av bebyggelsen brann upp och Människorna måste inkvarteras i fähus och i Charlottendal. Alla hus uppfördes ånyo. En del av arbetarna bodde i Sorunda och en del på Mörkö.

Kalkbränningen bedrevs bara sommartid. På Grönsö hade arbetarna sina grönsaksland och potatisen, och de som hade kor, 2 stycken, fick ha dem på bete där, något gräs så det räckte till en ko fanns inte på Karta.

När vi var färdiga på Karta, for vi med båten till Ramsholmen. Där smakade det bra med kaffe i solen. Bredvid rastplatsen, hade en stor koloni med orkiden Adam och Eva just blommat ut, Men i stället stod långa härliga nattviololer där och väntade på kvällen, att de få sprida sin väldoft. Efter kaffet rundvandring på ön. En upplevelse för alla och särskilt för de som har sitt intresse bland blommor och buskar. Som stöd för minnet, för den som läser dessa enkla rader, och för den som inte var med, ska jag räkna upp här, de som jag ~~har~~ den 12 juni, på kvällen, kommer ihåg.

Först såg vi den kraftiga och vackra strandkvannen. Sen måste jag säga att ramslöken gjorde ett fantastiskt intryck på mej, dels med sin starka lökdoft och med sina skira fina blomsterbollar. Tibast busken växte vilt inne i den nästan tropiska vegetationen. Likt ett underbart flor, bredde den finlemmade myskmadran ut sej, mellan buskarna. Sårläka, strandkrypa, stinknäva, rödblåra. Kungsmynta, med stor utbredning på Karta, såg vi inte på Ramsholmen, slätterblomma, vänderot och så en kalkmärks-orkide, Tvåbladsorkiden, fann vi, av ovanliga växter, därtill fanns alla andra, som vi dagligen ser.

När vi blickade ut mot fjärden bortåt Långö, såg vi segelbåtar i mängd, efter en härlig veckända i Trosa skärgård. Själva var vi mycket nöjda, med vår tur i skärgårds-arkipelagen.

Vi har alltid trevligt i vår upptäckar cirkel, och väntar på nya äventyr.

Karin

Rapport från den 5 sept 1988 Skansundet.

Samling vid Bygdegården, både gamla och nya deltagare. Vädret var blåsigt och mulet, men varmt för årstiden. Vi gick igenom det viktigaste inför starten och läste ett referat ur Södermanlands Nyheter från den 20 juli 1926. Där sign. Jison, skriver en artikel om Hölö grottor och om Eremiten. Ingeniör Ekman som efter sin hustrus död sökte sig till Ernesidan i Hölö, alldeles bredvid Hölö grottor, och som där odlade vindruvor, päron och äpplen och en massa vackra blommor på bergväggen. Han bar upp jord och byggde terasser och fångade där solens värme och fick en mycket kraftig vegetation, både horisontellt och vertikalt.

Vår sommar utflykt var nämligen förlagd till Hölö grottor och Ernesidan vid Långsjön.

Idag var våra studier förlagda till Skansundet. Förutom det rent historiska, som vi läst om i Mörkö beskrivningen efter prosten Ekström 1828, som följer, såg vi en modern campingplats med husvagnar och en väl skyddad båtbygga med båtar, en kiosk där man kunde köpa både mat och godis samt tidningar. Detta fanns på Skansholmen. På andra sidan den lilla viken, på Mörkö fastlandet, har Oaxens båtklubbsin båtplats, nyanlagd med parkering och inhägnad.

Vi for sedan över till Näslandet, för att där på plats, se kannonen och prata om färjföbindelen både förr och nu. Vi mindes den gamla linfärjan, som färjkarlen drog för hand, med en enkel sele han hade över axeln, där en kätting var fäst, som slogs om linan, vilken gick från strand till strand och över färjan. På färjan fanns rullar som linan vilade på. På det viset drogs färjan framåt med stor möda, men mycket miljövänligt. Färjkarlar vi minns: Ernst Karlsson, senare bonde vid Axvik, omkr. 1915. Johansson i Solberga (Skrammeldal) kallad, Eriksson. Kihlberg var en av de första på den linlösa färjan med motor, till vilken man måste ha skeppar examen för att köra. Gösta Pettersson från Hörningsnäs, som nyss gott ur tiden, över 80 år gammal, samt nu Torsten Johansson. Färjan har förutom nr 306 nu i dagarna döpts i champagne, till Karin. Till minne av Karin Månsdotter, som flydde från Erik den 14 under ett av hans raseriutbrott, över just Skansundet till Hörningsholm, där hennes väninna, Margareta Sture då bodde.

Sammandrag ur Prosten Ekströms beskrivning:

Två av Mörköns tre skansar var belägna här vid sundet. Skansarna voro anlagda 1623 på Gustav den II Adolfs befallning och Axel Oxenstjernas ritning och avsikten var att avhålla kung Sigismunds flotta från att tränga in i skärgården.

År 1658 bevakades de av Sörmlands regemente under Jöns Bock för att 1659 avlösas av Jöns Silverbrand, med 24 man. Vid ryssarnas härjningar 1719, bevakades de även av krigsfolk, vilka likväl, enligt tillförlitliga källor, avmarcherade dagen före fiendens ankomst, därefter äro de reparerade 1720, även under ryska kriget ~~1741~~ 1741 fanns bevakning här, men soldaterna beordrades att avmarchera innan fienden kom. Detta skedde under soldaternas knot och tårar enligt ett trovärdigt vittne allt enligt Ekström,

Karin

Rapport från den 24 sept. 1988. *Tjäder*

Efter 10 mm regn och åska på natten, träffades vår vetgiriga cirkel kl. 10 vid Mossens gård i fullt solsken. Vi började med att Margareta berättade lite om sina förfäder. Då hade stugan legat lite längre ned, alldeles mitt för lagårn. Ångarna som nu hör till Mossen, bröts och svedjade s av Margarettas farfarsfar, tidigt 1800-tal. Han hade tidigare varit bände vid Berga på Mörkö, men när den tiden kom så att det skulle börja rationaliseras, gjordes dessa stora byar med många smågårdar, till en stor gård.

Den här lilla bonden fick då istället bruka Mossen eller Måsen som dom sa på den tiden. Då gällde det, att det fanns så mycket jord att de kunde försörja sej. Han friade vid Gustavsberg, ett litet torp i närheten, och fick ja. Och småningom kom det barn i stugan. Det nuvarande boningshuset, ligger högt upp på backen i plommon och slånsnåren.

Jorden till Mossen är nu under Skesa bondens bruk. Och Ivar och Helga Eriksson som var de sista brukarna, njuter nu av sin pensionering och bor i radhuslängan vid Grönbrink.

Vi vandrade vägen fram och passerade sommaråkärshagen och kom så fram till Ormgranen, en gran, som inte bildar så mycket sidoskott på grenarna, har ett g glest och ormliknande växtsätt. Därefter kom vi till Mossstugan eller i dagligt tal kallad Målarstugan. I vårt minne bebodd av Karl-David, son från Söräng på Mörkö och hans Anna ifrån Gälö, utanför Stensund. Nu sommarbostad åt släktingar. Huset ligger skyddat och varmt. Det är utbyggt undan för undan och har olika takhöjd och vinklar.

Sedan kom vi till Båtsmansmossen, och sista båtsmannen som bodde här var soldat Råberg. Torpet kallas oftast Råbergens.

Därifrån gick vi rätt över Tjäder leken, som är Mörkö's största mosse. Här växte på Prosten Ekstoms tid: römossa, mattlumner, tranbär och skvattram. Vi såg harsyra, hallon och mycket annat bl. a. en ovanlig ormbunk och djup skog och bra blåbärställen. Väl ute ur mossen kom vi till en stor utfallsgrav som var djup och gyttjig. Efter en hel del arbete av de båda Davidsönerna Alfons och Anders, kom vi alla över. Nu var vi framme vid Tjäderstugan. Sitt namn har den säker t fått av mossen, där säkert tjädern har spelat om vårnätterna. När stugan byggdes och dess första innevärdare, får vi ta reda på en annan gång, men i minnet har vi Arvid, en fin fiolspelare, som med sin musik och sitt sätt att kunna berätta saker och vara underhållande, fick traktens yngre människor att komma hit om kvällarna och dansa och sjunga. Dagsverken för hyran gjorde Arvid vid Hörningsholm, dit han fick åka per cykel. Som yngre arbetade han på oaxen som eldare vid ugnarna. Efter en olycka där, då han brände sönder sina händer och fick en svår chock, kunde han bara spela dragspel och blev oförmögen till eldare-yrket. Hur han försörjde sej är en gåta, men den så kallade fattighjälpen, från kommunen fick väl hålla svalten från dörren.

När vi druckit kaffet på trappan till stugan, fick vi komma in och se hur fint där var och den gamla atmosfären väl bibehållen, med spis och bakugn från förr. I ett hörn var taket intakt från förr, och där kunde man se chablonmålningen, säkert hade hela taket sett sådant ut. Även en bit av den gamla tapeten, fanns kvar i en garderob. Under tiden vi var i stugan föll ett ganska hårt regn, så vi hade tur. Rolf och Margareta Skånman som hyr stugan av Hörningsholms godsförvaltning, var inte hemma idag tyvärr, men Margareta Eriksson hade låst upp åt oss, efter löfte.

Efter lite prat och överläggningar, kom vi överens om, att åka till Botten och bese det lilla museum, som LRF har ordnat där. Det är främst gamla saker från Edvin Pettersson i Hörningsnäs. Hela utrustningen till gårds-smedjan, en hel del av de fångst-redskap som används vid vinterfiske, en stor vävstol, diverse mjölk-kylar och silar och en björnsax bl. a.

När vi nu står här inv id Prästgården känner vi oss lite ledsna och bekymrade av de rykten som har hörts, att den gamla fina Prästgården, ritad av Tessin, med en trappa byggd av material från gamla slottet vid Hörningsholm, och har ett alldeles eget spöke, ett stort arkiv, en underbar trädgård. Allt detta ska nu snart utbjudas till försäljning. Jag undrar vad prosten Ekström skulle säga, han som älskade mörkö med prästgården så, att han då han flyttade till Tjörn, tog med sig lite jord att ha att lukta och känna på, då hans mörkö längtan blev svår.

Enligt skriften ovanför porten, är Prästgården en gåva till församlingen av Gr eve Nils Bonde och hans maka Anna christina Flemming Åhr 1783.

Karin

Rapport från den 8 okt. 1988. *Ulvсандet*

Vi inledde hela programmet med att bese 2 nedlagda storheter. Först Ulvsundets färja, som alla saknar och alla behöver utom vägverket, trots namninsamlingar och protester så fanns inte några pengar att driva den med och omkr. år 1984 lades färjan till handlingarna. Ifrån Ulvsundet tog vi en promenad till f. d. Mörkö grus A B.. Ett jätteingrepp i den stora grusbank, som utgör den så kallade Åsen, bakom eller ovanför Dåderö. Grustakten är numera tömd så tillvida, att där inte tages något grus längre. Gropen är jämnad i sin botten mot sjösidan och fint släntad upp mot skogen, någon återplantering har inte skett.

Så stannade vi till Lilla Dåderö. Här är nu ett behandlingshem för f. d. narkomaner, med 9 vårdare och 12 patienter. Dåderö ägs nu av Stockholms stad, tidigare privat ägd och ett mycket fint lantbruk. Fam. Aström och fam. Helgstrand är ännu i friskt minne.

En särskild artikel av Margareta, en intervju med sin mor, som arbetat vid Dåderö gård och lilla DÅderö, bilägges dagens rapport.

Ovanför Dåderö, på den så kallade Åsen planeras en försöksby, ett forskningsprojekt, en naturby. Där allt ska fungera nära naturen och i samklang med den. Med jordvärme och solceller, och rening av slaskvattnet efter naturmetoden. De t hela ska fungera som en bostadsrättsförening, med 10 hus. Alla ska vara friliggande med växthus och veranda.

Sista etappen i dag var Engsholms slott. Vi nalkades platsen med stor nyfikenhet. Inte många hade förut varit här, jo Gunnar. Han hade arbetat på slottet vid en renovering, i sin ungdom, under brännvinskungens tid. Beskrivning av Dåderön och Engsholms slotts hela ägarekedja, var Karin Johansson, ägare och tillsammans med Maria sin dotter platschef på Engsholm, vänlig nog att skicka oss. Hon blev mycket intresserad av vårt arbete. Hon hade även ordnat så att trädgårdsmästaren och hans fru hade stannat hemma i sin husvagn denna helg, för att guida oss. Etta Anderssen en prydlig liten danska, var mycket entusiastisk, och hade nog gärna visat oss insidan också av slottet, men rigorösa säkerhets anordningar, hindrade henne därifrån. Utanför fick vi se allt som fanns att se. Tre stora hotellbyggnader med plats för ett 50-tal gäster, kök och tvättinrättning m.m. Vackra parkytor och så det sagolika slottet, med kupol och grönglaserat tegeltak. Musiksalong och stort bibliotek och en magnifik matsal med stuckaturtak, allt detta berättade Ettan för oss. Så förde hon oss till ett skydds-rum, som var insprängt i berget där hotellets

gäster får ta sin tillflykt vid fara. Skyddsrummet troligen tillkommet under andra världskriget.

En härlig promenad ut till en udde som vätter mot Järna fjärden lätt att gå, då Ettanhela sommaren har hållit gräset kortklippt där.

Framme vid sjön kunde vi se en stor del av Näslandet, som vätter mot Järna-fjärden, Andra fram till Radön, där segel-leden försvann för vår syn. Så gick vi i samlad tropp tillbaka till världens vackraste konferenshotell, som hela sommaren har varit fullbelagt av rika konfererande svenskar och utlänningar, beläget på en udde av vår blommande härliga sagoö.

Karin

ENGSHOLMS SLOTT - landets sista Vasaborg.

På nordöstra delen av Döderön vid Järnafjärden ligger en märklig byggnad, som för tankarna till en mindre renässansborg. Byggnaden är dock mindre lämpad som försvarsanläggning men har i likhet med Stadshuset i Stockholm en vacker välkommande arkad mot sjösidan. Inte utan anspråk kallas anläggningen för Engsholms slott och med sin tydliga förebild i Gripsholms slott har denna slottsliknande byggnad fått epitetet "landets sista Vasaborg".

Så skriver Göran Gelotte, stadsantikvarie i Södertälje, och fortsätter: Den som i våra dagar kommer till Engsholm med bil märker inte att vederbörande lämnat den stora Mörkön och kommit över på den mindre Döderön. Landhöjningen har suddat ut avgränsningarna. I äldre tider var dock Mörkö uppdelad i sex mindre öar, vilka så småningom smälte samman till en. Den nordligaste ön hette Döderön, vilken i några äldre källor även kallas för Simonsö.

De tidigast kända ägarna till nuvarande Engsholm är enligt urkunder från 1310 Magnus Ladulds söner, kertigarna Erik och Valdemar, bröder till kung Birger. Den byggnad som då fanns tror man förstördes av eld. Däremot är det belagt, att det slott som fanns här 1719 brändes ner av ryssarna, då de härjade utmed den svenska ostkusten.

Delar av Simonsö var i Folkungaättens ägo under större delen av 1300-talet, innan gården överläts på Jöns Eskilsson av Forstenaätten, som i sin tur sålde den till riksrådet Bengt Filipsson Ulf. Denne var gift med den heliga Birgittas dotter Cecilia.

Efter att ha varit i Forstenaättens ägo under större delen av 1400-talet, övergick gården genom gifte och arv till släkten Banér. Knut Eskilsson Banér mördades av Christian Tyrann år 1520 i Stockholms blodbad, och halvbrodern Nils Eskilsson Banér blev även han mördad fast vid Raseborg i Finland.

Den senares änka Ingeborg Larsdotter Tott innehade därefter gården, och det är nu, år 1544, som man för första gången finner namnet Engsholm och då hopkopplat med Borghaga, ett tillhörande "hemman". Sonen, riksrådet Axel Nilsson Banér, som ärvde gården, efterträddes sedan av sin son riksrådet Sten Axelsson Banér, som hade oturen bli halshuggen i Linköpings blodbad år 1600, jämte brodern Gustaf Banér.

År 1613 förlänades gården till släktingar efter den avrättade Sten Axelsson Banér, varvid Peder Banér trädde till. År 1619 finner vi riksrådet Lars Eriksson Sparre som ägare. Han avled 1646 och begravdes i Ytterjärna kyrka. Hans son Gustaf Larsson Sparre övertog därefter godset. Efter ytterligare några ägareskiftet drogs egendomen in till Kronan i samband med Karl XI:es reduktion 1692. Från den tiden finns en karta över trakten, upprättad av lantmätaren Erik Agner. På platsen för gårdens corps-de-logi visas en tvåvåningsbyggnad med torn och högt uppdragna gavlar. Samma bild av Engsholm har man i Dahlbergs "Suecia Antiqua et hodierna", där gården syns i fonden på planschen av Hörningholms Slott.

Efter indragningen till Kronan blev gården boställe för chefen för Adelsfanan. Detta var ett specialregemente för adelsmän och det existerade fram till början av 1800-talet. Den förste adelsfaneföraren som disponerade Engsholm var Mårten Lindhielm, som senare blev landshövding i Nyköping. Under 1700-talet avlöste regementscheferna varandra och slutade med Georg Johan de Besche, som fanns kvar där tills regementet upplöstes 1809.

Kronan arrenderade sedan ut gården till olika personer fram till 1912. Det dret brann huvudbyggnaden ner. Den var av den typ man kan se vid Tyresö eller Hässelby. Åren 1896-98 samt 1902-04 bodde konstnären Bruno Liljefors på gården och blev så förtjust i trakten att han senare köpte en egen gård på fastlandet på andra sidan Ulvsundet. På det senare stället lät han uppföra sitt berömda Wig-Wam.

Staten delade efter branden upp gården på fem lotter, vilka samtliga inköptes av direktören Philip Wersén, skaparen av Södertelge Werkstäder, som sedermera blev Scania-Vabis. Året var 1914, och år 1916 lät han, nära den gamla nerbrunna huvudbyggnaden, uppföra dagens praktfulla byggnad efter ritningar av Södertäljearkitekten Tore E:son Lindberg. År 1924 lämnade Wersén och hans familj egendomen, vilken inköptes av dr Torsten Amundson. Denne innehade gården till sin död 1940. Under sin tid som ägare hade han en del av sin praktik på gården. Han anskaffade även många konstföremål av hög klass till stället. Enligt utgåvan av "Svenska slott och herresäten" från 1933 fanns här åtskilliga rariteter.

Efter Amundsons död övertogs egendomen av direktör Åke Orrenius, som innehade den fram till 1961, då han överlät den på sin son. Året därpå, 1962, inköptes Engsholm av skeppsredaren Ragnar Källström och hans maka. År 1967 överfördes den på Christina Källström, som innehade stället till 1982, då det lagfors av dkeridirektören Björn Åke Söderblom. Denne lämnade dock Engsholm efter blott några få år.

Den nya ägaren, antikhandlaren Roland Jeppesen, bedrev antikförsäljning i slottet, tills nuvarande ägaren, familjen Åke Johansson, förvärvade det i april 1986 för att här på det gamla kronogodset ställa en exklusiv kurs- och konferensgård till förfogande i naturskön enskildhet i Stockholms absoluta närområde.

Rapport från den 29 okt. 1988. Oaxenfilmen.

I dag var vi på Bygdegården, vi började med att gå igenom Mörkö mantals längd från 1732. Vi hittade där en del namn, som vi inte kunde placera. Kålf, Klockargården, Boglundstugan, Hökatorp, Klissestugan, Karskulla, Mjölkestugan, Rofhagen, Sol-skäret och Swärsbo. Bra att jobba med för alla som vill forska. Alfons läste för oss ur Barndomsminnen av Frederik Dahlbom, prästson från Mörkö från slutet av 1800-talet

Så utbröt kaffepausen. Tre olika delikata bakverk, hade flickorna bakat och bjöd på. Bl. a. Oskar den andra tårta, för att hålla oss på det historiska planet.

Därefter kom dagens gäst. Anders Grennberg, Oaxen-kännare. Han talade fritt ur hjärtat, ett hjärta som verkade något förkrossat, när de t. gällde, hans barndoms älskade ö, Oaxen. Arbetet på ön, vid bruket, fick vi skildrat av Ivar Glanz, i nov. 86, då vi var på Oaxen. Nu tog Anders oss med på en tur på Oaxen efter brukets nedläggelse. Åren 74-75 lades alltså bruket ned, där de förut brutit mycket kalk, under nästan hundra år.

Året 1973 bestämde Anders Grennberg och hans syster sej för att driva affären där. Det hade tidigare varit en Konsum-affär där, kundunderlaget var då större. På 40-talet var 400 pers. knutna till Oaxens kalkbruk. Under krigsåren var 55 pers. anställda att hugga ved utmed Sveriges kuster, till eldningen av kalkugnarna. Då importen av kol och koks var strypt

Affären var vid övertagandet mycket nersliten och de nya affärsmännen bestämde sej därför att snygga upp och måla om huset. En sommarnatt då de målade ytterväggarna, kom en lösarbetare på promenad, att prata med dem om, att bruket skulle läggas ned.

Ryktet talade sant denna gången, och det blev så att de båda syskonen kunde inte försörja sej så länge på att driva affären. Sedan har dock drivits och drivs fortfarande, men inte öppet hela dagarna. 1962 lades skolan ner, när grundskolan infördes, och barnen fick då gå i Mörkö Kyrkskola.

Anders berättade för oss att en stor mängd lösskekarlar, ungdomskarlar från städer och landsbygd runtomkring, kom till bruket och arbetade. Självtrodde han, när han var liten, att ordet lösskebetydde att de hade löss, men så var det alltså inte. Som ett roligt inslag berättade Anders att han själv var döpt på Futtan, som var den matsal där just dessa karlar åt. Det var alltså en liten restaurant.

Cementa, som bruket låg under den sista tiden, verkställde en ganska kraftig avverkning av Norra udden, någon gång på 60-talet. En kraftig storm kom sedan och vräkte omkull det som var kvar och det ligger nu under förmultning. Nu är åt erigen en avverkning på gång där ute, för att lämna plats åt tomter ock dylikt.

Bröderna Ekblad, är de som nu äger de delar av Oaxen och Söräng på Mörkö, som inte är sålt till privatpersoner och byggbolag. Gillet den vackra lokal med biograf och bibliotek, som fungerade under brukets tid därute, är byggd just där Prosten Ekström i sin Mörkö-beskrivning omtalar att Gums-kyrkan har legat, en fin grottbildning i kalkberget. Gillet har nu övertagits av den nuvarande befolkningen och drivs som Bygdegårds förening.

Nästan alla "infödingar" har nu lämnat ön. Nya oaxare är Stockholmare och andra lycksökare, som tror de skall stå ut med det hårda livet på ön, men säkert kommer det att bli omsättning på villaägarna där. Det här är min egen uppfattning. Ordet Oaxare är säkert Mörkö språk, skulle naturligtvis heta Oaxenborna.

I en del av de stora kalksilosarna bedrivs lax odling i stor skala. På torsdagarna kan man få köpa lax där. Oaxen i filmen som Anders visade oss har ett mycket trevligt utförande och man ser många kända ansikten och kan följa hur arbetet med kalken utfördes, ett mycket tungt och dammigt arbete.

Versen om Oaxen i Mörkö sången får avsluta:

Se Oaxens snövita klippor
till Mörkö en livaktig bror
Som ger med sin slitsamma näring
sin bärgning till folk som där bor.

för att senare ändras till:
Och mitt i den blålande fjärden
Oaxen den kalkrika ön
där förr man fick slita i brotten
där vilar nu tystnaden skön.

Wain

Rapport från den II feb. 1989. Hölö Kyrkskola.

Vi hade i dag samlats i Hölö Hembygdsförenings sammanträdesrum. Vi hade samlats kring läsapparaten för mikrofilmer av husförhörs-längder. Husförhör föreskrevs i samband med konventikelplakatets utfärdande I726 och fick snart stor betydelse i den kyrkliga folkfostrans tjänst. Församlingsborna förhördes i hemmen om sin kristendomskunskap. Dessa böcker har genom fotografering reproducerats i starkt förminskad skala på en filmrulle och kan sedan läsas genom att köras i en läsapparat, mot en filmduk.

De som först filmade dessa skrifter var mormonerna, de fick tillstånd av Sverige att filma vissa böcker i sitt eget intresse och därmed upptäcktes fördelen av att ha dessa skrifter filmade och fort satte sig det arbetet och fler liknande böcker filmades. Mycket bra vid släktforskning och dylikt arbete.

Varför vi i dag nosade lite på det här materialet var för att få en liten aning om hur livet var förr. Man kan följa släktled, man kan se när torp och backstugor har blivit till, så att säga. Man kan i dödboken se, när farsoter härjat, vad för sjukdomar som var vanligast. Även finns det antecknat om vilka som var läskunniga och kunde sin bibel, när man gifte sig och när barnen föddes. Utflyttningar och inflyttningar till socknen, emigrationer m. fl. intressanta saker.

Under läsandets gång, kom ofta minnen fram. T. ex. Lama Lina En kvinna, som av någon anledning var lam i benen. Hon bodde i tur och ordning på gårdarna, hjälpte till med det hon kunde göra, fick mat och husrum och fick sen åka vidare till nästa ställe. Vi hittade henne inte i längderna denna gång, men hon finns säkert med där bland inhyses. Vi hittade däremot en del båtsmän och sådana som fått ge namn åt torpen, som senare har fått ge namn åt andra soldater. Lång, Vik Rolig, Råberg m. fl.

Ja säkert kan vi en gång när vi kommer så långt att vi går till verket med att examinera de mest intressanta torpen, ha stor nytta av just dessa filmrullar. Nästan alla var samlade, återseendets glädje, efter juluppehållet var stor, och vi hade en trevlig kafferast som vanligt.

Karin.

Rapport från den 4 mars 1989 Kyrkan.

Dimmigt och lugnt väder. 2 gr. Vår studiefelit lade vi i dag ner först och främst på kyrkan. Kyrkvaktmästaren på Mörkö ställde välvilligt upp och öppnade kyrkan åt oss. Jag hade hoppats på en uttömmande guidning av kyrkvaktmästaren, och han var lycklig över att höra vad vi hade att lära honom. Jag tror nog att vi blev nöjda båda parter. Det är ju så att alltid har vi någonting att ge varandra. Mörkö kyrka ligger enligt prosten Ekström mycket olyckligt till mellan två berg. Jag har själv aldrig upplevt det så, men olyckligt är ju, att vägen som går förbi knappast får rum. Trafiken bara ökar, även här på Mörkö. Kyrkans äldsta delar är från 1100 talet. 1667 ombyggdes eller kanske utbyggdes kyrkan och blev då en korskyrka. Vi höll oss hela tiden till beskrivningen som finns dels i Mörköbeskrivningen, dels i skriften Mörkö kyrka av Ivar Schnell. Vi gick igenom hela kollektionen av mässhakar, dels en gammal brokad-dräkt, troligen omsydd av något vackert tyg från Hörningsholm, dels en svart sammet, med mycket silverbroderier på. Vi gamla Mörköbor mindes så väl, att den användes varje år, just så här års, i passions tiden. Det nyaste nya i kyrkan är det förtjusande lilla doprummet eller brudkammaren, en mycket vacker liten uppenållsvrå. Bra för sådana som behöver det i samband med kyrkliga förrättningar. Alltså var det 1987 på hösten brudkammaren blev färdig. Predikstolen, som skänktes i april 1663 av fru Ebba Grip, och som under restaureringen 1933 återfick sitt "tak", baldakinen med den försilvrade duvan, som återfanns på Eneboda i ett hönshus. Under år 1989 har Elektriskt ljus införts i särskilda lampor ovanför kronorna invid kyrkans tak.

Efter kyrkan företog vi en promenad till Barkarboda, ett litet torp, med två hus, där på 30-talet även fanns en lagård, med bl. a. Mörkö's sista oxar. Lagården är nu riven och sommargäster befolkade bostadshuset. Man kan dock undra var spökena tog vägen. Barkarboda är nämligen ett av de ställen man känner till där det verkligen hände oförklarliga saker. Bl. a. i lagården, där djuren på kvällen stod bundna på sina platser och på morgonen var lösta från sina bindslen. Hjalmar och Rut Karlsson hette Barkarbodas sista brukare.

Vi fortsatte över den kalhuggna skogsbacken och kom ner på Fridalsvägen. I slutningen ner mot vägen låg en källa, med lock där säkert vatten har hämtats kanske från Barkarboda, Kyrkvaktarbol och Harlöt. Harlöt var nämligen namnet på det lilla stället med lagård och lantbruk till, som låg där nu Fridalsområdet nu ligger. Det var genom den så kallade ensittar lagen, som fam.

Fridolf Öberg förvärvade Fridal, och på så vis kunde företaga styckning och försäljning av gårdsmarken.

Vi träffade två rara flickor, som följde med oss förbi Solberga lilla trevliga torpstuga, och upp i skogen åt Skyttet till, där de visade oss någon sorts forngrav. Vår arkeolog inom Hembygdsföreningen skall få titta på den så får vi en rapport sedan. Kaffe på högsta punkten med utsikt över Fridal. Hagen där vi satt var mycket upptrampad av älg. På vägen tillbaka studerade vi runstenen invid kyrkan, den var troligen inte funnen då prosten Ekström skrev sin bok om Mörkö. Enligt inskriften har den stått rest någonstans i närheten av Håga. Hur inskriften lyder får du ta reda på själv för jag minns den inte.

Karin.

Rapport från den I april 1989. Slesshagen.

Kallt och snöbyar, men solglimtar, typiskt april väder. Torsten och Gunilla i Löten, följde oss i dag och talade lite om Bränntorp för oss. Bränntorp har ett odlingsstycke, mellan Lötstugan och Löten, hetati alla tider, ingen har undrat närmare över det. Men genom studier av Hölö och Mörkö och dess torp och liv genom sekler, så har intresset väckts, ock vi har börjat undra OM där i alla fall inte funnits ett torp. Gunilla och Torsten har med hacka och spade tagit fram en torpruin, alltså rester och spår, samt en källargrop. Einar Eriksson har i protokoll från 1720 sett, att där står, att torpet Bränntorp är raserat 1720. Alltså rör det sej om ett mycket gammalt namn på dessa backar. Vi var i alla fall på ort och ställe och tittade, så vandrade vi till Lötstugan, där är nytt folk och nya seder. De hade tagit upp många stora träd med rötterna, framför den lilla stugan för att få in luft och ljus. Vi drog oss till minnes att där bott en gammal fjärdingsman, Jansson och hans hustru Augusta. De flyttade in i Lötstugan 1876 och då emigrerade den förut boende smeden Kjellberg till Amerika. Kjellberg kom till Lötstugan 1850 och försörjde sig förmodligen som smed. Vi letade efter smedjan på anvisat ställe, anvisat avhyresgästen på stället. Vi hittade faktiskt en stnsamling, som mycket väl kan ha varit en smides närd. Så gick vår vandring vidare till fornborgen, på andra sidan vägen, där vi förut varit, vi tänkte på våra krigiska förfäder och deras sätt att skydda sej. Jag undrar just varför inte vi gör någon form av skydd för oss mot eventuella biologiska krig framför allt, men nu väntar vi bara på samhället, själva får vi inte göra något bara lyda. Vi drog oss sedan nedåt Grindstuguberget, av den stora Slesshagsbergskedjan. Där vädrade vi rök, ingen rök utan eld, tänkte vi och mycket riktigt. Där var Alfons på plats och hade gjort en härlig eld att värma oss vid, medan vi förnöjde varandra med historier om Slesshagsgubben. Det var ett väsen, som ingen vet om han funnits. Men Alfons berättade om gubben, att folk som passerade hans lya hade blivit bjudna, att äta upp hans bönvälling, som blivit över. Men folket svarade, att om han hade mer än han kunde äta upp i dag, så kunde han spara till i morgon. Då svarade gubben att han var 7 ekskogar gammal, men aldrig hade han hört, att man kunde spara något till i morgon.

Gunnar Karlsson berättade, att hans föräldrar och andra talade varnande om Slesshagsgubben, och själv tyckte han sej höra, då han gick eller spfang stigen till Stenhälla, där farfar och farmor bodde, hur det dånade och flåsade i Slesshagen. Och många gånger var han alldeles andfådd, men lycklig, då han kom fram till Stenhälla att han klarat sej från gubben ännu en gång.

Efter kaffet gick vi upp på den högsta toppen av Grindstuguberget. Sikten var bra och vi såg ett mycket vackert landskap utbreda sej framför våra ögon. Nygård i norr, Löten i söder, Trosa vattentorn, och Östersjöns vattenspegel, som vi trodde, utåt Fifång. Södertörn avspeglade sej som en blånande skogsremsa åt nordväst.

Karin

Rapport från den 22 april 1989. Kättsö.

Våren var kommen och björklöven var som musöron, solen lyste ikapp med vitsipporna i backarna. Vi skulle besöka Kättsö ute på Eriksö.

Elov Hallén, hyresgäst och sommargäst på stället tog emot oss. Han visste mycket om sitt ställe och berättade det för oss. Det kom då att handla om fam. Blondell. Blondell själv var invandrad från S måland, och som smålänning var han van att plocka med sten. Det syntes runt omkring, både på tomten och runt gårdstunet, runt omkring de små åkerlapparna, var vackra stengårdsgårdar upplagda. En kraftig sten kista, var lagd ut i sjön, av så stora stenar, att man förundrade sej över hur han kunnat flytta dem för hand, till den plats där de låg. Blondell hade gift sej med en flicka av Kjellbergs släktet, som härstammar här från Mörkö. Hon var minst lika duktig som mannen. Många barn föddes. Blondell ville försöka tjäna lite mer pengar och tyckte att torpet kunde gumman sköta, han for till stan, Södertälje, för att söka jobb. Det fanns ingaet arbete, så han köpte biljett till Staterna. Efter 2 år i Amerika, skrev han hem enligt Hallén, och talade om var han fanns. Mor och barn skötte sej bra, och klarade jordbruket och ladu gården. Där kanske fanns 1 eller 2 kor i båsen. Vi såg ladugården, den var inte så mycket större än en Friggebod. Fisket var en mycket givande näring och strömming föfsålades i Trosa och även lär hon, gumman ha rott till Södertälje, en gång för att sälja. Men i regel åkte de nog till Lövhagen med en dragkärra och tog Ejdern eller någon av de andra ångbåtarna till Södertälje. Men där blev nog inga höga priser, det var många som sålde sina alster på torget.

Blondell kom tillbaka till mor och barn, men reslusten och penningbegäret förde honom ut på atlanten ännu en gång, och även denna gång kom han tillbaka. Han blev med tiden en välbärgad man, och på hans gravsten, på Mörkö kyrkogård, står prydligt, Lägenhetsägaren Blondell.

Vi var ner till sjökanten, för att bese tebordet på Tallholmen som Gustav den V, lade till vid ibland vid sina ~~båttur~~ båturer från Tullgarn. Då lär det ha hänt, att betjäningen dukat fram the och smörgås till Majestätet där på en flat sten, nu kallad "Tnebordet".

En källare murad av gråsten, fanns det rester efter. Den lilla lagården, var ännu inte urplockad efter Blondells. Där fanns många rariteter för samlare och hembygds intresserade.

I den lilla stugan på ett rum och kök var mycket fint iordningjort, och man kände riktigt hur det hade strålat värme från spismurarna när höst och vinterstormar piskat på i Kättsö-sundet. En gång när Blondell var över vid Svalhagen blåste det upp så han hade göra 2 timmar, att ro båten tillbaka hem och det är inte lång sträcka.

Efter Kättsö, åkte vi till Tokviksvägen och gjorde en promenad ner till Tokvik, det vackra lilla stället vid sjön, där förr en familj försörjt sej. Sedan åkte vi till Lövhagen och tittade på strandremsan, där förr någonstans ångbåtsbryggan legat. Där var mycket vackert, med Vargholmen, Björnö, Hasselö m. fl. öar där sjöfågeln nu håller på och ruvar sina ägg.

Karin

V

Rapport den 6 maj 1989. Pålsundet.

Den tidiga våren har fortsatt deyta år, och nu var gullvivorna i full blom och murklorna är även färdiga och finns ganska rikligt. Vädret var inte så varmt för dagen, vi varv även lovade regn. Solen sken emellertid på oss och vi hade en underbar promenad. Vi gick upp mot Vretstugan, bilarna parkerade vi vid Västra berget, som är beläget utefter Pålsundsvägen, mitt emot vägen in till Udden. Udden har varit ett torp, som liksom alla andra torp nu är sommarbostad åt någon, vilken behöver ett andningshål.

Uppkomna till Vretstugan pratade vilite om de senaste boende där. Ester och august Johansson med sina pojkar. Det har funnits lagård och lite jord även till det här lilla stället. Nu är det ungskog och mycket älg. Två stycken sprang upp framför oss då vi kom. Vi fortsatte vår skogspromenad, tills vi kom upp i Svartkärr en åker om cirka 4 tunnland, som tillhört Pålsundets gård en gång i början på 50-talet, men som nu brukas av Nygård.

Vid Svartkärr har funnits en fin källa, där förr hängde en kopp i en gran bredvid, så att man kunde dricka sig otörstig. Jag berättade en sann historia då vi stod där, och på begäran återger jag den här:

Det var i nådens år 1945. Det var total solförmörkelse det året, dock inte den här dagen. Jag var ledig från mitt arbete som hembiträde hos Prosten Garde med familj, som hade sitt sommarnöje vid Pålsundet, just den här em. Alfons bodde vid Ekeby och mjölka-
de deras kor i hagen nere vid prästgårdsviken, jag visste inte hur terängen såg ut, men jag visste att det inte var långt fågelvägen. Jag frågade Alfons i telefon, om han ville ha främmande av mej i kohagen. Ja det ville han, men han t rodde inte det skulle gå att komma fram där över. Lusten blev mej övermäktig och jag gav mej i väg. Först över Svartkärr, just förbi kallkällan och så gick jag över skogen och kom ner vid Turessbo. Därifrån gick jag över Nöckna hage och ner till graven, som skiljer Nöckna från Botten, Ekebys marker. Men det var mycket vatten i graven och jag såg ingen spång, utan måste gå längs med graven, tills jag hittade en slipprig stock, som jag tog mej över på. Sedan fortsatte jag den kära vandringen, upp mot hagen. Jag hant fram till mjölkningsstället innan mjölkningen var avslutad, och Alfons blev glatt överaskad.

Vi fortsatte vår vandring mot vaktstugutäppan, ett namn på en åker i Sandviksängen. Efter att ha studerat husförhårens längder har vi förstätt, att åkern har fått sitt namn just efter en vaktstuga. Anders och Svea hade gått dagen före, för att se om dom kunde hitta rester, och mycket riktigt fanns där en brandmursrest, som tydde på att där funnits ett hus. Då vi nu befann oss på östra sidan om Svanberget, Klättrade vi naturligtvis upp där, för att se på den granna utsikten över Pålsundet och Skyttorp. Svanar simmade i viken, så många som åtta, så berget gör skäl för namnet. Kafferasten höll vi här. Alfons tog vägen nedom Svanberget, då vi läst oss till, att det har funnits två vaktstugor i området här, och han fann rester av murtegel även här. Det här var en turdag, två nya fynd av grunder. Därefter gick vandringen utefter sundet, och vi såg då Pålsundets stuga och ladugårdsgrunden, platsen för ångbåtsbryggan och den plats där överfarten till Hölö skedde, före år 1912, då Mörköbron byggdes. Ander Davidssons mormor och morfar Ingeborg och Elis Karlsson var de sista brukarna av Pålsundets gård, och i den lilla undantags stugan därintill bodde då Elis mamma Malin.

Så gick vi förbi raden av sommarstugor, som ligger här så vackert, med sina välskötta täppor omkring. Där var t. ex. Sjödal. Där

bodde en gång Kalle Ville Öberg, som hade droska på Mörkö, alltså taxi som vi säger nu. Han var gift med Emeli från Vickelby. Så kommer vi till Sanamke, där professor Lindblom bodde med sin

familj, huset byggdes 1888 och är alldeles intakt ännu, inte är där indraget elektricitet, eller WC eller andra moderna bekvämligheter. Huset är fortfarande kvar i släkten. Så har vi Pålsborg byggt på 1800- talet, av byggmästar Jonsson. Busk, den lilla gården, ~~saxax~~ som ligger utefter Pålsundet, är nu uppstyckad till sommarstugutomter, som är fint bebyggda och välskötta. Så börjar vi närma oss Västra berget igen. Men då ryter nordan till och en kraftig regnskur avlöser en blixtnedslag vi sett tidigare. "Vita gäss" trängs nu på Pålsundets vågor, men tur har vi haft med vädret än en gång. Nu är tid att åka hem och begrunda det vi sett.

Karin.

PS.

Angående de omtalade vaktstugorna vet vi ännu inte vad för sorts vakter som har bebott dessa stugor. Kanske vaktades infarten sjöledes mot Mörkö eller kanske boskap som betade på skogen. DS.

Rapport från den 26 maj 1989. Sörskåra.

VI

2. oktober 1989
1 + 2

Efter en lång varm vecka, var vädret lite svalare, men soligt och vackert. Vi träffades hos Inger och Styrbjörn i deras lilla näpna sommarhem vid Sörskåra. Här vid Sörskåra har förut varit ett litet ställe, där man har sått och skördat, och haft några husdjur. Det är dock länge sedan det blev olönsamt, med sådan drift även när. I 52 år har torpstugan hyst sommargäster kanske Mörkös första rent utav, Charlott och Emil Kaelsson. Dykarns, kallade. Deras barn har sedermera byggt små stugor åt sej, på arrenderad tomt från Hörningsholm. Det är i en av dessa stugor vi gästar i dag.

Vi börjar med att gå upp på "Sörskåras" nationalpark. Ett berg ovanför de små stugorna, som Styrbjörn håller städat och fint, därifrån är en vacker utsikt över Skesa och Tuna marker. Vi vandrar så genom käringhagen där nyss en averkning har pågått, så där är mycket ris att vada i. Vi kommer fram till Lilltorp, sedan till Skogstorp sedan till Långdalen. Alla tre små dagsverkstorp, sedan 1700talets senare hälft. Gamla Oskar i Skogstorp med lilla värkbrutna Emma, minns vi gamla Mörkö-bor ännu. Barnaskaran var inte så stor där, men det var nog ändå knogigt att få debet och kredit att gå ihop.

Vid Långdal, föddes en gång på 40talet, tvillingar. När mamman kom hem från BB, det var en vinterdag med mycket snö, då fanns ingen väg att köra för taxin, längre än till Norrskåra.

Därifrån fick mor och barn åka häst och släde. Albin i Skåra och hans dräng Gunnar Karlsson, som är med oss livslevande här i dag, hjälptes åt att få dem i släden och i snö och väglös terräng köra dem till Långdal, visserligen inte så väldigt långt, men ändå en strapats för små nyfödda tvillingar.

Gunnar Karlsson berättade vidare, att han bodde tillsammans med husbondefolket och 2 barn i köket och då pigan fanns med som jag vet att det gjorde tidigare, så fick även hon ligga i köket. Fattigt och knaggligt var det ju förstås, och kaffet var dyrt och det fordrades pengar till att köpa det, men rågen hade man oköpanades, därför rostade man råg och blandade upp kaffet med. Min syster Stella och Ragnar Olsson, som senare var bonde vid Nora, arbetade samtidigt vid Norrskåra. När de någon gång lämnades ensamma hemma, lärde Ragnar Stella, att när de skulle koka kaffe åt sej, så skulle hon skaka kaffeburken för då lade sej alltid kaffebönorna överst. Prova får ni se!

Vi gick från Långdal över skogen mot Sörskåra för att se Skesa nagkärr, men inte såg då jag det. Blommande rönn och fina liljekonvaljer såg vi, men torkan börjar sätta sina spår i parkerna.

Framme vid Sörskåra väntade Inger med goda smörgåsar och kaffe. Vi diskuterade livligt om Mörkö-minnen. Hur vi ska ha det till nösten, om vi ska kunna fortsätta att träffas och lära oss mer om den bygd vi lever i. Eller om vi kan hitta några andra kanaler att ösa ur, kanske dokumentera torpen, som vi nu helt flyktigt besöker. Ett par sommar-träffar ska vi ha så vi håller kontakten.

Wain

Dubbel. V

Rapport från den 26 maj 1989. Sörskåra.

2.

Efter en lång varm vecka, var vädret lite svalare, men soligt och vackert. Viträffades hos Inger och Styrbjörn i deras lilla näpna sommar hem vid Sörskåra.

Här vid Sörskåra har förut varit ett litet ställe där man har sått och skördat och haft några nusdjur. Det är dock länge sedan det blev olönsamt med sådan drift även här.

I 52 år har torpstugan nyst sommargäster, kanske Mörköns första rentutav, Charlotte och Emil Karlsson. Dykarns, kallade.

Deras barn har senare byggt små stugor åt sej, på arrenderad tomt från Hörningsholm. Det är i en av dessa stugor vi gästar i dag.

Vi börjar med att gå upp på "Sörskåras nationalpark". Ett berg ovanför stugorna, som Styrbjörn håller städat och fint, varifrån det är en vacker utsikt över Egelsvik och Tuna marker.

Vi vandrar genom "Kärringhagen", där nyss en skogsaverkning har pågått, så där är mycket ris att vandra i. Vi kommer fram till Lilltorp, sedan till Skogstorp och så till Långdalen. Alla tre små dagsverkstorp, sedan 1700-talets senare hälft.

Gamla Oskar i Skogstorp, med lilla värkbrutna Emma, minns vi gamla M.

Mörköbor ännu. Barnaskaran var inte så stor där, men det var nog ändå knogigt många gånger, att få debet och kredit att gå ihop.

Vid Långdal föddes en gång på 40-talet, tvillingar. När mamman kom hem från BB, det var en vinterdag med mycket snö, då fanns ingen väg att köra för taxin, längre än till Norr-Skåra.

Där ifrån fick mor och barn åka häst och släde. Albin i Skåra och hans dräng, Gunnar Karlsson, som är med oss livslevande här i dag, njälptes åt att få dem i släden och i snö och väglös terräng, köra dem till Långdal. Visserligen inte så långt, men ändå en sträpsats för små nyfödda tvillingar.

Gunnar Karlsson, berättade vidare att han bodde tillsammans med nusbondfolket och två barn i köket, och då pigan fanns med, som jag vet att det gjorde tidigare, så fick även hon ligga i köket.

Fattigt och knogigt var det ju förstås, och kaffet var dyrt, men råg en hade man oköpanades, därför rostade man råg och blandade upp kaffet med. Min syster Stella och Ragnar Ulsson som senare var bonde vid Nora, arbetade samtidigt vid Skåra. När de någon gång lämnades ensamma hemma lärde Ragnar, Stella, att när de skulle koka kaffe åt sej, så skulle hon skaka kaffeburken, då lade kaffe bönorna sej överst. På det viset fick de lite bättre smak på kaffet. Vi gick från Långdal över skogen, mot Sörskåra, för att se Skesa hagkärr, men inte såg då jag det, blommande rönn och fina liljekonvaljer såg vi, men torkan har börjat sätta sina spår i markerna.

Framme vid Sörskåra väntade Inger med smörgåsar och kaffe. Vi diskuterade livligt om Mörkö och Mörkö minnen. Hur vi skulle ha det till hösten, om vi ska kunna träffas och lära oss mer om den bygd vi älskar och har stort intresse av. Lite musik av Södertälje spelmannslag bl. a. från Hölö och Mörkö, tonade ut från kassettradion, när avskedskramarna utbyttes.

2.
Karin

Rapport från den 16 sept. 1989. Axvik.

En ny omgång av Mörkö genom sekler har startat. Trevligt att nya Mörkö bor har ställt upp bland oss gamla rävar.

Vi började vid Axvik, där jag en gång för 63 år sedan såg dagens ljus. Det var föresten en natt och barnmorskan hade 2 födslar den natten, en vid Axvik och en vid Kyrkvaktar bostället. Då fick nog Zuleika vårt ardennersto sno på mellan stugorna, för barnmorskan skulle hinna göra sin plikt.

Axvik ligger på norra Mörkö, där för många sekler sedan, ett djup^Pt sund skurit rakt genom Mörkö, båtar har kunnat färdas genom detta sund och kommit fram i prästgårds viken.

Den gamla stugan jag föddes i, lär vara byggd 1763, den består av ett stort kök, med bakugn och en liten kammare.

Vidare finns en gammal undantagstuga, kallad Bergholm, samt den nya f. d. arrendators byggnaden, byggd på 40-talet samt ladugård och knutimrad vedbod.

En fornborg finns det rester av uppe på det höga berget väster om gården. segel leden mellan Landsort och Mälaren passerar här mellan Axviks holmar och stranden. Även vikingarna på sin tid har dragit fram här och därav kan man förstå att befolkningen har behövt förskansa sig på berget, om vikingarna har haft ont i sinnet. En promenad i strand kanten av viken, bland de

många trevliga fritidshusen, förde oss ut till Mallriksviken.

Där kunde man under min barndom finna mallrikor, en sorts sandstenar som bildas av vattenvirvlarna i strandkanten. Stenarna fick ofta mycket vackra former. Nu fanns där så väldigt mycket sleke och bladvass så det kunde nog inte bildas några stenar nu.

Vi stod nu alldeles nära Fårberget, som skiljer Axviken från Mölleviken. Vi såg mycket tydligt stora och lilla Axviks holmar På den lilla syntes tydligt Djävulsvägen, en 9 alnar lång rämna i berget, som enligt prosten Ekström i Mörkö beskrivningen från 1828, är snlig även på Sorunda landet. Himmerfjärdsverket, det stora reningsverket, som betjänar Stockholm med omkringliggande orter, ligger mitte emot den norra delen av Mörkö, vid Stjärten på Näslandet.

Gården Axvik, var på 20-talet en arrendegård under Hörningsholm på 34 tunnland åker. Min far hade 8-10 kor, kalvar, grisar, höns och 2 hästar till att köra med.

Mjölken levererades ute vid stora vägen vid Kumla, där mjölk-bilen hämtade. Under de första åren föddes gödkalvar upp, och dem fick pappa själv slakta och köra med häst och vagn, in till Södertälje. Där sålde han dem på torget tillsammans med ägg bär, svamp, smör, vispar och annat som jorden gav, för att kunna få lite kontanta pengar, som behövdes även då.

Min yngre syster och jag gick i Eneboda skola. En nätt liten promenad för två små töser i kyla och kanske till och med märker. Syslöjden för oss flickor var nämlige förlagd efter den ordinarie skoltidens slut 1,30.

Vi besåg även skytte gravarna vid Kumla, som "Landstormen" byggde där, omkr. 1918, före första världskriget, för att skydda oss mot den lede fi.

Efter kaffet vid Axviks piskställ, Gjorde vi en promenad på Sörmlandsledens Mörköstr äcka, försiktigtvis bara en liten bit mellan Mossgårdet och Brinkerna. Det var skönt och mjukt, bra undanröjt och en fin utsiktspunkt med två bra sittbänkar, vad kan man mer önska, en vacker höstdag.

Väl motionerade och lagom trötta, kändes det bra att åka hem, för att vila och äta. Vi möts igen om 2 veckor.

Karin.

ni 5 Posten C U Ekstina, säger vi först
vidan av Mörkö beskriwningen, tiller han
närskilt om Åricken som intinger mellan
två stora berg och vi den vacker ången
med sker som förskönade läget på det
lilla hemmanet Årök. Gårdsmannen
utanför Åricken hände från till gården
och heter Åröks helmer. Djwalsvigen jndworing

Sid 7 Det största botten derged på Mörkö hre
gitt från Åricken till Ballewiken
medanför Skerbygs Berg.

De bergsdjwre som bildar öns natur
gär mest från nordost mot syd öst
Allmyren har för trott att fjordbygar mure
blwit uppbyggd av ryssarna 1719, för dom
hade di nit höjkonster här, men tröli-
gare är att fjordbyens Viken gör här haft
en strategisk plats och ett försvarsverk

Ur Mörkö sockens mantals länghet från 1732.

Läser vi, ^{här} 1/4 mantel Årök med 1 ört Brude Per Samne
Äldste beligg för Årök är 1642

Gården medbrindes av ryssarna 1719

Rapport från den 30 sept. 1989. Oaxen.

I dag skulle vi samlas vid Björnhagen, för att därifrån åka färjan till Oaxen. Nästan alla hant me d och re sten kom med nästa färja. Det blåste hård nordlig vind och en del vågor s log faktiskt in på färjan. Solen lyste dock och gjorde vad den kunde. Lövträden stod i sina grannaste färger och i solskenet blev det ett underbart sceneri i kontrast med den mörkgröna granskogen och den blåsvarta sjön, med de långa vita vågtopparna. I lä vid färjläget låg en flock svanar och såg mycket förnäma ut.

Vi åkte mycket sakta genom samhället på södra udden. Nybyggnationen är väl anpassad. Tomterna är mycket små, en del ligger som små terrasser på sluttingarna. Man kan nog med fog säga att de ligger alldeles för tätt. Snarmen med Paradisön är nu helt borta, det är en sovplats för jäktade pendlare, som tror att de ska finna sej själva här. Färjan som de sås te använda sej av för att nå sitt hem, fungerar inte som en hiss i ett höghus. Man måste vänta till tiden är inne då den ska gå, man måste ständigt tänka på att hinna med, det kan säkert framstå som ett stress moment.

Vi fortsatte fram till Gillet. Den lilla Bygdegården som byggts av brukets arbetare på frivillighetens väg, med ekonomisk hjälp från bruket. Vi såg i stora salen den pampiga målningen av Gumskyrkan, en grottbildning i kalkberget, som funnits just på den plats där nu Gillet är beläget.

Runt ett bord i denna historiska lokal, skummade vi igenom kalkbrukets historia från 1870 till 1970. Efter denna lektion tog vi sedan en "längpromenad" ut till Norra udden. Vi gick förbi resterna av den gamla arbetar-restaurangen, den s.k. Futtan, som fanns under brukets storhetstid. Här var vi nog på Oaxens baksida, en hel del sopor låg här samlat. Men utsikten var exotisk, branta vita klippor och öns strand mot det skummande havet och Sorunda mörka skog i bakgrunden.

Ute på den förut skogbevuxna udden, såg vi en del blommor bl. a. skogsnävan och en blåklocka i jätteformat. Jungfru Marie bäret eller Stenbäret fanns det mycket av här. Allehanda träd och buskar, hassel, rönn, björk, gran och tall, olvon, skogstry, en, m.m. En avverkning hade gjorts uppe på den vackra platån, där skulle det ha varit önskvärt med en röjning, men nu är ju ön i privat ägo och de boende har köpt sina tomter, och övriga marken är inte intressant eller kanske inte alls lovlig att ingripa i.

Marinan är utbyggd med plats för många båtar, fina fortgående underverk. Restaurang är nu ordnad i den senaste platschefens villa. Vi såg krögaren stå på altanen och vänta på oss, men vi var bara på jakt efter andlig spis i dag.

Vi passe rade affären som varit i bruk i många år, i början på seklet i privat ägo, i mitten på seklet Konsum butik och nu deltidis öppet av en handlare från Hölö. Lantbrevbärare betjänar ön.

Paradiset, Himmelriket, Läroverket, Fattighuset, Slottet och alla dessa gamla fina hus, som bolaget ägde är nu utsålda till privatpersoner, sedan bröderna Ekdal inköpte hela Oaxen med Sörängs- området.

Ja mycket finns att berätta om Oaxen, men fakta om bruket, finns att få på annat håll. Men t.ex. detta med Villes August, Mannes Elin Karl-Ottos Gustav, Karl-Ottos Anna, är uttryck för, att området var begränsat och att generationerna följde i varandras spår.

Att skjuta sej en fågel till söndagsmiddag, att ro ut efter lite drivved till prasan, sätta näten till husbenovsfiske, ro till Sorunda och plocka bär, tvätta mattor och t.o.m. potatissäckarna

nere på de , nu förfallna små privatbryggorna, det är minnen som kommer att vara utplånade efter nästa generation. Barnen från Oaxen kunde knappast delta i konfirmationsundervisningen då det fattades kommunikationer upp till Kyrkskolan på Mörkö. Mitt minne från våra gemensamma skolavslutningar i Mörkö kyrka, var att barnen sjöng så vackert. De fick också sjunga mycket mer "vågade" saker än vi fick göra. De kunde fler vitsar än vi kunde talade finare och var ofta lite kväsigare klädda än vi bondbarn. Det berodde kanske på folk som kom till ön utifrån landet och då kanske främst från Stockholm.

Ja detta är egna tyckanden från er

Karin.

Rapport från den 14 okt. 89. Hornö.

Vädret är det första man tänker på en san här morgon. I dag var det fulländat igen. Denna sommar och höst har vi blivit bortskämda med ett härligt väder. I dag lyste solen för det mesta och lövträden, som fortfarande står med de vackraste guldlöven, kunde pråla för våra ögon.

Vi åkte med våra bilar ner till Ekö, där vi fått lov av Olov Öman att få parkera. Ekö är ett blandat jordbruk och fiske-ställe. Olle Öman med fru Birgitta och farmor Olga bor på Ekö året om. Barnen Hans- Olov och Annika pendlar mellan arbetsplatser och hemmet, åt minstone till helgerna. Barnen är nu vuxna, men kommer kanske inte, att kunna försörja sej här, som den tredje generation som de skulle ha blivit.

Vi fortsatte söderut, först förbi ett sommarställe, med två små stugor ca, 5 meter från stranden. Här måste man vara båtturen. Kom sedan till Sandholmen, byggår 1855. En son från Hornö, byggde då stugan. Några tegar kunde spåras, som det troligtvis odlats på, men mesta försörjningen fick han nog ta ur sjön. Änkan med en son bodde kvar ett stycke in på 1900-talet. Torpet Sandholmen ligger inklämt mellan berget och skogen. Tyder alltså på att de sökte skydd mot vinterstormarna i motsats till sommartorparen, som vi besökte alldeles nyss.

Vandringen gick vidare fram mot Hornö. Även den lilla gården låg i mycket skyddat läge. De båda små husen låg och tryckte uppe mellan berggrackel och gamla äppelträd vedboden höll på att gå mot förgängelsen, taket höll just på att sjunka ihop. Ladugården är för länge sedan borta. Alfons mindes då den sista brukaren Emil Pettersson, höll auktion här för ett 50-tal grannar och öbor. Först bjöds alla in i stugan på kaffe för att höja köplusten och förövrigt ett vanligt förfarande på alla gårdsauktioner. Emil-Pelle som man kallades var gift med en Öbergsdotter från Mörkö.

Här är mycket vackert, med gullvivor Adam och Eva på våren. Slånärsblom, vildaplar och sälg. Nu lyste björkar och aspar guldgula och slånärsbuskarna var fulla av dimbla slånärsbär.

Kaffepausen hölls alldeles nere vid sjöstranden, med den sköna havslukten och vågbruset, som inte alla av oss har tillgång till när som helst.

Så gick vi då åter m orrut. Skogen här, är som skog ska vara, inte en massa ris att vada i. Träden är väl mogna och ganska så grova i stammarna. Vi hade bestämt oss för att gå till Berghuset och med en liten extra sväng över den långsträckt bergsryggen, kom vi fram. Här är alltid lika roligt att gå in i grottan och krypa och känna sig fram, man blir straxt 30 år yngre och glömmmer onda ryggar och andra besvärligheter.

Berghuset är ett alltid uppskattat utflyktsmål. En skolklass från Södertälje, med sina föräldrar, och en annan grupp var här i dag. När alla kommit ut ur grottan, tog vi sista etappen fram till Ekö. Skönt att komma ur den djupa skogen och se Ekö ligga där och bada i solskenet.

Tack och farväl och var och en åker till sitt. *

Jag hoppas att alla såg hur sagolikt vackert Kolsö var idag, i de granna höstfärgerna, trots 50 år av mitt liv på Mörkö, har jag aldrig så kådat så vackra vyer där.

Karin.

Rapport från den 28 okt. 89. Egelsvik.

Nu var hösten kommen, lite snålbläst och små regnstänk emellanåt. Alla vackra löv har blåst sinväg och allt är grått och trist men då vi träffas i vår cirkel, lyser vi alla upp av den glada gemenskapen som vi känner.

Vi träffades i övre Egelsvik, där Lars och Anki hälsade välkommen. Vi började med att titta på den plats där Lillbacken legat, där gamla mor Kristin kämpade mot fattigdom och ålderdom i sina sista år. Ivar Thor Thunberg, som i slutet på 30-talet uppehöll sej på Mörkö har skrivit ett kapitel i sin bok, "I ditt anletes svett", om mor Kristin. Ett fint kapitel som ger oss en inblick i hur det kunde vara i början av seklet, för en fattig arbetarfamilj. Hagen där hennes stuga låg, har han beskrivit mycket vackert. Men då vi nu stod just där, fanns inte så mycket vackert kvar. Björkarna som fanns kvar var gamla och krokiga och den vackra hagen var inte betad av någon mule på många år, alltså nu bevuxen med sly.

I början av 1700 talet, ser vi av mantalslängden, att Backen, Lillbacken, Nysäter, Elsaborg, Björkvik Haga och Fridö m. fl. stugor här inte hade byggts ännu. Egelsvik bestod av två gårdar, en på 1,5 mantal och en på 2,5 mantal. Sedan har det utstyckats genom seklerna så att bilden är som den är i dag. Vi for vidare genom vägbommen och ner till Egelslund, där vi tittade på kalkbrottet.

År 1880 inköptes Egelslunds kalkbrott av Florence Bonde, Sveriges kanske första kvinnliga industriledare. Hon var ägare av Oaxens och Liljeholmens kalkbruk m. fl. Att hon ville lägga så många kalkbruk under sitt ägande, berodde på konkurrens från Bläse kalkbruk på Gottland, som annars tog dom flesta leveranserna till Stockholm. Där rådde en livlig byggnation just då. Vi gick in i brottet och där växte nu träden höga. Man kunde se av de stora sylthögarna, alltså fränsorterad sten, att kalkhalten inte varit så hög. Brytning försiggick inte så många år heller.

Upp från kalkberget har man en finutsikt utåt fjärden, massor av sjö fågel låg i lä av skäret.

Vi gjorde en vandring över skogen till Persberg, en fastighet som har byggts någon gång efter 1940-talet. Byggherren har förmodligen haft gott om pengar. Huset liknar från nersidan ett forte, byggt av sten och betong, med en pampig portal, prydd med mosaik inläggningar ovanför dörren. På ovansidan, högt över havet, är en swimmingpool belägen, nersprängd i berget, en inglasad uteplats, med öppen spis och infravärme. Uteplatsen lånade vi faktiskt till vår kaffepaus. Fastighetsägaren Kurt Samuelsson med fru, var inte hemma men vi hade fått löfte att bese och beundra deras sommarstuga.

Lillbakavägen tog vi över Bergsund, en villa från ca: 20-talet, som ligger mycket vackert, mitt emot Egelsholm, en ö som även den består av kalk, och där brytning har skett samtidigt med Egelslunds brytning. Kruthuset finns ännu bevarat på ön. Bertil och Kristina Svangren är nu ägare till Egelsholm. Hemresa och ny träff om 14 dagar.

Karin

Vita bygge in i indst i smi
lügenheter för kalkbräns arbetare
Händ. Gör hund hade gjorden och
ett vinneri.

Lotta var till denna Annas eller
Viktor i Egelslund kom till på
och skann sig i kistan på cement
plattan, senare kom barnen och be-
kr beräkna och hade i kistan och
då blev gumman arg.

I liten stuga i närheten Taber bodde en
gumman Annas och en tid senare bodde
en annan gumman som hette Söder-
berg var till Albin Söderberg vid Skara

1907 var filmens frälshet bejuda till
Göteborgs på onsdag. Vid 7 årti fem
affär mejeri produktivitet och tele
station.

Arbetet för en kyrkvid var i början
på 1900 talet ~~var~~ 6: per år. Och miss
be tas upp i själva deklarationen.

Rapport från den 18 nov. 1989. Hölö Kyrkskola.

I dag da vi skulle ha vårt sammanträde inomhus, hade hösten slagit till med ruskväder. Efter genomgång av vårprogrammet, där bl.a. ett besök där Skälby gård har legat, ingår, fann vi det lämpligt, att genom mikrofilmens hjälp, ta reda på lite av Skälby historia. Mörkö

Redan på 1600-talet har vi funnit, att Skälby fanns till och att där fanns, minst en familj bosatt. Bönderna är aldrig länge där, om de inte flyttar så dör de. Men de som nu finns det alltid någon som tar hand om änkan och gården. Kanske är det var kliga tragedier, många gånger, men de är inte ofta det framgår av anteckningarna. Fram till 1883 kan vi följa gården genom att läsa husförnärs-längderna. Det året verkar det, som de på Skälby boende, flyttar över till Tängvåg, och Skälby förekommer inte längre. Gården Skälby har legat på en stenalders-boplats, med tidigare funna runor på en berghäll, inte långt från Mörkö kyrka.

Efter kaffepausen, läste vi visor, som upptecknats på Mörkö, dels efter Katarina Persdotter från Åtorpet och efter Karl och Gustav Demander, Den ene från Egelsvik och den andre från Lögnet.

Margareta hade en förteckning över hantverkare på Mörkö, under 1900-talet, som hon presenterade för oss. Många skomakare och smeder kunde vi konstatera.

Slämbärsglögg, tillagad av Anki fick vi avnjuta, varm och god, påminnande oss om våra utfärder på södra Mörkö, med dingnande slämbärsbuskar.

Efter det tittade vi på de permanenta utställningar som Hölö-Mörkö Hembygd s-förening har att visa.

Vår 1990 I

Rapport den 17 mars 1990 . Skälby .

Underbart varmt försommarväder i mars, fick vi på vår första värvandring . Krokus och snödroppar blommade för fullt, vid den lilla undantagstugan vid Tengneby, den så kallade Tengbykammare. Där bodde på 40-talet 2 fam. Inte några stora familjer, men i alla fall 2 i varje. Huset kan inte röra sej om mer än ca: 40 kvadratmeter, det är inte stora ytor, att röra sej på när sängar, bord och stolar får ta sin plats.

Ovanför de lilla husen, finns en fornborg, på ett ganska högt berg. Vi klättrade upp där och såg över till Hölösidan, just där badplatsen Åbynäs är belägen.

Vi såg även huset Åbynäs, där fiskaren Hilmer Jansson, var den sista året runt boende f. n.

Åt andra sidan såg vi Snöboda, med sina båda gamla skolor. Den äldsta byggd någon gång omkring 1870, finns ännu kvar fast hårt sliten. Fyra av cirkelns deltagare har inhämtat sina första bokliga kunskaper där. Från halv 9 på morgon till halv 2 på em. 16 år. Den nyare skolan byggdes 1958, men fungerade inte längre än till 1974. Då började Mörkö barnen bussas till Hölö.

1975 inköpte Sitno Motion den till verkstadslokaler, men den har nu återgått till kommunen och väntar på att få komma till användning igen, då som dagis eller något liknande, för yngre barn.

Vi såg Nora gård och Nora Kvarn, platsen där den på 1800-talet benämnda, Mörknora eller Mörk-Nora väderkvarn låg, år 1929 såld till Torekällberget, som museiföremål. 1989 nerbränd av en pyroman just innan 60-års jubileet. Kvarnen var då nyrenoverad.

Den skall dock återuppföras, då greve Bonde, som lovat skänka virket, kan hitta lämpligt sådant på egendom, ek och oxel. Idala fanns också i blickpunkten, Mörkö samlingsplats genom långatider.

1882 och senare hette handlaren, E. Grönlund. Senare minns vi Ernst Carlsson och N. Co. J. Pettersson, A. Jonsson, H. Kraftling, m. fl.

Posten var även den belägen där och genomgick en del förändringar i vårt minne till exempel när söndagstängningen kom. Då var ju hela nöjet förstört. Många åkte då på sin cykel till posten för att göra inbetalningar, hämta post och prata. Vad skulle man nu ha till söndagsnöje? Man visste inte då, att snart posten skulle stängas helt och en lantbrevbärare betjäna oss per hästskjuts. Vickelby, Gästa och Ekeby, tre trevliga gårdar, ligger i rad här, förr födande var sin familj. Nu är jorden fördelad på grannbönderna och bostäderna är till för vanliga hyresgäster.

Så förflyttade vi oss till Skälby-backe. Här har legat 2 små gårdar eller i varje fall 2 familje bostäder, under någon tid. Vi gick här på berghällarna och tittade efter husgrunder och växte vilka kunde hänföras till de nedlagda bostäderna. En tydlig husgrund med en stenhög, som säkert utgjort spiselmuren, en damm, som troligen varit vattentäckt för gården och även branddamm. Vi såg en stor apel, syren, krusbärsbuskar och körsbärsträd. Enligt Mörkö beskrivningen, skall här finnas en rönristning på en brant berghäll. Vi hittade berghällen men runorna var inte synliga för våra ögon längre. Tidens tand och yttre påverkan har utplånat våra förfäders medelande till oss.

Efter det intressanta besöket vid Skälby, For vi vidare till Dyvens backe. Här intill Idala har en bygdesmedja legat, fram till 1950 ungefär, har det funnits smed här. Även en cyckelreparator, på senare år, Jansson från Skymtet. Ett original som ej var påverkad av stress och dylikt. Trots att han sålde och reparerade cycklar, så kunde han själv inte cyckla. Han promenerade den långa vägen från Skymtet till Idala. Där handlade han en bit ost och vad han behövde för dagen, så hämtade han sin tidning på posten och gick upp till smedjan. För att elda läsa och äta en stund, och sen var det tid för arbetet. Då hade klockan ofta blivit 11 på dagen, men han försörjde sig gott, på den stunden som var kvar av dagen. I den här backen finnes två janska stora gravhögar också. På 30 och 40 talen fick zigenare ofta slå sitt läger här en tid på sommaren. De manliga i lägret gick då omkring och förte tekärl på gårdarna. Koppar kaffepannor, Diskbaljor, hinkar, skopor och diverse grejor, som vi nu har som prydnader. Kvinnorna, spådde i hand och gick runt och köpte upp höns, som tydligen var deras favoritmat. Dags att skiljas, men vädret var så varmt och skönt plus 15gr. i skuggan, så vi or bjde oss gärna kvar och pratade. Smeden Janssons hushallerska, som sålde ägg i Idala och talade om, att det var den bruna hönan, som hade värpt. Hon som var mera blå än gra, hon kunde värpa nästan 3 ägg om dagen. Det var Gullan som mindes den " pagasan".

Karin!

Skansar.

Det finnes 3 skansar, inom Mörkö församling: 1 på yttersta udden av Näslandet, på andra sidan Skansundet. Den andra på Fumholmen, om felaktigt kallad Skansholmen, mitt emot den andra skansen, och den tredje på Kaskholms berget vid Mörköbron.

Skansarna är anlagda år 1623 på konung Gustav II Adolfs befallning, efter greve Johan Casimirs och rikskansler Axel Oxenstjernas ritning. Avsikten med anläggningen var att hindra kung Sigismunds flotta, från att bringa in i skärgården. Arbetet utfördes av Södermanlands regemente, som då var förlagd till Södertälje, som sedan förflyttades till stranden av Jämn och Flötö socker, mitt emot Mörkö. Då blev också en bro byggd över Pällandet vid Kaskholmen, där nytes lämningar 1828.

År 1658 var skansarna bevakade av en del av Södermanl. regemente under kapten Jöns Brokes befäl, som den 3 dec. 1659 avlöstes av löjtnant Jöns Silverbrunn, som kom dit med 24 man.

Konungen uppdrog åt fält herren Kagg, att inspektera skansarna. Den ena av dem, förmodligen den på Näslandet, befanns vara oduglig, men bibehölls likväl. Kung Karl XI ansåg skansarna nödvändiga, så enligt anteckningar i kungens dagbok. Han själv i egen hög person visiterade dem.

Vid rysa trängningar 1719, var skansarna ännu bevakade, men enligt tillfälliga berättelser, lämnade bevakningen platsen dagen före fiendens ankomst. Och att skansarna då blev förstörda, kan man sluta sig till, av att de år 1720 reparerades och bestyckades av 450 arbetare.

Under ryskriget 1741-43 har dom också varit be-
kade men mycket allvarigare än 1719. Dock fick
garnisonen även då vider om, att avmasserna, och
så skedde även, enligt en från den tiden, 1828, levande
frivändig persons berättelse, men "under soldaternas
knut och låsar". Det var i huvudsak artilleriregementet, som
1740 bestyckade skansarna.

Därområde greven på Flömmingsholm Landshövding
Nils Boudé, begärde 50 daler silvermynt i årlig er-
sättning för den olägenhet och skada, som minskat
ställdes till med, det fick han emellertid inte.
Det bevisas dock, att intill 1750 fanns där en garnison.
År 1757 har skansarna evakuerats och artillerijur bet-
lagits. Därefter ville Högskollegium, att Landshöv-
dingens ämbetet, skulle främja ägarna av Mörkö, att
skita om skansarna och lämna bostäder, åt dem
som skulle skita dem, men se det ville dom ej.

Det framgår i alla fall, att dessa skansar under
lång tid varit besatta av manskap. De har dock
mest bestått av föravskedade och även för tamade
soldater, så vad mytten de verkligen gjort lämnas
därhän.

Allt detta avskrivet ur Perken Ekströms Mörkö be-
skrivning 1828. Då hade skansarna varit utan ans
och vid 70 år, så vi kan konstatera att det nu
gått minnne 240 år sedan, det förtom någon
rots vid här.

Kain.

Rapport från den 7 april 1990. Näslandet.

I dag fick vi företa vår utflykt i en isande kall, nordlig vind. Vädret var för all del, vackert med sol från en molnfri himmel, men temperaturen orkade inte över nollan, annat än i sol och i lä för vinden.

Vi samlades vid Skansundet, för färd över till Näslandet. Första passet var förlagt till Hörningsnäs, där Alfons drog lite historia för oss om Petterssons på Hörningsnäs. Gården som länge hörde till Hörningsholm, men som nu är inköpt av Stockholms kommun. Fam. Pettersson har nu lämnat Hörningsnäs för gott. En ung familj Larsson från Näs, har nu flyttat in i den stora gula villan, som är så vackert belägen vid Skansundet. Den nya jordbrukaren har inga nötkreatur i lagården, bara några får som betar närmast trädgården.

Så for vi vidare till Elsaborg. Den gamla stugan finns kvar, fyra nya märklägenheter finnes, ny-byggda för färjans personal. På väg mellan Hörningsnäs och Elsaborg, passerade vi dels Ingvaldstorp och Hummeltorp, båda torp under Hörningsnäs. Nere mot sjön här, mellan Elsaborg och reningsverket, finns en stor tomat odling, driven av några företagsamma människor från Stockholms förorter.

Näs-ta lilla torp heter Stjärten. Det har varit en liten gård. Marken som tillhört Stjärten, är nu lagt under Himmerfjärdsverket, ett stort reningsverk, där allt avloppsvatten från StorStockholm med omnejd samlas, och renas till 90% och släpps sedan ut i Himmerfjärden.

Efter denna paus åkte vi ner till Haguddens Fisk odling, där Inga och Ann-Kristin, dotter och mor, driver ett fiskeläge med fiske, laxodling och båtvarv. *ASPLUND

Det var en ovanlig och underbar känsla, så här en tidig vårdag att få komma ner hit. För oss landkrabbor en helt främmande värld, med doft av hav och fisk. Rök ifrån böcklingsrökeriet blandade sig med tjärdoft och vårluft.

Vi satte oss i lä i solskenet och öppnade våra termosar och njöt, trots den ovanliga kylan denna rekordvarma vår. Folk kom i bilar från Tumba och andra orter häromkring, för att köpa söndagsmiddag.

En son till Ann-Kristin hade hand om försäljningen denna dag. Med sin stora häv, som han sänkte ner i en kasse i sjön tog han upp just den levande lax, som kunde vilje ha. Så for vi då rätt över skogen, till andra sidan näset, där vi kom till Björndammen, en lite gård, som sambrukas med Fosäng, en annan likadan gård.

Tage Eriks son, med hustru Viola, är brukare till den gården. Tage har dessutom en vägmaskin, som han åker omkring i omgivningen och sköter vägarna, som inte faller under vägverket, med. Samt gör nya vägar där så behövs, t. ex. vid skogsaverkningar m. m. Tage gjorde en fin insats för vår grupp, genom att be rätta aktuella händelser från trakten. Bl. a. fick vi veta att hans hustru var femte generationen här på Björndammen. Vi fick se ett mycket gammalt hus vid Fosäng, där bara funnits stampat jordgolv och öppen spis, samt timmerväggar med lerkleaning på väggarna. Nu var golvplank inlagda. En insats att hålla Sverige intakt från den tid vi minns, med öppna landskap, var föreslagen där i området.

Ung grans kog, som tidigare planterats på ängarna där, skulle huggas ner och betande djur skulle hållas i bete på somrarna för att den fina flora som funnits där skulle komma tillbaka.

Vi for vidare förbi det lilla huset vid Gökbacken, ett torp vars jord också ligger under Björndammen. Här bodde under första världskriget, Ernst och Mia Karlsson, med sina då 6 barn Alltså mina föräldrar. För att senare flytta till Skansen och därefter till Axvik, där jag och min lillasyster Vega Kristina, föddes.

En liten titt på kanonen och fästningen vid Skansen, och så färd över sundet med "Karin", namn efter Karin Månsdotter.

SLUT,

Karin

Karin.

Rapport från den 21 april 1990. Däderö.

I dag var vi ute för att titta på Däderö-ö.

Alltså den förlängning av Mörkö, som tidigare hört till Järna. Alltså inom kyrkan hör fortfarande Däderö med Engsholm till Järna. Men postadressen är Hölö. Sedan färjförbindelsen vid Ulvsundet är nedlagd, så hör faktiskt Däderö till Hölö- Mörkö kommunal.

Här var tidigare 3 stora gårdar, Däderö, Åderö gård och Engsholm. Nu är allt under en ägare, Stockholmstad. Husen är dock privatägda och jordbruksmarken är samlad under en brukare, nämligen Thorvaldsen, som bor vid Engsholm. Stora huset vid Däderö, inrymmer behandlingshem för missbrukare.

Vi tittade på Åsen, där för 2 år sedan var bestämt om en biologisk by som skulle byggas men, som fortfarande är på planeringstadiet.

Lars Svedin redogjorde för oss hur turerna gått sedan dess. Det är tydligen samarbetsvårigheter, som har gjort att den första ledaren, arkitekt Bengt Warne, har tvingats lämna föreningen, Naturbyn Ljusö, som projektet kallas. Warne kom med ett färdigt förslag, vilket inte var förankrat i föreningen. Den nya unga arkitekten, Torun Widström, har tagit över och säger i ett uttalande för Länsstidningen den 23 apr. att nu gäller det att jobba upp entusiasmen igen, så att om ett år beräknas det hela vara färdigt.

Björn och Anne-maj, som är boende i ett av lantarbetarhusen vid Däderö visade oss ett stort gravfält vilket är beläget, mellan åkrarna och vägen, ner mot sjön och Ulvsundet. Här hade byfolket sina midsommarfester för några år sedan. Nu kan man inte dansa här på grund av att inga betesdjur går här och äter upp gräset, nu är marken full av gammalt gräs, för fötterna att snubbla i. Gravarna, 80 stycken enligt en anslagstavla på platsen, och 3 skeppsättningar, är nu fulla av stån och törne eller gammalt gräs. Underligt att jag har kunnat leva hela mitt liv på Mörkö utan att ens veta om sådana här gamla historiska saker. Livet har varit fyllt av arbete och åter arbete. Tack och lov för vår cirkel.

Engsholms slott med sin vackra silhuett och plaserat så vackert på en standremsa utmed Järna-fjärden, var vårt nästa objekt.

Här träffade vi den lilla trädgårdsmästarfrun Ettan Andersson, av henne fick vi löfte att bese den vackra parken och promenad vägen och ud-den där konferans deltagarna kan koppla av en stund. Engsholms slott är nämligen ett konferans hotell, vilket fam. Johansson driver. Hotell-delen har nybyggts med ett 50-tal rum för konferans deltagarna och själva slottet används för studier och matsalen med ett vackert stukaturtak och i övrigt magnifikt, är också inrymt här.

Göran Gelotte har i sin historiska beskrivning av Engsholm, kallat slottet för den sista Wasaborgen.

Efter det en titt på Nytorp som kanske varit ett gammalt torp, men som nu är en ganska modern byggnad. Grunder och murstocksrester hittade vi straxt nedanför byggnaden. En härlig badstrand med sandbotten fanns emot Borgsundet, där vi såg Hörningsholms slott avteckna sig mot himlen. Tätt med slotten här minnsann. Tiden gick och nu var tid att skiljas, nästa träff blir på Björkarö.

Hain

Rapport från den 5 maj 1990. Björkarö.

I dag var turen förlagd till Berga by och Björkarö. Vi samlades i Berga-by där Margit och Nils tog emot. Här uppe på höjden har dom haft sitt sommarviste i många år, och kunde visa oss runt i omgivningarna, med de många grundresterna efter byggnationen på platsen. Antilittas stuga, det lilla huset på bergkanten, där den på 30-talet något annorlunda kvinnan, som kallades "Antilitta" hade sin bostad. Kvinnan bodde ensam här, hon var en hemlighetsfull människa ganska ovårdad, bar mestadels en halsduk virad kring sitt huvud, med det okammade och smutsiga håret. Av det hus där hon bodde som vi äldre väl minns, är endast grundstenen och rester av den raserade murstocken kvar. Straxt intill ligger den gamla bondstugan, där Margit och Nils nu hyr, med sin inåtgående dörr, typiskt för 1750-tals hus med stor spiselmur och rundad kåpa över den gamla bakugnen. Det stora köket upptar större delen av husplanet, till vänster i farstun är dörren intill den lilla kammaren, som alltid förr saknade eldstad. På det lilla gårdstunet blommade körsbär och plommonträd denna vackra försommar. Bakom bostaden ligger dels ett gammalt ekonomihus, ladugård med lada, samt ytterligare grundstenar efter byggnader. Vi vandrar in i den så kallade "hästhagen", som förr var betad, men där nu hagtors och nyponsnår tagit överhand, och var bitvis ogenomträngligt. Efter att ha passerat den gamla gårdsdammen, besåg vi grundstenarna efter en andra Bergagård. Så sent som 1920-30 talet fanns här hus som beboddes, men de är nu helt förintade. En stor stensatt källare med träöverbyggt tak, nu inrasat, visar alltfört om den tidigare bebyggelsen. En av sten och jord upplagd, rund och plan grund, som här finns kan vara den plats, som enl. Ekströms bok, av godsherrn på Hörningsholm, bestämmelse 1820 uppföras en väderkvarn. Där om vet ingen något bestämt.

Styr så vår färd mot Björkarö, den från 1880 till 1960, stora fina jordbruksgården, med de fina åkerfälten och utsikt mot Tormstafjärden. I norr reser sig liksom ur havet vår stolthet vårt anrika slott, för att citera Mörkösången, och i väster syns den väna Ledarön. Här möter oss nuvarande hyresgästen Anders Davidsson, vid stora trappan. Vi tar del av gårdens historia, som före 1881 bestod av minst 5 gårdar, vissa uppgifter häntyder till 7 st. gårdar. Anders visar oss runt i omgivningen och vi får se ett område där ännu 3 st. bostadshus finns kvar, samt grundrester från den gamla bebyggelsen, som tyder på att bostadshus och fähus inrymdes under samma tak. Övriga grundrester finner vi öster om huvudbyggnaden. Vid sammanslagningen av den gamla byn, på 1880-talet, nybyggdes hela gården i herrgårdsstil. Vid renoveringen 1989, hittades under stora husets salsgolv, en stengrund, som tyder på, att ett mindre hus funnits på samma plats. Stora huset i 2 våningar har en speciell arkitektur, med den centrala byggnaden i mitten och en flygel på vardera sidan, sammanbyggda med mitten huset.. Till gården uppfördes också nya ekonomihus. En stor gråstens ladugård, den enda i sitt slag i Mörköbygden, samt en stor tröskloge, häststalloch vagnslider. Dessa hus är placerade i kvadratisk läge till varann, och nyttjas fortfarande till förådshus. Det stora 3 vånings magasinet revs 1989. Statarlängan finns fortfarande kvar.

Därefter blev vi inbjudna till Anders och Svea i deras nyrenoverade lägenhet i stora huset, på härliga mackor, bullar och kakor med kaffe därtill. En upplevelserik dag i det väna försommar vädret var nu till ända. Ett hjärtligt tack till Anders och Svea för gästfriheten.

Alfons

RAPPORT från den 1 juni 1990. Vreta. Hölö

Då hade vi nu hunnit fram till den sista gången, av vår fjärde studiecirkel i ämnet Mörkö. Många av medlemmarna har hängt med från början andra har droppat in under tiden, medan andra har hoppat av. Vi hoppas verkligen att alla känner, att dom kan något mer om Mörkö, nu än när dom började. Själva har vi haft mycket stort utbyte av den här tiden, och hoppas på samarbete i fortsättningen i någon form.

Vår sista utflykt gick något över gränserna, men var inte mindre intressant för det. Vi började med de så kallade litteraturtorpen. Sandvik Josef Kjellgren, Fagersvik Erik Asklund, Suss Ivar Lo Johansson..

Naturen var vacker och torpen låg och andades frid, i den ljuva sommarkvällen. Här minns vi de sista torparna, som bodde och brukade, innan jorden lades till Nygård och de "5 unga" författarna insåg att här fanns inspiration och billiga bostäder. Gunnar Ekelöv fann sitt torp vid Hemsta, och Gunnar Sandgren torpet Linde vid Edeby i Hölö.

Vår utflykt slutade vid Vreta i Hölö, hos vår studiekamrat Vera Gustavsson. Vera har en mycket fin samling gamla bruksföremål, som hon sparat ihop under åren och samlat i en fin lokal i ett hus på hennes fastighet, mycket välordnat. I hennes bostad fick vi se hennes leksaks-samling, med dockskåp, sängar, spis, tvättmaskin, kommod och många, många saker, som alla var och en för sig var en raritet. Frågesport i trädgården fick bli en tentamen, som slut på vår cirkel, 89-90. Alla klarade av den mycket bra, trots att Alfons och jag hade smugit in flera "slamkrypare" till allas förtjusning.

Tack alla våra vänner för i år.

Karin.

Hösten 1990 I

Rapport från den 6 okt. 1990. Fruberget.

Gruppen samlad första gången 19 stycken. Först en grundlig genomgång av Mörkö kartan. Var vi hade olika sevärdheterna, öarna, färjor, kyrka, slott och torp. Kartan var lite bucklig, men ändå lättfattlig. Alfons och jag hade hjälpts åt att göra den, med den ekonomiska kartan som grundmall. Efter fika paus tog vi sedan en vandring i grannskapet.

Först beundrade vi Liljefors kulle. Den ligger just som man passerat gamla sopptippen, in ett litet stycke på Sörmlandsleden. Från denna kulle har Liljefors gjort en del av sina fina djurmotiv, bl.a. den berömda Hare i vinterskrud eller vad den nu heter. Straxt bakom kullen, var förr odlad jord och troligen också ett staket eller en gårdsgård, och att haren fanns det såg vi, den sprang nämligen upp just där, då vi närmade oss "kullen". Haren hade just börjat ömsa till vinterskrud.

Vi fortsatte ännu ett stycke mot norr, och kom då till en fornborg, som ligger här den var ganska lätt att intaga idag.

Vidare genom en betad hage, roligt så länge det finns betade hagar. Så kom vi fram till Gumsekulla. En liten gård, här bodde på 30-40 talen, en man vid namn Kjell, som hade en häst på sitt lilla torp. Då inte inkomsten av gården var så stor, så hade han åtagit sig postkörningen till Mörkö. Han körde varje dag från Gumsekulla över Ulvsundets färja, till Järna station och hämtade posten till norra Mörkö.

Så passerade vi Grönbrink, där förr barnmorskan bodde. Hon hette fru Svensson och var gift med en snickare. Fru Svensson var en duktig och erfaren kvinna och fick hjälpa till med litet utav varje inomsjukvården.

Nu stod vi vid foten av Fruberget och tänkte oss upp på toppen, även av den här höjden. Det är en av Mörkö's triangelpunkter, alltså en av de högsta platserna på Mörkö.

Hit eller till Tormsta hage, fick skolbarnen gå under vår skoltid, som en utflykt den första maj. Här lektes sista paret ut, och äggulan. Pojkarna, ja även flickorna, klättrade med förtjusning ibland de stenmassor, som bildar grottförmationer här. Legenderna om Frun, som gömt sej här uppe för den lede "fi", och tog hönsen med sej, för att få färskt ägg, under invasionen, och om tuppen som gol, och förrådde gömstället, drog Alfons för oss. Därav har namnet Fruberget kommit.

På nervägen från Fruberget besökte vi Hammarstugan, Där vi blev inbjudna och fick känna, den gamla fina atmosfären, under takstockarna i den lilla, lilla stugan, som ändå varit utbyggd en gång och är kulturmärkt. Det betyder att den ska bevaras till eftervärlden.

Karin.

Rapport från den 20 okt. 1990. Eriksön.

I dag var det Eriksö som stod i tur. Eriksö ägs av Domänverket och är förklarat som naturskyddsområde.

Här finns tre gårdar Gullberga, på 1600 talet, kallad Gullbergsvik, Eriksö och Harburen. Här finns även ett antal torpgrunder bl.a. Wreta, Grönvik och Hagstugan.

Alldeles när man kommit över "Klubbobro", den bro som går över Klubbsundet, ligger Fridhem, det är en gammal bostad som varit "ängsvaktarstuga" förr, nu är det sommartorp.

Vi hälsade på, hos Gunnar och Gun Söderberg i Harburen. DE hälsade oss välkomna. Gunnar är född här på gården och Gun har bott här i 30 år. En son Björn, har nu tagit över gården, men far och mor är ännu med i produktionen. Här finns ännu mjölkkor, men hur länge beror på om Arla vill hämta mjölken, det kanske inte är ekonomiskt realistiskt, då vägen dit från Botten, är över 1 mil. Botten är den närmaste mjölkproducenten.

Harburen ligger helt omsluten av berg och vatten. Där vägen in till gården smyger sej in mellan bergen, är öppningen bara cirka 5 m. bred. Naturen här ute på Eriksön är lika som på Kolsö och Tullgarnsnäs.

En jättegryta finns, en formation uppkommen under istiden, nära 1 meter djup och 3 dm. i diameter. Udden där grytan finns heter Hällkarsudden, och här hade kung Gustav V en brygga där hovet lade till med frukostkorgen och alla barnen och eventuella gäster.

Kall höstvind pinade oss i dag, men himlen var klar. Kättsö var ett av dagens delmål, när vi kom ner hit, var vi helt i lä för alla vindar och det var riktigt skönt.

Kättsö hör också till Eriksö och är Domänverkets. Birgitta och Elov Hallen är sommartorpare här. Här är mycket vackert, slånbären var rikliga och lyste dimmblå och lockande från buskarna. Sista brukaren av torpet hette Blondell. En smålänning som sökte sej hit och gifte sej med en Mörkö-flicka, född Kjellberg, dotter till en tidigare bonde vid Harburen. Småläningen i Blondell syns här överallt i form av sten gårdsgårdar och sten grunder. Ladugården står ännu kvar. Den är mycket liten, men gården kunde väl inte föda så många djur kan man förstå. Blondell tyckte dock att torvan var för liten. Åkte så till Södertälje för att söka arbete. Fann inget lämpligt jobb men tog Gud i hågen och gav sej ut på Atlanten, som det står i visan. Han for till Amerika, där han fick arbete och lade ihop lite pengar. Lillamor blev ensam på torpet med barn och djur. Det klarade hon upp, men säkert var det besvärligt många gånger. Hon måste ju sälja lite smör och ägg och bär, då fick hon gå den långa vägen till Lövhagens brygga, dragande varorna på en kärra. Här lade ångbåten till för färd till Södertälje, där kunderna fanns. Elov Hallen hade uppgift om, att hon rodde fram och tillbaka till Södertälje, en gång. Blondell kom hem efter några år, men efter en tid, gjorde han åter en tur, over there. Han kom dock hem och åldrades på Kättsö och dog välbärgad. På hans gravsten på Mörkö står lägenhetsägaren Blondell. Oss veterligen var Domänverket också då ägare till Kättsö.

Karin

Vi träffades vid Skesa denna gång. Vädret bra, för att vara i november. Hans och Anna-Karin Andersson med sina småflickor var med och visade oss, hur Skesa varit förr och är nu. Stora huset på Skesa har troligen byggts till prästbostad någon gång på 1800-talet. Byggnaden är stor och ligger högt och vackert. Knöliga bergformationer skyddar huset från nordvästliga vindar. Här har vägen mot sydöstra Mörkö smugit sig fram över backarna, från Sörskåra, men senare i flera etapper flyttats till mera lätt-tillgängliga sträckningar och till slut hamna där den nu går fram, i kanten av åkrarna som förr kallades "Tatroså". I Mörködialekten sa man "Tatro".

Vi såg också grundrester från flera hus, hönshus, stall, samt en ganska stor grund helt nära nuvarande bostadshuset. Den gamla dammen från förr finns ännu kvar, men om det fortfarande finns Rödor där var ingen som visste. Så fortsatte vi upp till ett ganska stort bostadshus, som kallas "Svinbacken", innehållande två lägenheter. Här bodde Alfons morfar å mormor, då dom arbetade på Skesa åren 1900-1910, morfar Gustav som körkarl och mormor Klara som hjälp i gårdshuset, under dåvarande arrendator G. Annells tid. Hans företrädare hette Ahrenander. Efter Annel: kom Per Nilsson, Hilding Johansson, Birger Ekström, Per Lillje, Anders Lillje, och nu Hans Andersson, ganska många ombyten av brukare. Under 1930-40talet hyrdes Svinbackstugan av Pingströrelsen som här bedrev sin verksamhet, en liten församling medlemmar om ca 10 pers. av vilka de flesta förut tillhörde Metodisterna, Till Metodistförsamlingen, var som mest ca 90 medlemmar, och hade sitt kappell i Egelsvik, "Tabor." som byggdes på 1920-talet.

Från Skesa for vi den gamla landsvägen förbi Skåra. tidigare ett par små jordbruksgårdar, genom dalgången upp förbi Lilltorp Skogstorp och Långdal, stannade vid Skogstorp och tittade på den lilla torpstugan. Ett rum och kök + en liten kammare på vinden.

De sista som var permanentboende här var Emma å Oskar Gustavsson med två barn och två gamla föräldrar, även dotterns två små barn fick rymmas i familjen.

Härifrån gick vi upp på bergåsen och letade oss fram till "Munkens trappa". En underlig formation i berget strax ovanför Ekeby. Den består av 16 trappsteg, fullt användbara. Här passerade förr gångstigen från Skesa Tuna gårdarna till Mörkö prästgård och Idala handelsbod. Sista besöket i dag gjordes vid "Vant-Lasses kärr, eller dal, vilket man vill. Här läste vi legenden om Vant-Lasse och hans tragiska öde.

När vi såg oss omkring i skogen fins många gamla rotvältor med meterlånga stubbar, vilket påminner oss om den svåra stormen vid Allhelgonahelgen 1969 då mycket skog blåste omkull, i övrigt är det ett väldigt fint skogsbestånd på hela åsen mellan Håga till Smedstorp, där kan man verkligen njuta av en skogspromenad. För att återknyta till Skesa kan nämnas att greve Nils Bonde år 1812 donerade Skesa uppgård till Församlingen för att där uppföra skola. Gårdens avkastning skulle användas till lön åt skolmästaren samt övriga kostnader för skolan. Undervisningen pågick här till år 1866. Då gjordes ett markbyte och församlingen fick Eneboda-hemmanet i byte mot Skesa, och då byggdes skolan vid Eneboda, så därav blev aldrig något skolhus uppfört på Skesa.

Karin

Rapport från den 1 dec. 1990. Idala

Mörkö centrum var idag på tur för vår grupp att beses. Vi hade läst lite i husförhörslängderna, för att om möjligt fastställa hur gammalt Idala är. Som namnet säger så ligger det ju i dalen, utefter det vatten som en gång skilde Hornö från Nyckenö. Här har ju varit segelbart vatten mellan Axviken och Bottenviken, alltså viken invid Bottens marker. Över det ännu befintliga vattendraget, i form av ett dike, går en vägbro, som har hetat Tors bro så länge tillbaka, som vi har kunnat forska. Mycket passande nu då ägaren till Idala heter Thor.

Den första mantalskrivna på Idala, bar namnet Wretling. Han blev efter 2 år, på Mörkö, död. Han var skriven som handlare året var 1880. 1881 var hans son skriven här, Teodor Wretling, också han som handlare. Efter 5 år flyttade Teodor med sina 8 barn, till Nord Amerika.

1987 fortsatte Erik Grönlund att bedriva affärs rörelsen Hans hustru Augusta och dottern Ester, fanns också med. Dottern var sömmerska. Nu började Idala att blomma upp. Här startades ett mejeri dit bönderna fick lämna sin mjölk. Mejerskor anställdes, smör kärnades. och säkert gjorde man ost här också. Mejeri-hanteringens förde med sig, att man måste skaffa hästar och vagnar, för att köra varorna till Stockholm och Trosa bland annat. Folk anställdes för körs-lorna och mycket folk måste kanske till för affärsrörelsen. Nu var det personer skrivna på Idala.

Fram till år 1920 var Erik Grönlund handlare. Då övertog Ernst Carlsson och Comp. Kompanjonen hette Hanberg. Nu slutade mejeriet att finnas till. Järnvägen hade dragits fram förbi Hölö, och Mörköbron hade byggts 1912. Nu hade den verkliga självhushållningens tid upphört.

Ernst Carlsson bedrev lanthandel, med allt från färskvaror till speserier, till skor kläder och tyg, t.o.m. en pump för drivmedel fanns en tid före första världskriget.

Så gick vi upp i den backe där affären hade sin källare för färskvaror. Frysar och kylskåp fanns inte på 30-talet.

Här uppe låg även en bysmedja. Den för oss kände smeden hette Bernhard Jansson, och senare hans son Otto, vilken ännu finns i livet. När det blev dåligt med smidesjobb, börja smeden med cykelverkstad här och även cykelförsäljning. Bernhard själv kunde inte cykla. Han gick från Skyttet och Hem igen varje dag. Här i backen finns även gravhögar, troligen från vikingatiden. Vi samlades sedan inne hos Lars-Gunnar och Lollo, för att titta på gamla kort och prata om de senare handlare, som varit efter Ernst Carlsson.

Vi blev bjudna på glögg av Lollo och Anki. För att ytterligare förhöja julstämningen, åt vi dagen till ära potatispudding, och lingon som Anna-Lisa bestod med. Potatispuddingen hade jag gjort efter det recept, som använts i vår familj i 40 år och som tidigare min mamma gjorde till varje jul. God och bekväm mat, att ha till stekning i skivor, först och främst till julskinkan, på juldagsmorgonen, och även vid senare tillfällen. En typisk gammal Mörkö maträtt. Ansa sjöng a' capella en gammal visa för oss, vilken var upptecknad av Carl de Mander, som i sin tur hade lärt sej den a' v skomakare Lundström från Hölö.

Karin.

Efter måltiden gick vi upp till Nora kvarn för att titta på fundamentet där kvarnen stått, från 1897 till 1928. Även gick vi upp på gravhögen intill, där vi faktiskt fann, att den bautasten, som brukar finnas på dylika högar, faktiskt fortfarande ligger kvar på lut högst upp på toppen.

Hain.

Cirkel med deltagare i "från Firdal Mörkö" m. fl.

Sammandrag från studiecirkel nr: 564663 Mörkö genom sekler.

Den 12 maj 1990 träffades vi första gången. Tommy och Sonia Nilsson, hade upplåtit sin veranda, för ändamålet. En genomgång av cirkelarbetet och lite inledande prat om Mörkö-historia. Efter kaffepausen åkte vi till Ekeby gravfält, för att se på gamla gravkullar och en skeppsättning som finns där. Det är vad man kan gissa sej, till märken efter vikingatiden. Då vattnet flöt här emellan Nöckna och Ekeby, Gåsta, stack ju dessa kullar upp och var lätta att landstiga på, för vikingarna och andra förfäder. Efter ett besök i DEN gamla tidsepoken, gick vi upp på Gåsta magasin och besåg en massa gamla saker från Mörkö självhushållningstid. Där finns en ganska stor samling från Hörningsnäs, bl. a. en nästan komplett gårds-smedja, en stor vävstol, mjölkmaskiner; mjölkflaskor, mjölk- kylare, smörkärna och delar till en separator. Sädestriör, många notvindor och div. fiskredskap.

2.

Den andra gången vi träffades var den 26 maj, då åkte vi till Brunna hage. Där finns en ännu större och tydligare skeppsättning en den vi såg vid Ekeby. Den här skeppsättningen är omtalad i prosten Ekströms Mörkö beskrivning fr. 1828. två gravrösen är även synliga här. Så besåg vi resterna av Brunna gård. Vad vi kan förstå har här bott två eller flera familjer. Enl. husförhörslängderna, en man som var betrodd, att utöva undervisning till traktens ungdomar, alltså en tidig skola. Mycket av trädgården och dess träd och buskar finns kvar här. Alldeles invid grundresterna av det senast bebodda huset, vilket brändes på 40-talet, låg två små kid, (rådjursbarn) alldeles nyfödda. EN älg skyttade och fasaner fanns i buskarna. På vägen upp till

Glasberget såg vi utblommade Adam och Eva. Vildsvinen har bökat lite varstans i backarna här på sin väg från södra Mörkö upp till Hörningsholm. Ifrån Glasbergets topp, som inte är så imponerande hög, har man en fin utsikt. DELS över Björkarö, Däderö, Hörningsholm, och dels över delar av Hölö. Glasberget har säkert fått sitt namn, av den bergart, som är flitigt förekommande här, näml. kvarts. En stembrytning högst upp på berget förbryllar alla besökare. Gissningar förekommer alla gånger vi är upp här.

Från vikingatiden, då de behövde vassa stenar att flå älgarna med eller till att magra keramikleran med då de skulle göra krukor. Ett skyttevärn, att krypa ner i då fienden nalkades, m. fl. förslag. Vi avslutade dagen i Hörningsholms bokskog, där är en förunderlig stämning. Kalle G:sson BONDE, har berättat, att hans farfars farfar, lät plantera denna bokskog på 1860-talet, åt sin engelska hustru. Hon tyckte Mörkö var fult och fattigt på lövträd. Där fanns bara enstaka tallar, allt virke gick naturligtvis åt till tjära, kol, vedbrand, byggen m.m. Den lilla grevinnan upplevde aldrig den dag, då det blev skog av bokarna, men VI har ju förmånen att få vandra i en av de nordligaste bokskogarna i vårt land.

3.

Den 9 juni var vi i Egelsvik. Där vi berörde lantbruket, först och främst Egelsviksegendomarna, som aldrig fick köpas in av ätten Bonde. Ägaren på Egelsvik, lär ha svarat då han blev erbjuden av greven att sälja gården: Mörkö är så stort att det föder två bönder. Så tittade vi på Taborhuset, där förr var Metodistkapell. Byggs år 1900 av församlingens folk. Församlingen bestod då av 90 medlemmar. Numera är själva predikolokalen riven. Här är nu en privat sommarbostad. Så besökte vi Lillbacken. Där bodde lilla mor Kristin Larsson, ensam. Hon betalade några kronor om året, till nämndeman Oskar Karlsson Egelsvik. Huset bestod av ett rum med stampat jordgolv. Hon odlade varje liten plätt, som gick att odla, hjälpte till i hushållen, när så behövdes, tvättade lik och hjälpte till vid födslar och andra högtider.

Nere vid Egelslund, tittade vi sen på kalkbrottet. Egon Öberg minns när man blandade kalk i ladan, nu är bara golvet och grunden kvar. Vi var in i kalkbrottet och upplevde där en härlig känsla. Träden stod nu höga och mossiga, många år har nu förflutit, sen brytningen upphörde här. 1897 inköpte Florence Bonde, kalkbruket, hon ägde många kalkbruk förut, bl. a. Oaxen och Liljeholmens kalkbruk. Vid den här tiden byggdes det friskt i Stockholm, så Florence

ville försäkra sej om så många leveranser ^{om} möjligt och konkurrera med Gottlänningarna. Väl uppe på Kalkberget, hade vi en underbar utsikt över Himmerfjärden och Sorundalandet.

4.

Den 30 juni var vi i Prästgårdskogen, i det bergmassivet som kallas för Slessshagen, som är en förvanskning av Slottshagen, vilket det hette då Hörningsholm hade sina djur på bete här.

Här besökte vi den fornborg, som finns här, väl synlig. Vi hittade med stor möda den grotta som kallas för björngrottan. De som räknar sej till dödsföraktare, gick ner i grottan och kom sedan upp på ett annat ställe, vi andra såg på.

Efter grottforskningen besökte vi Grindstuguberget, där vi hade en vidunderlig utsikt över Bottenviken, med Rundskär, Hållskär,

Fridö, Tullgarnsnäs, Löten Bovik och Eriksölandet. ~~Efter detta~~ Efter detta var det dags att besöka norra Kölsö. Där Torsten Eriksson har djur i bete, för att hålla denna underbara strandremsa öppen och trevlig. Här finns de allra flesta lövträd som vår zon kan erbjuda. Härliga stora ekar, åplar och även blommor, men efter den extrema torra, denna försommar har bjudit på, såg vi inte så många arter som vi vet att det finns. Under en härlig "kork"ek satt vi sen som tjuren Ferdinand och doftade på allt det sköna. Naturen, med saltsjöns vågor, kossorna med sina dikalvar, som låg och idisslade, sjöfågel och tjärdoft eller "kärdoft

5.

Den 11 juli kvällsbesök på Karta, som hemlig resa. Samling vid Ekö brygga, där Olle Öman väntade med sin båt. Färden gick fint trots att det blåst hårt hela dagen, så mojnade det till kvällen. Solen sken och allt artade sej till en bra kväll. Vi steg i land och hela Karta blommade framför våra ögon. Fetknopp både vit och gul. Blåklocker ängsnäva, blodnäva och stora blåklockor blandade sej med frodiga gröna växter till ett enda stort stenparti.

Högst upp på de kalkrika klipporna, växte en raritet, en vit väldoftande blomma, till utseendet påminnande om en hyacint, men med många klibbiga blad på skaftet. Ingen visste då vad den hette men med hjälp av Birgitta Öman vet vi nu, att det var en Östasiatisk växt, vars svenska namn är Klibbglim. Den finns på de yttersta skären i S. Sveriges skärgård och tros vara hitförd av flyttfåglarna. För övrigt såg vi lämningar av kalkbruket här på Karta, som var på sin höjdpunkt i mitten av 1800-talet. Vi såg rester av kalk-lada vi såg grunden till skolan, som hette Charlottendal. Hit fick många komma den dagen, 1854, då stora delar av bebyggelsen här på Karta eldhärjades.

Allt byggdes emellertid upp igen och kalkbränningen fortsatte säsongvis ända fram till 1888, då det beslöts att upphöra med brytningen. Kalkbränningen hade då redan flyttats till Oaxen. Två ugnar har funnits på Karta, den ena vedeldad och den andra koleldad. Som mest arbetade 28 man på Karta, en del bodde dock på Mörkö eller i Sorunda. Karta har hört och hör till Sorunda församling.

6.

Ulvsundets färja, som från hand-driven färja till motorfärja har fraktat farande över sundet i över 100 år, ja kanske mer, blev för dyr i drift, någon gång omkring 1985 och slutade då att frakta folk från Däderön och norra Mörkö, och de får nu ta omvägen över Mörkö-bron. Den byggdes om från rörlig bro till fast bro omkr. 1975. den förutvarande bron byggdes år 1912 över Pålsundet vid Kasholmen. Tidigare hade en färja varit belägen vid Pålsundets gård, där förmodligen också varit någon liten krog, som betjänat vägfarande.

Mörkö Grus A.B. har tagit grus ur grusåsen här på Däderön i 20 år från 1964-65 till omkr. 1985. Grustakten är nu återställd så gott det sig göra låter.

Projektet Naturbyn Ljusö, som planerats på Åsen och skulle vara färdigt våren 91, har ännu inte börjat röra på sej. Här skall enligt planerna bli en Eko-by, med 10 villor, som ska ha jordvärme och ekologiskt fungerande avloppssystem, växthus och vinter trädgård m.m.

Däderö behandlingshem är här vackert belägen, med eftervård för fängelsekunder och narkomaner, främst på sitt program.

Engsholms gamla ärevördigaslott, som har sett åtskilliga ägare gå och njuta i den fina omgivningen, låg där lika vackert i dag som annars, fränsett att där pågick reparation av taket.

Konferanshotell som det är idag, så bär det sej så bra, att en så stor reparation är möjlig. Jordbruket på hela Däderö ligger under en enda brukare, Ingvald Thorvaldsen, i dag.

Däderö är i alla avseenden en mycket fin gård. Bra jordar med bra arrendering och ekonomihus, som helt enkelt är vackra.

De flesta uppförda i sten och vackert byggda.

7.

Den 25 aug. så var vi på upptäcktsfärd på centrala Mörkö.

Vi började med att tala om våra kallkällor, vi passerade Stimla vid Ekeby, där dricks och hushållsvatten tagits till ett stort bondhushåll i många år

Källorna är ett av de äldsta fornminnena vi har. De är äldre än både bronsåldersrösen och vikingagravar. Här kring Ekeby Gåsta finns ett flertal källor. Rappbrunn, Alkällan, Stimla, Sköljussen och Smedstorpskällan, den senare fann vi uttorkad i dag. Den största och vattenrikaste är dock Svartkällan på Nygårdsäng. Munkens trappa ligger strukt ovanför Stimla i skogskanten. Det är en trappa som naturen själv har bildat, med 16 trappsteg i. Någon legend, som knyts till denna trappa och Munken känner vi inte till. Vantlasses dal med Vantlasses kärr, har vi däremot en legend ifrån och den läste Alfons på platsen. Det är David Karlsson, Alfons pappa, som har nedtecknat den ur folkmun. Därefter passerade vi Smedstorp, där en smedja fanns ända in på 1930-talet, sista smeden hette Nyström. Kaffepaus vid Sprickberget som ligger ovanför Mossen. EN lång och djup cirka 70 cm. bred spricka går genom berget på en ganska lång sträcka. Därefter tittade vi på , vad vi vet Mörkö's enda ormgran, växande vid Mosstugan. Granen är döende nu, men till vår glädje såg vi flera rotskott spirande. En ormgran, är en gran som har få eller knappast några förgreningar, på sina grenar. Här slutade vår regniga vandring.

8.

Den 8 sept. då vi besteg Taborsberg, invid Borgs f.d. gård på södra Mörkö. Borg som säkert fått sitt namn av fornborgen som finns på Tabor sberg. En ganska välbehållen fornborg. Mycket svår att ta sej upp på, som sig bör, men då vi kom upp hade vi en hänförande utsikt över Mörkö skärgård, som just nu håller på och ändrar färg, med inslag av rött och guld i det gröna. Efter bergsbestigningen åkte vi förbi Tokviksvägen och Alkärret nästan från till Lövhagen, rätt genom hagar med betande djur, på väg mot Myrholmarna. Sivar var den som bjudit oss dit för studier. Det var mycket hård terräng här, med backe upp och backe ner. Spångar över myrmarkerna, som skilde de olika öarna åt. Så kom vi då ner till Sivars stuga en verklig oas. Belägen helt nära sjön ganska komfortabelt. Ingrid bjöd på kaffe och mackor. Vädret inbjöd till utevistelse. Solen sköljde över oss, det gjorde dock inte vattnet, som låg helt blankt. Från kaffeplatsen såg vi ut förbi Fifång, ut mot den plats där hav och himmel flyter ihop. Våra tankar seglade iväg mot vårt eget Samarkand var det nu ligger, kanske finns det inget bättre än det vi har just nu, en kaffestund med likasinnade vänner, just här på Sivar och Ingrids Myrholme.

Efter kaffet båtfärd till Björnö, som nu är obebodd, förutom att båtklubben använder den vid sina utflykter.

Här har emellertid varit odlat, och en stuga kunde vi se grunden efter och en stensatt källare var ganska välbehållen ännu. Lagårdshus kunde vi inte se grunden efter då nu sommarens gräs och tistlar står högt. Sven- Erik Paulsson, har dock berättat, att han hört att den sist boende här var en kvinna, Björnö gumman kallad. På 50-talet firades här midsommaraftonen, men de blev lite stökiga, så Trosa-polisen fann sig förnödvändigt att uppsöka platsen en midsommar afton, men han blev kastad i sjön och därefter blev tillstånden indragna.

9.

Den 15 sept. var det Mörkö kyrkas tur att få besök. Eva och Thore Eriksson guidade oss och berättade om Mörkö kyrkas historia, samt visade oss kyrkans textilier. Vi fick se de båda gamla mässhakarna, som skänktes av greve Nils Bonde och hans hustru, bådamycket magnifika, mässhakarna alltså. Vidare visades de 4 moderna mässhakarna, vilka har vävts sytts och skänkts av duktiga Mörkö kvinnor. En vit en grön en röd och en lila, att användas under kyrkoårets olika faser. Kyrkans äldsta delar är från 1100-talet, men sedan har den byggts ut och renoverats flera gånger. 1933 var den sista stora renoveringen då bänkarna byttes ut och predikstolen återfick sitt tak, med den försilvrade duvan, vilket återfanns i ett hönshus vid Eneboda gård. 1987 invigdes den lilla dopoch vigselkammaren och 1989 installerades elektriskt ljus ovanför takkronorna. Kaffet drack vi bredvid Maurits Stures och Anna Horns tomba som står i den södra korsarmen. Efter detta åkte vi upp i Lundbyskogen, för att se på en grund, som hittats i skogen. Där lär ett fattighjon med sin sambo ha bott några år på 1800-talet. Mannens namn, Mats Hagman f. 1798 infl. 1846, död 1852. Majastina Eriksdotter f. 1814, troligen död eller utflyttad 1891. En historia i folkmun låter berätta att dåvarande fattigvårdsstyrelsen lät bjuda henne på skjuts till julottan en jul, och medan julottan pågick, så brändes hennes lilla "jordkula" ner. Hon hade tidigare blivit anmodad att flytta till "fattighuset men inte villfarigt deras önskan, nu gavs ingen annan möjlighet om hon ville ha tak över huvudet. Enl. forskning i husförhörslängderna har troligen stället hetat Norr Skog. Under Lundby rote.

Wam.

Våren 1991 I.

Rapport den 15-3 91. Nöckna.

Efter en dålig vinter, så gott som fri från snö, och de sista veckorna en disig tråkig luft, över ett trist landskap, vaknade vi till en solig fin förvårsdag. Vi hade bestämt oss för att se lite närmare på Nöckna. Här har vi alla åkt förbi många gånger. Men inte kunde vi tänka oss att det var så vackert att vandra här på kullarna. Här fanns en underbar utsikt åt alla håll faktiskt. Den förra brukaren av Nöckna, ERIK JANSSON, var vänlig att ställa upp som ciseron. Erik har bebott och brukat Nöckna, sedan 1947. Då tog han över efter sin morbror Arvid Larsson, så även som barn vistades Erik här mycket. Vi fick veta var de olika gårdarna i Nöckna legat och vad de hetat. Nerbyn där troligen 3 gårdar legat. Sedan var det stora byggningen och längre upp fanns

Wästergården och Stjärna. Perstugan och Snarberga. Sedan har här funnits Nöckna Brinkstuga och Höns-huset, vilket finns i anteckningar, var omkullslaget redan 1840. 1881 är stora huset byggt. Uppe vid Wästergården fanns förr en stor triangel av järn, där brukade rättarfrun banka hårt på, då det var dags att hålla middag t. ex. och den genljöd långt över markerna, längre en någon vällingklocka kanske gjort.

Erik visade oss en bild av gamla ladugården, med sex par fina ardennerhästar framför, med sina körkarlar. 1925 byggdes den nuvarande ladugården, i tegel med trä-överbyggnad. Magasinet finns kvar till ingen nytta, men vackert byggt, och minnande om den tid då vi bärgade skörden efter den gamla vedertagna metoden. Först skära säden, sedan torka den på krake ute på gårderna och sen köra in den på logen. Till sist då under korta kalla vinterdagar tröska inne på logen, med ett tröskverk, drivet av en motor och längre tillbaka av ett 'vandringsverk' drivet av hästar eller oxar. Efter tröskningen samlades säden i säckar, 100 kilos ofta, och bars upp i magasinet för att där ligga och torka i bingar. Nu används alltid skördetröska och säden körs direkt till spannmål-silon i Södertälje.

Nöckna har troligen fått sitt namn av Nyckenö. som en av öarna hette, som bildar Mörkö. De Övriga hette Simonsö, Myrkva och Hornö. Nöckna brukas nu av Eriks son BO, och hans fru Anette.

Vi for igenom Nygård och ner till de så kallade författartorpen Turesbo, med Ivar Loo, Fagersvik med Erik Asklund och längst ner Sandvik med Josef Kjellgren. Här finns en hel del sommarstugor, även en gammal stuga, Fagerslund. Det berättas om Fagerslundsgubben, att han avundades alla som på 1920-talet kunde komma i åtnjutande av elektrisk ström. Så han skaffade sej en glödlampa och satte upp ovanför sin dörr utanpå huset, så att förbipasserande skulle tro att han hade elektriskt ljus.

Sista sevärdheten för dagen var Svartkällan. En gammal offerkälla, enligt en del berättelser, och hälsobrunn enl. andra. Den är ganska märklig då den själv håller sej öppen och har en ganska stor vattenspegel. Två änder flög upp då vi nalkades den. Vattnet är mycket järnhaltigt, källan är nästan bottenlös, enl. sägnen har här en kviga gått ner sig och efter några dagar, med mycket dragning i källan, kom hon promenerande nere vid sjön i Prästgårdsviken. En annan gång skulle djupet mätas. Då lånades alla "ox-ydror", är tömmar, från Nygård och Nöckna, de bands ihop och en sten i änden, samt sänktes i källan, men de kände ingen botten. I en sägen från 1877 berättas om ett par Nygårdsbönder som då för många år sedan skulle ha draggat i denna källa iden förmodan att de skulle dervid finna några skatter, men att det på draggen uppkommit ett människobenrangel, med grinande död skalle, och då släppte de alltsammans och sprang sin väg.

Karin

Rapport från den 6 April 1991. Lavreten.

I dag hade vår sedvanliga vädertur slagit fel. Det var tjock dimma och regn. Vår upptäcktsfärd började vid Söräng, det område, som Oaxens kalkbruk köpte från Hörningsholm, någon gång på 40-talet. Där bruksarbetarna fick köpa en tomt billigt och bygga sej en liten villa. Men de fick bara bebo den, om de arbetade vid kalkbruket. Sedan har området bytt ägare och många nya stora villor är uppbyggda på det tidigare grönområdet. "Dagis" är ordnat här, kallat "Öarnas" dagis, för både Mörkö och Oaxens barn. Sedan kom vi till det verkliga Söräng. Det som en gång var torp eller liten gård. Först ligger "Märtas stuga". En liten, liten stuga, som hennes bröder byggde en gång åt Märta, på ett stycke mark, som de faktiskt fick köpa från Hörningsholm. Märta levde ogift hela sitt liv. Familjen bestod av far och mor fyra pojkar och Märta. Föräldrarna var brukare av den lilla gården Söräng. Här är stugan ny sen dess och är nu uthyrd av godsförvaltningen på H-holm, och jorden brukas av Skesa arrendatorn. Uthuset till Söräng var nu rivet och bara stolpresningen var kvar. Nästa torp var Långhagen, där vi beundrade, den stora bok och lika stora ek, båda planterade någon gång på 1918-20 talet, av en då 11 årig flicka, vid namn Lisbet Johanson, då hennes föräldrar bodde här. Innan den tiden, alltså 1902-11 bodde Alfons föräldrar här, nygifta. Klara och David Karlsson David arbetade då på Oaxen. Sedan gick vi till Lövestugan. Där bodde en gång farbror Johansson med sin stora familj. Ett av barnbarnen hette Gunnar han var mycket musikalisk och bildade i sin ungdom ett musikkoppel, som kallades för Mörkökvartetten. Gunnars mamma hette Signe, hon var sömmerska och kallades för Signe Löv, efter Lövestugan, Gunnar fick då naturligtvis heta Gunnar Löv. Så hittade vi grunden efter torpet Eriksberg, runt om den gamla grunden blommade snödropparna för fullt. Nu var skog planterad här, så snödropparna blommade faktiskt mitt iskogen. Grunden efter torpet Myrstugan hittade vi inte denna gång. Skogen växer flera decimeter varje år, så man känner inte igen sej.

Vid Eriksberg bodde en familj som hette Karlsson. Gumman såg inte riktigt snäll ut, och var dessutom konstigt klädd, hon gick under namnet Pastor Perskan. Hon hade en gäll och skrikig röst, så barnen var mycket rädda för henne. Vid Myrstugan bodde en karl som gärna drack sig lite pirum och då rann ölsinnet på honom och då gick han ut och slogs med enbuskarna, kanske något för slagsmålslystna även nu för tiden att ta efter. Gustavsberg är en stuga som ligger lite längre söderut, den är bebodd av fritidsfolk. Här har legat 2 boningshus bredvid varandra. Ingen vet med säkerhet vad dom har hetat. Det finns uppgifter i husförhörslängderna om Rännilsstugan och Gränbrink, båda ställen bör ha legat här någonstans. Här finns plats för forskning!

Dagens höjdpunkt var Lavreten, Den lilla gård, som ännu är bemannad av en bonde. En kvinnlig bonde, Karin Nilsson 68 år. Hon har gjort hela sin livsgärning här. Först hos föräldrarna, till någon gång på 50-talet och sedan har hon stått för arrendet själv. En del släktingar och en del bekanta hjälper henne med det tyngsta. Sune i Tuna och Hans i Skesa är 2 bonde-kollegor som hjälper henne då hon ber dem. Karin har 6 kor i lagårn, alla med vackra mjuka namn ofta hämtade ur den rika blomfloran som omger Lavreten. Karin göder upp kalvar nu sedan Arla har slutat hämta upp mjölk från Karin. Hon svarade vid vår förfrågan att det är inte lika gynnsamt, som att sälja mjölken direkt.

Karin berättar för oss om sin skoltid, hon gick över skogen, följde en stig till Lötens skola, där hon hade sin skolplikt. När hon skulle "läsa fram," fick hon gå över Öshagen och Hagkärret, upp till Eneboda skola, där det var läsning varje torsdagseftermiddag, och så till kyrkan varje söndag. Kyrkoherde var då Gunnar Paban.

Lavreten är oelektrifierat ännu i denna dag. Karin lyser sej med en så kallad strumplampa, som fylls med fotogen. Lampan har hon med till lagården när hon går och mjölkar, under den mörka årstiden. Mjölkningsen får hon förstås göra för hand, lika väl som utgödslingen. Nu finns det en liten traktor på Lavreten, för länge sedan fanns här oxar. Däremellan har fyra hästar passerat. Karin minns alla och kan räkna upp var dom var köpta. Enda värmekälla och kokmöjlighet är en järnspis, som eldas med ved. Där tar hon bort ringarna och sätter ner kaffepannan bland lågorna, när det brådskar mycket. Spisen ger en härlig värme i stugan. Blommorna står gröna och kraftiga i fönsterkarmen och kommer säkert att blomma frön i sommar. Hönsen går och pickar ibland maskarna i hönsgården. Snödropparna nickar åt oss, allt andas frid och trivsel. Vildsvinen är dom som sprider den störstabeindrövelsen just nu. Karin har nu i dagarna upptäckt att de har bökat upp en stor del av kossornas beteshage. Tyvärr så har nog också en hel del rötter från de vackra och rara Adam och Eva strukit med. Bofinken drillar och sädesärlan vippar så förnämnt med stjärten, våren är här för att stanna.

Karin.

III

Rapport från den 20 april 1991. Bergtagningen, Slesshagen.

Vinden fullkomligen stormade fram. Alltså var det nästan storm. Våren hade kommit av sej, den som hade varit så bra på gång. Kanske var det nymånens skära som skrämt den. Snöflingorna dansade framför våra ögon, och det annars så mjuka regnet var nu is och hagel. Visst måste det vara något övernaturligt med en sån här dag. Vi hade nämligen bestämt att just i dag skulle hälsa på Slesshagsgubben. Denna underfundiga och övernaturliga farbror, som i 3000 år skrämt barn och vuxna. Skogen som omringar hans stora borg, Slesshagsberget, är vacker men trolsk. Här vilar trädstammarna som fallit, sida vid sida som på en skogskyrkogård. Gravvårdarna som består av mossbelupna stenar, i olika storlekar står och vittnar om, att här är vi inne på tidlös mark. Mossorna, gröna och skimrande har lägrat sej över dessa stenar och över de stora jättekasten och bergstupen, som det finns ganska gott om. Högt upp i ett av bergen besöker vi den omtalade Björngrottan, där snö, kalla vintrar kan lagras ända fram till sommaren. Här måste mammabjörn ha haft ett gott skydd och känt att hon var utom Slesshagsgubbens makt. Här uppfifrån kunde hon se hur bygdens folk, samlade sej på den gamla fornborgen, för att om möjligt klara sej undan gubbens lurendrejerier. Här såg de ut över segelleden, när vikingarna kom på sina härjningståg och även när bygdens grannar, helt förskräckt paddlade förbi, för att kommanerät kusten, till de fina fiskeställena, utåt Tullgarn och Trosa.

Nere på ängarna betade fridfullt får och andra husdjur, tills de av någon anledning plötsligt i vild galopp, sprang rakt in i berget och blev borta. Gubbens rykte om bergtagning var alltså riktig. En torpare från Ängstugan, blev vittne just till en sådan bergtagning, och kunde låta händelsen gå vidare i folkmun. Tills en dag en gammal dam, Augusta Lind år 1932 på Hölö ålderdomshem, lät nedteckna denna underliga händelse, till varnagel för oss sentida människor. Likaså hade många förirrat sej in i gubbens underbara trädgård. Troligen belägen mellan Slesshagsberget och Grindstuguberget. Från den tädgården, kunde man inte kommut, om man inte vände skjortan, för då släppte förtrollningen.

En vandrare som gick förbi blev en gång tillfrågad av Gubben, om han ville smaka hans välling. Vandraren svarade. "Om du har mer välling än du kan äta upp i dag, så spara den tills i morgon." "Jag är tre ekskogar gammal, men jag har aldrig förut hört att man kan spara något till i morgon", svarade Gubben. Vi vandrade tveksamt i denna underbara urskog, där ingen vågat påbörja någon avverkning i mannaminne. Lars och Anki som varit med vid tidigare vandringar, skulle leda oss nu. När vi stod uppe på fornborgen och tittade oss förundrat omkring, såg vi plötsligt att halva styrkan nästan, var borta däribland Anki. Vid rop och visslingar svarade bara skogen, med sina djupa suckar. Vi fortsatte till Björngrottan, inte heller där fanns de. Då gick Alfons som är mest bekant med Gubben, för att leta efter de bergtagna. Han hittade dem, vandrade runt i förtvivlan. Men då de hörde Alfons glada tillrop, vände de sig hastigt om, med skjortan på. Och se då släppte förtrollningen och de kunde följa Alfons, för att från Grindstuberget beundra den vackra utsikten över vår "Blommande sagoö".

Vi fortsatte den spännande vandringen. Vi kom rätt ner till Grindstugan, där Arne Qvarnström, med fru sedan många år varit fritidsboende. Vildsvinen har gjort livet surt för dem just nu, genom att vara allt för närgångna i deras rabatter.

Vägen fram, och in mot Lötstugan. Här flyttade fjärdingsman Jansson, med fru Augusta, in 1876 och samma år, emigrerade den förut boende smeden Kjellberg till Amerika. Han hade då bott här och försörjt sej som smed i 26 år. Vi tittade på den plats, där vi förmodar, att hans smedja legat, och man kan ana var smideshärden varit. Vid Lötstugan bodde efter fjärsman, Fredrik och Augusta Lindström, de sista åren av sitt liv, efter att försökt omplantera sej i staden. Isina mandomsår brukade de Långdal på Mörkö.

Vi fortsatte mot Vilhelmsdal. Där ett hus byggdes någon gång på 30-talet, åt Emil Scherps, svärfar och svärmor. Emil som var arrendator vid Ulriksdal och kom från Dalarna och troligen av vallonsläkte, gift med Edit. De båda makarna var duktiga, var ochen med sitt. Emil var en mångkunnig karl, snickare och bonde och på äldre dagar konstnär, han målade tavlor i olja. Fyra barn och en dvärgvuxen kvinna, rymdes här i den lilla stugan. Alla dessa vackra torp, är nu fritidshus.

Wain

Rapport från den 4 maj 1991. Brunna.

I dag var det ett utmanande väder. Vi väntade att det skulle börja snöa, men så pass blev det inte. Ja våren är dröjande just nu. Musöronen på lövträden har sett likadana ut länge nu. Vi gick till Tormsta, som är en tjusig gammal gård, där de båda boningshusen finns kvar sedan sekler tillbaka. Välskötta och rödfärgade, med den gamla atmosfären strålande kring oss där vi går och myser. Utanför den gamla boden, som nog har haft någon form av loftgång utanför dörrarna, hänger en gammal rättsvälta. En urhålad trädstam, upp och ner med krokarna under, där man hängde fläsk, gryn, korv eller det man var rädd om. Där var det mycket svårt för råttorna att komma åt maten, därav namnet rättsvälta. Promenaden fortsattes ned mot sjökanten och bort till den backe där Brunna ligger. När vi kom fram till den vackra lövskogsbacken, hittade vi ett skyddsvärn byggt av sten, på en bergsudd, ett minne från första världskriget och våra hemvärnsmän, som då kallades för landstormen. Här gjorde vi halt för en kaffepaus. En stor och yvig gran, där vi ryndes alla under, blev ett gott skydd mot den kalla vinden, och här kände vi gemenskapen och att vi alla har en gemensam nämnare nämligen Mörkö. Granen vi satt under hade 3 stora stammar som kom ur en enda rot, en ganska bra liknelse, eller hur. Därefter hamnade vi på Glasberget allesammans. Ett litet fint berg med en underbar utsikt, dels över Hölö och dels över norra Mörkö. Bergarten är till stor del kvarts, därav namnet, Glasberget. Vi besåg grunden efter den lilla gården Brunna. Där vi vet med säkerhet att folk har bott sedan 1650-talet. Här har bedrivits undervisning i enkel form, långt före folkskolans tid. Alltså en tidig skola, det här har vi belegg för igenom studier av husförhörslängder. Under 40-talet brändes torpet ner av godsförvaltningen, men tills dess var det bebott, sista fam. hette Wästerberg. Här efter gick vi ner till den skeppssättning som finnes här. Enligt experter på området är det en grav från järnåldern. Järnåldern inföll omkring år 300 före Kristus och sedan kom yngre järnåldern och den sträckte sej fram till Vikingatiden, som inföll på 1000-talet. Vi gick förbi gården Berga och här pratade vi en stund om fam. Landström, som bodde här emellan 1920 till 1957. År 1938 blev gården riksbekant genom I.T.Thunbergs radioprogram om den så kallade "Radiogården", vilket var Berga. Även tittade vi på Gammel-Berga, där bor Margit och Nils som är med i vår grupp, och vi fick titta på deras gamla fina hus. Här har alltså funnits de tre små gårdar som Berga fordom bestod av och som sedermera blev sammanslaget till en gård någon gång vid sekelskiftet.

Karin.

Efter 3 otäckt kalla regniga dagar, kom så pingstafton med sol och ljummare vindar. Vår lilla grupp samlades vid Bygdegården för vidare färd ner till Axvik. Vägen dit är krokig och spännande, för den som liksom jag har bott därnere i 16 år av sitt liv, har minnen i varje krok av vägen. Först kommer Kumla där nu Raja och Uhrbo bor. Där bodde på 30-talet Anna och Anders Karlsson och deras son Erik. Anna var mycket krokig och ville byta rygg med oss barn. Det tyckte inte vår pappa om han tyckte det vore en stor synd emot oss. Farbror Anders var alltid glad och humoristisk "E du oppe så bitti" sa han på morgonen. På hemväg från skolan, kunde han säga "Du ska skynda dej hem för mamma ska tjudra hönsen med strumpebanden". Hans mösskärm var oftast lappad så väl som västen och byxorna. Det var inget ovanligt alla måste vara om sej och kring sej, för att få något på sej och i sej.

Efter Kumla kommer den backe som kallades Kumla tomt, och där en stor skytte grav finnes från första världskriget, då sådana värn byggdes tätt, just här uppe på norra Mörkö. Där var tänkt att landstormen skulle ligga och värna om vår civilbefolkning och vår hembygd. Sedan åker man ut på en raksträcka, som just nu är spirande av bonden Olles fina vårsäd. Dessa gården heter Mossgårdet. Alltså har det varit en mosse här, som blivit uppodlad. Sedan korsas vägen av Sörmlandsleden, därefter är vi framme vid Branta backen. Här måste man alltid hoppa av cykeln då man åkte hem från skolan. Sedan är man uppe på ett krön, och därefter rullar vi nerför "Krokiga backen". Så kommer vi ut ur skogen och här möts vi av en vacker syn så här i lövsprickningen. Den lilla gården Axvik med det ståtliga Axviks berget i bakgrunden.

Här vid Axvik är jag född i det gamla 1700-tals huset, om 1 rum och kök. Här bodde jag och mina syskon med våra föräldrar, som flyttade hit 1924. Då bestod familjen av 6 barn + far och mor. De äldsta barnen, Bertil Sven och Stella var då redan ute och "tjänade". Men Iris, Valle och Aina flyttade med hit, för att så småningom få arbeten de också. Efter att först ha gått och läst för prästen. 1926 och 28 fylldes barnaskaran på och vi var åter 3 stycken hemma, Aina Karin och Vega. Pappa försörjde oss på det lilla lantbruk som då fanns här, på 34 tunnland åker. Husen här vid Axvik brändes ner 1719 av ryssarna då de härjade här vid Sveriges kust.

Vi blev inbjudna i stugan vid Axvik, och se hur man kan modernisera ett snart 300-årigt hus, så att det ändå behåller sin gamla karaktär. Boden på gårdens så väl som huset är byggt i korsvirkesti l. Den som nu bebor huset året runt heter Olle Blomquist, och är son till Walter Blomquist, som tidigare varit arrendator här. En broder till Olle, bor med sin familj, i den nyare bostaden som byggdes på 40-talet.

Så klättrade vi upp på Axviksberget för att se på den fornborg som finnes uppe på toppen där. Den har varit ett skydd och en strategisk spaningspunkt under Vikingatiden, samt just under rysshärjningarna. Då var deras huvudförläggning här och vid Radön i Järnafjärden, där det enligt hörsägen ännu skall synas kokgropar. Vi ser ut över åkrarna som har försörjt alla brukare här vid Axvik. De flesta av åkrarna är nu planterade med skog, och bara lite hästbete finnes kvar. I hagarna är sommarstugor byggda och hela den vackra viken är kantad av fritidshus, Välskötta och pyntrade och älskade, men för oss som skulle vilja promenera här och minnas, utgör dom ett hinder.

De 36 svanar som ligger här i viken i dag kan vi dock beundra

när de så vackert fjädrar sej för varandra.

Vi var i dag bjudna till Bredviksudd, ner till Ulla JOhansson, som har sitt lilla sommarnöje där alldeles nere vid stranden Ulla är "ingift" Mörköbo. Hennes man Gunnar Löv, från Lövstugan har jag tidigare presenterat efter vårt besök vid Lövstugan.

Hon är nu ensam med sina barn och deras familjer, men dom gästar henne ofta här i hennes lilla idyll. Ulla bjöd på kaffe och "doppa" och härlig utsikt utåt Axviksholmar och Skansundet.

Vi gick sedan upp på ett utsiktsberg, vi såg därifrån Egelsholms fyr, Sorunda med Rangsta brygga, där det förr var första sommar-dansen för året just den här kvällen, Pingstafton. Men sådana fina traditioner är nu bara minnen. Tack Ulla för din fina gest du gjorde för oss, då du bjöd oss till ett av Mörkö's smultronstäl-len. Vi som inte kan få nog av vetskaper om Mörkö ock alla små oaser som finnes här.

Kamm

Rapport från den 1 juni 1991 Kasholmen Pålsundet.

Kasholmen. Längre sedan i så fall att det varit holme. Men kas Vårdkase, en signalplats för att meddela sej med Tullgarn eller Ulvsundet, inte alls lika länge sedan. Här finns säkra papper på att det varit en befästning bestyckad med manskap, som har skött bevakningen av sundet mellan Hölö och Mörkö, vilket utgjorde den inre farleden in till Mälaren. Mitt emot på Hölö si danhar även funnits en fästning, enligt Petris beskrivning, var den byggd av jord. Under Gustav 11 Adolfs tid, var det viktigt med bevakning här, då han var rädd att Sigismunds flotta skulle komma in den här vägen. Vid en inspektion i mitten av 1600-talet, beslöts att dra in bevakningen här då det ansågs att den inte fyllde någon funktion. Alfons berättade för oss om kiosken som fanns här förr, närmare bestämt omkr. åren 1920 till 1944. Bron här vid Kasholmen uppfördes år 1912 då järnvägen kom till Hölö. Kanske var det en bidragande orsak till att det gick att driva en kiosk här. Badviken var mycket fin här då, och en av traktens campingar var just här. Den kvinna som startade kiosken hette fru Anell. Hon hade tillsammans med sin make varit bönder vid Skesa gård. Men gården var inte så vinstgivande så de måste sluta och hyrde då Pålberg och då passade det bra att sköta den lilla rörelsen vid Kasholmen och så gav det väl någon liten slant också. Efter fru Anell tog Fritjof Öberg över, han hade tidigare varit byggmästare på Mörkö, hans lilla fru Maja var även med i sammanhanget. Då byggdes rörelsen ut med ett litet annex där det kunde rymmas fler gäster. Vi förflyttade oss nu till Sanamki. Ett 1800-talshus, vilket ligger mycket vackert utefter Pålsundet. Huset är byggt av byggmästare Karl Jonsson i ett sirligt och romantiskt utseende. Här vid Sanamki var fart och fläkt, när familjen Norberg flyttade ut på våren. Alla kvinnor och karlar som ville, fick då arbete här för att städa och feja så här var rent och snyggt. Männerna fick slå gräset och gräva land, plantera blommor träd och buskar. Lika dant var det på hösten igen då fönsterluckorna skulle skruvas på och hela härligheten skulle läggas i malpåse, då kom gumor och gubbar igen. Under sommaren hade de ofta varit här för att sälja ägg och gräddor och potatis m.m. Även då förstod vi oss på att tjäna på och erbjuda våra tjänster till sommarfolket. Vi passerade Pålsundet, gården där färjläget hade varit. Hit åkte bönderna med spannmål och mjölk m.m. för att lasta på ångbåten Hållsviken, som lade till här vissa dagar i veckan, för vidare transport till staden. Då kunde långa köer uppstå här. Som avslutning på dagens övningar gick vi till Svanberget, söder om Pålsundet. Härifrån såg vi Skyttorp och Tullgarn bl.a. (Näset). Inga svanar fanns på vattnet nedanför Svanberget i dag, vilket brukar vara vanligt. På tillbaka vägen gick vi för att bese resterna av murstocken till mellan-vaktstugan, vilken har funnits här. Åkern här invid heter Vaktstutäppa, det styrker våra antaganden att det här verkligen är mellan-vaktstugan. Vi vet med bestämdhet inte ännu vad det var som vaktades.

Karin

PS På den tiden då folk gärna kom och hjälpte herrskapet med städning och dylikt hette fam. på Sanamki Lindblom och Norberg var en ingift gren i fam. DS

Hösten 1991

I

Rapport från den 21 sept. 1991 Oaxen.

Nu börjar vi igen Mörkö entusiasterna
Oaxen passade bra denna härliga sensommar. Nästan lugnt, sol och varmt. Vi vandrade runt på ön, mycket nya villor har här sett dagens ljus, på sista tiden. Flera villor är planerade framme vid "Kroken". Just nu vet ingen vem som äger ön, så allt är nu ovisst om nybyggnationen. Färjan är väl ett dyrbart och stort problem för de boende och kommunen. Vi passerade där Himmelriket, Läroverket, Slottet m.fl. stora vackra hus ligger. De nämnda är kvar sedan brukets dagar, men reparerade och moderna. Därtill finns nybyggda hyreshus och ett stort antal villor. Vi passerade affären som nu är nedlagd, men som daterar sej från 1800-talet i varje fall affärsrörelsen. Byggnaden, där handeln nu senast har bedrivits, skulle jag tro byggdes på 1930-talet, då Konsum gjorde entre här ute. Passerade gamla platschefs bostaden, där ing. Melander med fam. bott många år under brukets tid. Nu är här en restaurant. Kom så fram till den gamla ugnen, den äldsta, vilken har undgått rivning. Den ligger nu här som ett monument från den gamla tiden. "Gillet" den gamla fina Bygdegården, ser mycket ruggig ut en sådan här dag då det starka solskenet avslöjar alla skavanker. Anslag har begärts till renoivering, men bara en bråkdel av det begärda har beviljats. Bänkarna från den gamla biograflokalen ligger utanför huller om buller Antagligen uttagna till firandet av Oaxen dagen i somras, men det var inte lika roligt att ställa in dem igem. Ja-ja det här är tankar som kommer då man ser gamla kära ting, som skulle kunna få ett bättre öde. Vi har nu tydligen hamnat på Oaxens baksida, det tyder mycket på. Den stora marinan, som ligger här utanför, är nu inte ens halvfylld, kanske är båtarna upptagna för året. Eller ute och förnöjer sina ägare, eller kanske det inte är lika populärt med Oaxens marina. Lax odlingen vilken bedrevs i de gamla kalksilosarna, är nedlagda på grund av dålig lönsamhet. Den gamla provgrop som togs upp för 50 år sedan, är nu vattenfylld och nervuxen av sly, vattnet skräpigt och gamla grejor nedslängda här. Kalkkladan ser sörjande ut. Vi vandrar så uti den skog som fortfarande finnes här och ut på norra udden, här längst ut på det ganska höga berget visar kart-tecknen att det varit ett vårdkaseberg. Här uppför är det mycket vackert en sådan här fin höstdag. En stor lastbåt går just nu förbi. Seglare finns också ute på sjön, men går mest för motor, då det är mycket svag vind. Inte ens vingarna på det vindkraftverk, som är uppfört här på Oaxen förra året, rör sig det minsta. Det är endast frågan om provdrift och energin som den levererar går direkt på nätet. Skulle enl. prognos ej räcka ens till Oaxens befolkning. På kartan står "Ryssens kök", utmed stranden åt Sorunda sidan. Vi undersöker platsen och vi tycker nog att det skulle gå bra att koka lite mat här åt gubbarna som brände ner och förstörde utmed våra kuster. Det var nog Mörkö bornas får och kalvar som puttrade i grytorna. Gick så avslutningsvis, den vackra vägen genom det senaste kalkbrottet, med den stora sötvattensreservoaren, vilken har bildats i det brott som går på djupet, hur djupt vet vi ej. Övriga upplysningar finns i Oaxen 100 år, utgiven på 1960-talet.

En legend eller en sanning om Gumskyrkan följer här.

Anteckningar från en tidningsartikel i södermanlands Nyheter 1924 skriven av Prosten Isak Gustavsson Julitta,
Isak Gustavsson kom med sina föräldrar till Oaxen hösten 1861 och då var Gumskyrkan ännu orörd. Den så kallade Gumskyrkan var en grottförformation i kalkberget. Åren 1861-1868 kunde Isak m.fl. njuta av denna "lokal" och plocka gullvivor både i grottan och dess omgivningar. tiden därefter började den grävas ur och raseras. Först användes den som stenkols upplag och sedan raserades "Kykan". På dess botten och framför byggdes sedan en ugn. Grottan var omkr. 10 m. i diameter och något högre på höjden.

Helt öppen på framsidan, 3 meter över havet. Gråstenen som under årtusenden urholkat grottan, låg då fortfarande kvar framför grottan. Den var inte alldeles rund, låg på den flataste sidan. Var så stor att man inte kunde utan hjälp ta sig upp på den. Väl uppe var man 2 m. över marken. Denna sten kallades alltid orgelläktaren. Vid dess vänstra sida porlade upp en källa med friskt vatten.

Längst fram under valvet låg 2 kalkstenshällar, som kallades altaret. De var $\frac{1}{2}$ m tjocka och tillsammans 3 m. långa. Bakom dem fanns gott om plats att röra sej. Dessa hällar var säkert ditlagda av människo-hand, men under vilken tid vet ingen. 4 eller 5 sittstenar på vardera sidan fanns också. På samma sida som källan fanns den så kallade predikstolen, en utskjutande häll en manshöjd över golvet. På hällen växte en en, smal och sirlig, som kallades ljusstaken, och ibland lekte vi att det var timglasen vi sett i Mörkö kyrka. Ofta fanns det ormar framme vid Gumskyrkan, och i en legend står att Gumskyrkan brukade vaktas av en orm.

Kanske har Gumskyrkan fått sitt namn efter fåren från Tuna vilka gick och betade på ön. De gick ofta in här och vilade, men den flöcken bestod säkert av mer än gumsar och då skulle troligen den ha hetat Fårkyrkan istället. Författaren har en annan förklaring till namnet. Han förbinder det med Gumsulla på Mörkö. Kanske var det Mörkö's apostel denne Gumme. Kanske en gammal munk som slagit sej ner under Frubergets skydd. Han vandrade så över Skögen till östra sidan av ön och därav namnet Munkens trappor, på den bergformation, vilken finnes straxt ovanför Ekeby. Gick så ner till Tuna och for över till Oaxen för att berättas för skärgårdsfolket om den Vite Krist, och fann det då mycket lämpligt att använda grottan som lokal därav namnet Gummes kyrka, Gumms kyrkan. Ännu under 1860-talet användes kyrkan. Byggmästar Hallström höll här betraktelser och läste ur Rosini's skrifter. Här hörde författaren för första gången Oskar Ahnfeldts sånger. "Jag minnes så väl hur den vackra helgedomen skövlades och lastades på båtar vilka körde stenen till Danzig i Tyskland. Så förgår världens härlighet". Så slutade prosten I. Gustavsson sin tidningsartikel.

H. Amin

Rapport från den 5 okt 1991. SKYMTET

Vädertur som vanligt. Solen sken och det vackra vädret vi har blivit bortskämda med bestod även i dag. 19 mm. regn har dock fallit denna vecka, så det är inte särskilt torrt i markerna. Vi parkerade vid Ytterberga och fotvandrade in mot Skymtet. En liten vacker stuga, om ett rum och kök. Ligger mitt i den hage där Hågas ungdjur betar, så här är "Mulens marker", vilket inte är så vanligt i hagarna nu 1991. Här minns vi den senast fast boende med sin hustru Therese, Bernhard Jansson, smed till yrket. Hans smedja låg vid Idala, han gick hela vägen tur och retur. Kom inte fram så tidigt alla dagar, så där vid 10-tiden kanske, och då gick han först ner till affären och köpte tidningen och kanske en bit ost. Så skulle han ha en andra frukost och läsa tidningen en stund. Kom det då någon kund, så sade Bernhard, mmmm jag ska äta först. Han var en skicklig jordbrukssmed, men med tiden blev maskinerna sådana, så att det fanns inte behov av så mycket smide. Då övergick Bernhard till att sälja cyklar och även reparera dem. Bernhards son, Otto var även smed och han blev så småningom smed på Oaxen och vässade borrar där, till arbetet i kalkbruket.

Här vid Skymtet, som nu bebos av "sommarfolk" ser vi grundstenar efter lagård och loge och ett mindre hus, kanske hönsbhus. Här finns en enkel och effektiv gammal stenbro över ett dike. Enligt husförhörslängderna har här funnits ett Skymtekammare och vi ser resterna av en syrenberså och några stenar i rader. "Aha, här har vi Skymtekammare", är vår reflektion. Inte långt från Skymtet ligger så lilla Barkarboda. En ännu mindre liten stuga, knuttimrad och en bod även den knuttimrad, med ett halmtak synligt under det gamla tegeltaket. På boningshuset har greve Bonde låtit lägga nytt enkupigt tegel. Bra tycker vi som vill se de gamla torparhemmanen levande förkommande generationer.

Vi fikar i solen och berättar gamla minnen, samt försöker utreda om det är någon skillnad på ett sto och en märr. Vi vet ingen skillnad, möjligen kan märr vara dialektalt, just för våra trakter, men så drar vi oss till minnes att även Emil i Lönneberga red på en märr. Ett gammalt uttryck för sto alltså.

Vi går nu genom Skymteskogen och Eneboda hage och hittar ruiner och äppelträd efter Norra Skymtet. Här har Per i Skymtet bott. Per var rödfärgare, gick omkring i bygden och hjälpte bönderna med rödfärgning på husen. Det var noga med underhållet, då det i kontraktet hos alla bönder och torpare stod att det skulle vara god hävd på både hus och jord. Syn på hävden, förekom vid förlängda kontrakt och vid upphörande av kontrakt.

Efter Per kom Kalle och Maja Persson hit för att bo. Nu var jordbruket nerlagt här och Kalle gick och högg i skogen. Maja var något förståndshandikappad. Kalle och Maja hade 4 flickor, Hilda, Helga, Anna och Linnea. Kalle och Maja var analfabeter. Kalle rapporterade till skogvaktare Gustav Andersson, meddelst streck på ett papper, hur många 1/4 famnar ved han huggit under veckan. Maja tog med sej lappen, efter det att skogvaktaren kvitterat den, till affären vid Idala, för att inhandla det hon behövde till sin familj. En famn ved är 4 kubikmeter, lika med 4 st 1/4 famnar. Först skulle trädet fällas kvistas och sågas i meterlängder och klyvas och staplas upp i travar. På 20-30 talet låg priset omkr. 1 kr. per famn. (reserv. mej för fel). Det var kring den här tiden som Maja och Kalle bodde här vid Skymtet. Huset var uselt. Kanske även fullt av vägglus, Kalle och Maja kom överens om att flytta till Vikens, som då stod tomt. Det var inte så långt till det gamla soldattorpet, som tidigare hetat Hästhagen, men sedan båtsman Vik bott där med sin familj, hette det Vikens. När så skogvaktare Andersson kom för att besöka dem en dag stod Skymte stugan tom. Inte var väl deras bohag så stort men det var ändå bra gjort av dem att klara det själva. Ingen mer har bott i norra Skymtet sedan dess. Vid Vikens finns bara en tegelhög kvar av stugan. Vildsvinen har rotat igenom hela högen. Kanske de kände lukten av mjöl och bröd, då säkert hade varit en murad bakugn här, av tegelhögens storlek att döma. Många gånger kom den stackars Maja ner till Mia i Axvik, min mamma, med lite lingon eller svamp i ett fat eller knyte och ville byta till sej lite mjölk eller en kaka bröd. Mamma plockade om Maja så hon inte behövde gå tomhänt.

Någon socialhjälp till en sådan här familj var så gott som obefintlig. Barnen i det här fallet flickorna, blev i regel hjälp i kök och lagård på någon bondgård, där hade de mat och kläder och framför allt tillsyn. Barnavårds nämnden eller fattigvården ombesörjde att de flickor, som troligen inte skulle kunna ta hand om och försörja ett eventuellt barn, blev steriliserade. Kalle och Maja blev efter många år förflyttade till Tengby kammare, de blev de sista vilka bebodde även Vikens. En fin promenad över Ytterberga äng, där vildsvinen helt förstört Hågabondens ärtor, och vi kunde åka hemåt med många nya intryck i våra huvuden.

Karin

Rapport från den 26 okt. 1991. Tunanäs.

På väg till Tunanäs, Scantias fritids-område, stannade vi vid Nederörsta. Örsta bestod på 1700-talet av 2 gårdar. Det gamla huset vid Neder Örsta var då bostad vid den ena gården. Magnus Nilsson bebodde nu det gamla huset sommartid. Det gamla huset alldeles bredvid, beboddes av Magnus son. Magnus är 44 år och bygdens skald och dramatiker, han har gjort en del saker som blivit berömda. Magnus har nu drabbats av sjukdom men väntas komma igen. Husen här är gamla och intressanta och ligger i en spännande natur, med en liten brand-damm och många sköna träd och berg i olika former. Så rullade vi vidare ner till Näset eller Tunanäs, ett reviterat litet hus på halva vägen ner till fritidsområdet. I början av seklet beboddes Näset av en fiskare.

Nere på fritidsområdet är en mycket vacker natur, med lång strand, bryggor för båtägarna och även ett antal båtar att hyra. Stor husvagns uppställning och tält plats, även så är det välordnat för bilparkering.

Tuna och Örsta gårdar, hör till de ställen på Mörkö, som inte brändes ner av ryssen 1719. Tuna var på 1700-talet en by med 4 bönder. Nu är all jorden + jorden från de båda Örsta-gårdarna, sammanslagna under en brukare, vilken bor vid Tuna. Sune Carlsson och hans fru Britt-Marie, driver sin gård med mjölkboskap och spannmålsdrift.

Efter Tuna "gjorde" vi Egelsvik. Efter att vi passerat Tunaberg, Solåker och Fritjofsborg, hamnade vi vid Anneberg, eller som den kallades för förr "Långpannan", därför att tomten var lång och smal. Här träffade vi Margareta Eriksson född vid Mossen, som genom arv har förvärvat den lilla trevliga stugan.

I början av 1900-talet bedrev "Knyt-Kalle" lite handel här, innan han byggde Solåker där sedan bedrevs handel till omkr. 1965. Vidare passerade vi Lillåker, Stens borg, Valsta, tidigare kallad Fredrik Anderssons gården, efter en ägare med det namnet. Bakom Valsta ligger "Slaktars". 2 gamla boningshus med 2uthus i behåll. Det var här som Fredrik Andersson, allmänt kallad "Slaktar Fredrik", hade sitt slakteri. Köpte in djur från bönderna och slaktade hemma på gården Egelsvik, styckade och körde omkring, med sin vagn och våg och sålde åt trakten folk. Även körde han till Stockholm och sålde. Ibland fick han notor med från grannar och kunder. Allt kunde Fredrik sköta, t.o.m. att han kunde köpa sorghatt åt en gumma som behövde det.

"Kyrkvårdens ligger här så prydligt på sin hörntomt. Nils Moberg tidigare bonde vid Egelsvik i över 30 år, bor här på sin ålders höst, tyvärr är han nu ensam sedan Edit gått bort, men sköter sig och sitt med den äran.

Tabor den gamla fina Metodistlokalen, färdigbyggd i början på 1900-talet och då med mellan 90 och 100 medlemmar av metodistförsamlingen, är nu berövad sin samlingsal och bostadsdelen är sommarhus för en familj.

"Vita bygget", Egelsviks gård, där Jonssons, Kaj och Ann-Matild nu är bönder och Kajs föräldrar bor i en modern villa på tomt. Byggnaden härrör sig säkert från 1800-talets slut, vi har många hus i den stilen på Mörkö.

Mickelbo är en annan bostad hörande till gården, namnet fick den då det omkr. 1940 fanns en rävfarmare boende här, och följaktligen också en rävfarm.

Vidare går vi förbi Kalkberget och uppför "Fridö backe", fram till Björkvik, här bodde en byskomakare omkr. 1920-30. Även ser vi härifrån gården Backen och Linaborg, det sistnämnda byggt av en farbror till Alfons.

Så går vi då fram till de nu ganska diffusa resterna av Mor Kristins lilla stuga. Ivar Thor Thunberg har så fint beskrivit Kristin och stugan hennes odlingar och stora delar av hennes liv, i boken "I ditt anletes svett".

Vi avslutar våra studier i dag, med att beundra Fridö, här bor Ansa med sin Lasse, medlemmar av vår cirkel. Fridö är ett gammalt hus där flera familjer har bott förr, nu är huset renoverat och fullt modernt. Anders Davidsson den förra ägaren har skött renoveringen. Lövnäs ligger intill, byggdes på 30-talet av Johan och Karin Andersson. Grått och kallt höstväder men glatt och gemytligt har vi haft det under våra 3 studietimmar i dagsom alltid.

Karin

Värd 1992 I

Rapport från Bråten den 21 mars 1992. Bråten.

1992 års vårsäsong startade med ett uruselt väder. Dimma på morgonen, vilken kom ner i form av regn, just som vi parkerat våra bilar och skulle ut i markerna. Vi stannade vid Bobacken. Här pratade vi lite om Bovik, Bobacken. Vi tog därifrån vägen upp mot Bråten. Ett vackert torp som ligger i skydd av Vårdkasberget. Här har inte funnits någon torpare sedan omkr. 1940-talet. Här är nu ett härligt ställe för fritidsboende. Ladugården är riven men cementgolvet är kvar med gödselrännan och foderbordet. En bod på gården finns kvar. Här har troligen det lilla magasinet för s-annmål varit på övre botten. och visthusboden på ~~våren~~ botten, där fläsktinnan och silltunnan förvarades. Huset verkade vara om ett rum och kök, så som det alltid brukade vara i de små torparhemmen. Nyrenoverat med nytt tegeltak, bekostat och utfört av jordägaren.

Namnet Bråten vet vi inte vad det syftar till. Men kanske var det just bråte här eller har det någon annan betydelse

Därefter gick vi upp oå Vårdkaseberget. Inte särskilt svårt att bestiga, just bakifrån där vi kom. Vildsvinen hade roat sig i markerna, de trivs bra nu när vi haft den tredje milda vintern i rad.

Uppe på berget hade Alfons ordnat med just en kase, men bara för värme och trevnad. Men som namnet antyder så har här eldats mycket större bål, när man ville sända signaler till sjöfarande och till andra delar av trakten. Matsäcken smakade bra, men regnet gav sej inte och därför gav vi oss, iväg hem till en torrare tillvaro.

Kain

Rapport från den 4 april 1992. Hörningsholm.

I dag skulle vi ha vårväder trodde vi, men våren har nu stått stilla 14 dagar och i dag var det bara 3 plusgrader och nordlig frisk vind. Vi var 9 tappra som ställde upp. Samlades vid magasinet och pratade igenom det vi visste om lantbruksbyggnaderna. Magasinet som rymt säd, vilken skulle lagras, och som om våren, då lagren var tömda, fick användas till dans på pingstafton. Här finns den stora "Djurgården" en naturpark med stora gamla lövträd, vilken förr röjdes av de torpare och backstugusittare, vilka hade röjstycken ingick i sin hyra. Lång väg att gå dit hade de flesta då Hörningsholm ligger i ena änden av godset.

Efter den här lilla introduktionen, åkte vi bil ner till Skanssundet. Här tittade vi på platsen där Hörningsholms tegelbruk har legat. Alldeles till höger före färjfestet, där nu Oaxens Båtklubb har sin fasta punkt. Greve Carl Bonde den yngre, hade gett oss de upplysningar, vilka gjorde att vi kunde lokalisera platsen. Tidigare upplysningar vi givit om Bränneribryggan på Bränneriudden är felaktiga. På den platsen har tidigare legat ett salpetersjuderi och ångbåtsbryggan där spannmål och dylikt har skeppats ut ifrån. För att återgå till tegelbruket, så brändes här tegel för godsets behov och troligen också till försäljning, då här har funnits en stor lastbrygga, i den vik som finns mellan Skansholmen och Oaxens Båtklubs båtuppläggningsplats.

På Skansholmen har som namnet skvallrar om, funnits en skans. Skansarna här på båda sidor om Skanssundet, är anlagda 1623 på konung Gustav den 2 Adolfs befallning, efter greve Johan Cassimirs och rikskanslers Axel Oxenstjernas ritning. Efter denna upptäckt åkte vi bil förbi "Lørgroparna" där lera till tegeltillverkningen tagits, och upp till Skolan, där nu godsets jägare bor. Skolan byggdes i början av 1900-talet. Här fanns alla sex klasserna och en lärarinna undervisade.

Vi promenerade förbi Alvilund och ner till stranden mot Notholmen. På denna lilla ö är en del fritidshus m.m. och främst finnes här Notholmens fyr. Det var här mitt emot Notholmen som salpedersjuderiet var beläget. Alla större gårdar och hemman var ålagda att tillverka salpeter och leverera till staten, för att användas till kruttillverkning. Det här yrket var ett lågt klassificerat yrke och sådan här tillverkning bedrevs ofta av fångar och andra svårplacerade individer. Råvaran till salpetern var urin och latrin och döda djur m.m. Efter detta besökte vi Näsbacken, ett gammalt hus där gårdens statdrängar hade sina bostäder. Sju familjer lär ha bott här, dessutom fanns en bagarstuga i huset också.

På 30-40-talen anordnade ortens Röda Kors krets årligen en stor midsommarfest här. Det samlades alltid mycket folk hit. Eidern gick mellan Södertälje och ångbåtsbryggan hela kvällen, med folk som åkte ut till Hörningsholm och som sedan skulle hem igen. Även Mörköns befolkning försökte på något vis, åka upp hit och roa sej en stund.

På vägen ner mot slottet, passerade vi den plats där förr gårdens uthus, stall, lagård, loge o.s.v. var beläget, Det är nu som bekant ner flyttat nedanför slott och park. Den villa, som den nu fungerande greve familjen bebor ligger här vackert belägen, straxt norr om slottet, med utsikt över Borgsundet. Framme nedanför slottet finns ännu bevarat ett åttkantigt ridhus förmodligen sedan Hovstallmästarens tid. den Greve Carlsson Bonde, som var godsets förvaltare i början av 1900-talet. Så ligger då slottet där så vackert, med greve Gustav och grevinnan Maud, boende i en del av huset, Ribbingska flygeln och gårdskontoret, stallet och vagnboden, de senare med sina vackra symboler i svart plåt på taket.

En promenad genom alléerna och trädgården, som har sett bättre dagar, och vår kyliga lördagsvandring var till ända.

Karin

Rapport från den 18 April 1992. **MOSSEN**

Nu hade åter 2 veckor gått, men våren hade ännu inte kommit, däremot hade 2dm. snö fallit 2 dagar tidigare. Själet var om möjligt ännu vintrigare. Vi hade tänkt oss in i "Oset" och Väggerberget, men där häckade troligen en uv, så där fick vi inte vandra.

Vi åkte istället åt annat håll, med början vid Lisstorp. Där i en liten backe invid vägen finns ett 20 tal skålgropar. Vilka man tror använts till offergropar.

Därefter åkte vi fram till Östra och Västra Nybygget och Alfons berättade för oss det han visste om dessa torp. Östra Nybygget är vidbyggt under 1900-talet och här har Mörköbor bott och arbetat i bygden, särskilt då vid kalkbruket den tiden det fanns. Jag har faktiskt varit på julgransplundring i ö. Nybygget, hos Karl-Erik Carlsson, då han bodde här med sina föräldrar, Margit och Martin Carlsson. Karl-Erik och hans fru Lisbeth bor nu i en villa vid Skåra. Västra Nybygget eller Bakom, som det hette i folkmun. Här bodde Jenny Larsson med sin make "Hugo Lars" och deras flickor. Fam. var Pingstväänner me var ändå verksamma i Metodisternas strängmusik och spelade och sjöng i Tabor. Så var vi då framme i dalkjusan där Mossen och en del torp ligger.

Vi började med att titta på "ormgranen", den växer alldeles vid Mosstugan. Den är ganska dålig i konditionen, på grund av ålder, men högväxt, en liten ättelägg kommer upp vid granens fot och den har samma konstiga växtsätt. Alltså långa grenar med få utskott på. Hoppas den får växa ostört där, för det är en ganska märklig och ovanlig sort.

Vi stod här vid Mosstugan, en liten reviterad vitmålad stuga, tillbyggd i etapper, med olika takhöjd på varje etapp. Karl- David Johansson, gift med Anna från Borsö, med 4 flickor och en pojke att försörja, bodde här från 1928 tills Karl-David och Anna gick hädan. Därefter har släkten det till sommar-nöje. Karl-David var kalkbruksarbetare och spelade dragspel lika som sin bror som bodde vid Tjäderleksstugan, dit vi skulle komma senare.

Så var det Båtsmansmossen, men en båtsman hette Råberg och det gav namn åt torpet som alltid kallas Råbergens. Det ligger några meter längre söder-ut utefter den så kallade Riksettan ett namn som den fick vid byggandet och sedan fått behålla. den är en skogsväg, som går in här vid Båtsmansmossen och kommer ut vid Dalbrink. Numera är den avstängd.

Så talade vi lite grann om Mossens gård, på 17-1800 talen skrevs det Måsen. En liten gård som försörjde en lantbrukare och hans familj något så när, fanns det skogsarbete i närheten på vintern, så gavs det med förtur just till såna här småbrukare, med hästar. Alla skogskörslor gjordes med hästar ända frm till 50-talet eller däromkring. Senare minnes jag dock att Ivar i Mossen kom med sin lilla Ferguson traktor. Längre tillbaka då den äldre generationen brukade gården, kördes det med oxar, det borde ha varit omkring 1920. Ivar och Helga Eriksson var de sista brukarna av Mossen. Ivars föräldrar brukade gården före Ivar.

Nu såg vi Tjäderlekstugan uppe i skogskanten. Här bodde en av bygdens spel-män "Arvid i Tjäderna". Han spelade upp till dans i den lilla stugan och då kom det ungdomar och dansade till hans dragspel. Han så väl som många andra var kalkbruksarbetare. En olycka drabbade honom, då han höll på att ramla in i en kalk ugn på bruket, och då tog han i ett hett järnstag och brände sina fingrar, även sinnet på Arvid fick sej en knäck av den hemska händelsen och han blev aldrig mer vad han varit.

Vädret var kallt denna dag och snöns låg i markerna, så vi var bjudna hem till fam Lundgren vid Nora iden gamla lantarbetarbostaden där. Ett av Mörkö's gamla kulturhus skulle man kunna säga. Här har på statartiden inrymts 7 fam. i s.k. spisrum. En gemensam bagarstuga i mitten av huset. Ugnen syns ännu i en av gar-deroberna. Här var Mörköväxeln inrymt i många år. En av växelflickona på Mörkö, Vega Carlsson från Axvik har nertecknat sina minnen från den tiden. Då hon råkar vara min syster, läste jag påpassligt hennes anteckningar och det blev mycket levande och påtagligt iden här miljön.

Vi pratade om Nora, där mangårdsbyggnaden brann ner till grunden 1981 och nu har ett nyt trevligt hus byggts upp på krönet. Nora bestod förr av många gårdar, 3 enligt husförhörslängden, och en kort tid kan man spåra Nora Apelvik. Här intill har även Nora Kvarn haft sin plats, här har Jenny, en dotter till Johan Öberg, den siste mjölnaren, hjälpt sin pappa att "ställa" vingarna på kvarnen varje morgon, olika varifrån vinden kom. Det har hon själv berättat för mej.

Här finns också en stor gravhög och före nya vägens sträckning här förbi fanns en lika stor hög till.

Ännu är det mjölkdrift vid lantbruket här vid Nora, men allt fler bönder upphör med korna på grund av omställningen inom lantbruket, så det är snart en sevärdhet med betande kor på ängarna.

En trevlig och givande dag med tacksamma elever.

Karin

Rapport från den 2 maj 1992 Eriksön.

Träffpunkt Idala. Väder: värvindar friska och sol. Färdmål Eriksö. På väg mot målet stannade vi till vid Åtorpsbacken, för att tala lite om de stugor och torp som legat där. I husförhörslängder och andra gamla handlingar kan man urskilja många människor och livsöden just under adress Åtorp. Kanske var här hus där man placerade människor, vilka inte hade husrum eller fanns det någon här, som tog sej an folk som kommunen betalade för, så kallade inhyses. Här bodde bland andra Maria i Åtorpet, vilken kunde många visor av lokal karaktär. En ung student senare professor i musik, besökte någongång på 1800-talet Mörkö på cykel. Fick så småningom kontakt med Karl de Mander i Lugnet, ett torpställe, som ligger straxt intill Åtorp. De voro villiga att lära Roosval sina visor. Roosval lyssnade och sjöng och lärde sej visorna utantill, för att senare sjunga upp för en person som kunde skriva ner tonerna iform av noter. Ansa Borin sjöng för oss just här på plats och stående fot en av dessa visor. Så tittade vi på grundstenarna efter Norra Dalbrink, vilka ligger alldeles södra Dalbrink, vilket finnes bevarat och är bebott sommartid. Så bilade vi ut till Eriksö och parkerade vid Klubbabro. Bron här vet vi inte hur länge den har funnits, men säkert mycket länge, då den är nästan outhärlig, för lantbrukarna på Eriksön. Här träffade vi Evert Carlsson i Fridhem. Han berättade att hans far och farfar varit ängsvaktare här. Eriksö hör till Domänverket för närvarande, men utnyttjades tidigare av full garns Kungsgård och Slottsförvaltningen. Således gick här de kungliga hästarna på bete. Hingstar och valackar för sej och ston på en annan äng. Ängsvakten skulle se till stängsel och djur och fick då bo gratis. Hästarna fördes till Eriksö, dels med båten Hållsviken och dels med tåg till Hölö och så fick de gå landsvägen från Hölö station. Järnvägen kom till Hölö 1912, så kan ni lättare tidsplacera händelserna. Så småningom slutade hästarna beta här. Stugan brann ner vid en vålded och skulle inte byggas upp igen, men Everts pappa fick bygga själv om han ville bo kvar. Han byggde då det Fridhem som finns nu, timmer tog han från det gamla uthuset som fanns kvar vid Wreta en liten gård som funnits här intill.

En promenad fram till Eriksö gård, som nu har egen brukare, efter att ha legat i sambruk med Gullberga och Harburen en tid. Ett fint gammalt hus från 1600-talet är numera K märkt, här vid Eriksö. Så besökte vi även Gullberga. Ligger mycket vackert här i Gullbergaviken. Har någon gång i tiden hetat Gullbergsvik. Bergen här runt omkring är faktiskt gula, så där har vi säkert oppkomsten av namnet. Här omkring har funnits tre små fastigheter, Sjöstugan, Grönvik och Hagstugan.

Efter detta fortsatte vi med resten av Eriksön. Hela Eriksön ligger fortfarande under hovförvaltningen vad gäller jakten, så här är årligen Kungliga jakter. Vi gick då först till Harburen. Träffade Söderberg både den äldre och den yngre, pratglada och trevliga som alla äkta skärgårdsbor är. Vi gick sedan stranden ut till Kättsö. Den fina lilla f.d. gården ligger här så skyddad och vackert och fam Hallen har vårdat och förbättrat den allt sedan de började hyra den. Här finns mycket att se. Svenskamerikanaren, som grannarna tydligen kallade Blondell för, var till börden smålänning och därmed van vid sten. Och det bär hela den lilla gården vittne om. Här finns stengärdesgårdar, stenkällare något raserad och och en grund till en vedbod eller dyl. Världens minsta lagård, men den räcker nog för de få djur som gick att föda på denna lilla gård, men här fanns även får och höns. Arrendatorn Blondell var under de år fam. bodde här 20 år i Amerika under 2 perioder, där tjänade han mer pengar, än han kunde göra på torpet. Mor Blondell med 4 barn, skötte torpet och försäljningen av det som gick att få fram där. Åkte med ångbåten från Lövhaga brygga till Södertälje. Även lär hon ha rott dit någon gång, till Södertälje alltså.

Vi tog så en promenad ut till Kättsö udd och tittade ut över södra Mörkö. Det finns ganska fina åkrar här ute på udden, vilka brukas av Harburens.

Karin

Rapport från den 30 ^{my} ~~jun~~ 1992. Kyrkan Barkarboda.

I dag tror jag det var sommarens varmaste dag ~~varmaste~~. Men vi var ändå på bettet för vår hembygd. Vi samlades vid Mörkö kyrka för att bese den. Den är lagom stor för Mörkö församling. Ligger skyddat, mellan två höjder med den vackra klockstapeln bredvid, det har med all säkerhet funnits en klockstapel, då kyrkan alltid har saknat torn, på 1600-talet fanns en smal spira. Då man stiger in känner man den vänliga atmosfären, kanske det är så med sin fäderne kyrka men jag tror de milda färgerna och den måttliga stäten gör sitt till.

Det är inte så många år sedan det köptes ny orgel, som döljer sej bakom den gamla orgelfasaden, en så kallad Mariaorgel.

Den äldsta delen av kyrkan är från 1100-talet, korsarmarna och koret utbyggdes år 1780. Utbyggnaden bekostades av kammarherre greve Nils Bonde och hans maka Anna Christina Flemming, vilka båda senare fick sitt sista vilorum under korgolvet. Bondeska gravkoret längst ut på den södra korsarmen byggdes 1820.

En stor renovering av kyrkan gjordes 1933, då installerades de nuvarande bänkarna. På tal om bänkar, så läste vi om bänkindelningen, fastställd år 1790. Ävden kan man se var de olika gårdarna hade sina bänkar, kvinnorna för sig och männen mitt emot.

De ekonomiskt mest välbesuttna, längst fram. Drängar, pigor torpare med sina hustrur längst bak.

Predikstolen, ett förnämligt konstverk, med sina vackra färger framtagna vid restaureringen 1933, altartavlan, en oljemålning av ritmästare Johan Ahlberg, skänkt av Nils Bonde med maka.

De för ca. 3 år sedan stulna föremålen, bl.a. de stora stakarna i kyrkans korfönster, samt timglasat på predikstolen, är nybeställda i samma utförande, som de gamla och finns nu på plats igen. En bonad i batik och ett predikstolskläde i bildvävnadsteknik, är till verkat och skänkt av Stella Carlsson lantbrukarhustru och konstnär från Baggtorp här på ön. Efter ett besök uppe vid klockstapeln vars byggår är 1648, då den byggdes av nyo, för en kostnad av 60 daler, kunde vi konstatera att den var i stort behov av att tjäras.

Fridal som vi senare kom till och som tidigare hetat Harlöt har varit en liten gård. På sin tid arrenderades den av Fridolf Öberg, vilken senare möjligen genom ensittarlagen förvärvat den. Nu är den lilla kjäsan upp mot Solberga-torpet styckat och där är många lyckliggjorda med var sin tomt att placera sitt hus på. Många till fritidsförnöjelse, men några som permanent boende.

Vid Solberga blev vi inbjudna till sommarhyresgästen, som hade skött sitt lilla torp på ett pietets fullt sätt. Ingen el finns i huset, men med en solcell på taket, håller de sig med ström till radio, TV och lyse.

Så knallade vi i värmen upp till ett bronsålders gravröse, ovanför Fridal, här skänkte skogen oss lite svalka och vi satte oss för en rast.

Historiens vingslag, susade runt oss, när vi satt där och filosoferade över det vattendrag som från Axviken ner till Prästgårdsviken passerat nere i dalen och då hade Urakaipa och hans släkt, suttit här och gnagt på ben efter sin sista jakt. Dom jagade inte hårdare än att vi nu kan glädja oss åt åtskilliga spår av bl.a. älg och vildsvin förstås.

Så promenerade vi bakvägen till Stora Barkarboda. Hagstugan heter den lilla stuga n bredvid Barkarboda. Vi träffade sommartorparen, han uttryckte sin glädje över att få vistas här på Mörkö på sin fritid.

Under min skoltid, tog ofta min syster och jag en genväg från Axvik till Ytterberga, Barkarboda och ner till Eneboda skola. Här fanns då Ännu den sista bonden Hjalmar Karlsson och hans hustru kvar som brukare, alltså på 30-talet. Hjalmar var den sista på Mörkö vilken använde oxar som dragare. Här vid Barkarboda är också det sista stället där spöken höll på med sina konstigheter, ja kanske Prästgården var sist. De löste korna från sina bindslen så att de gick lösa på morgonen då bonden kom till lagårn bl.a. Så passerade vi Eneboda där logen är trasig och bonden är borta. Kvar är Kyrkvaktmästaränkan Astrid Eriksson och hennes höns. Vi skymtar Eneboda gamla skola, byggd på 50-talet, den skall nu efter att ha tjänat som industrilokal några år, rustas upp till kommunens allhus Där förskola och Fritids skall samsas med hobbylokaler för äldre, samt samlingsplats för Hemtjänstverksamheten. Så är vi framme vid Mörkö's äldsta skola, vilken är ganska nersliten, ligger här bland blommande kastanjer, med många kära minnen inom sina väggar, väntande på sitt öde. År 1812 donerade Greve Nils Bonde Skesa Uppgård till församlingen, för att där skulle byggas skol hus. Gårdens avkastning skulle användas till lön åt skolmästaren, samt övriga kostnader för skolan. Undervisning pågick troligen här vid Skesa till år 1866, då gjordes markbyte och församlingen fick Eneboda hemmanet i utbyte mot Skesa, och då byggdes skolan vid Eneboda. En sista slutsputt i den alltmer tilltagande hettan, gjorde vi till Gåsta. Här på magsinet har Mörkö L.R.F. samlat ett litet museum. Här finns En inredning till gårdssmedjan som funnits vid Hörningsnäs En stor vävstol, en hel del notvindor en not på en not kälke, mjölk-kärl och rensmaskin för att nämna några saker. Gravfältet mellan Ekeby och Gåsta såg vi också. Här finns den största graven, den vi kallar Kungagraven, högst upp och mitt i gravfältet. Vidare finns en liten Skeppsättning och ganska många mindre gravar. Vi var fortfarande vid det vattendrag som korsat ön, här finns dock ett litet dike med vatten kvar, vilket minner om den forna segelleden. Intressant dag om jag får säga det själv.

Wain

Rapport från den 13 juni 1992. Fifong.

Den riktiga värmeböljan med högtryck hade lämnat oss och vår ängslan för att deet skulle bli blåsigt och kallt var stor, för i dag skulle vi ha vår sjötur i cirkeln. Men det var onödig oro, lite regn med någon åksmäll på morgonen, men sedan sol och varmt på dagen. 14 stycken var vi som antrade Olle Ömans fiskebåt. Och som så många gånger förr styrde Olle ut på Himmerfjärden, med Stenskärsfyr till vänster, så passerade vi Hornö udd och Hornö kalv och ut bland alla vackra skär och holmar, med fyrar till höger och vänster eller styrbord och babord, är kanske rättare på sjön. Olle tyckte att jag var dålig på namnen till sjöss, då han ju har lärt mej det så många gånger. Då vi passerade Kärlholmen hotade han med att sätta iland mej där, men det var tydligen bara skoj. Snart var vi sida med Fifong, där finns två små vikar, vilka tidigare har kallats Präst vecket och Kyrkvecket.

Så puttrade då båten in den skyddade och naturliga hamnen, där fanns bra bryggor att gå i land på. En husbåt med blommor och finesser låg i hamnen, med vaktmästarens fru ombord, hon hälsade oss välkomnandade att toaletterna var nystädade. Olle följde med oss till Kolera kyrkogården. Den låg mycket vackert under vackra ekar, med en gård av stenar runt om. Anna-Lisa berättade att Koleran gick här i Sverige på 1300-talet, och då de sjömän vilka dött i båtar på sjön, inte fick föras i land, så gravsattes de här. Kanske även att folk ifrån land fördes ut hit. Kolera kyrkogårdar finns ju på flera håll. Slå gärna i uppslagsböcker och studera vidare i det här ämnet så vi vet bättre hur det var. Därefter lämnade Olle oss för att köra båten runt till norra viken, och under tiden irrade vi omkring enligt Olle. Under våra irrfärder såg vi i alla fall mycket vackert bl.a. såg vi mycket nattviol och stora och vackra var de, där de stod i ängarna, där förr har varit åkrar. Fifong har tidigare varit ett lantbruk och ön ägs av Domänverket, men hör till Mörkö församling, då den bebos. Ön arrenderas nu av Södertälje Båtklubb eller Segelsällskap, vilket är det rätta namnet vet jag ej. På ön finns en av de större jättegrytorna inom Mörkö, även den högst belägna, enligt prostens Ekströms bok om Mörkö. Byggningen som hör till den före detta gården, ser ut att vara byggd på 1900-talet. Däremot finns en liten torpstuga, belägen intill den andra stugan, och den är av betydligt äldre datum. Den kallas Skräddartorpet, och det lär vara den skräddaren som bodde här som sedan flyttade till Hemsö och var därför omnämnd i boken Hemsöborna, allt enligt hörsägen. Vi gick sedan med Olle en lång och krånglig stig ner till Norra bryggan där Olles båt låg.

Vi antrade den och tog oss en liten påtår innan Olle styrde ut på Svärdsfjärden och då fick vi känna på saltstänk. Hemåt bar det, vi hade jämt göra att ducka för vågstänk, trötta var vi och största nyfikenheten hade lagt sej, så vi brydde oss inte längre om varken skarv eller öar och fyrar. En skön dag var det i alla fall, ett fint minne dessutom. utom.

Karin

1. 1992-93.

MÖRKÖVANDRINGAR med EKOJUNTAN.

Efter vår studiecirkel "Mörkö genom sekler" startade vi upp en grupp kallad "Ekojuntan". Vi har inget annat för oss, än att vi går ut och går på Mörkö en gång i månaden. Vår första vandring på hösten 1992 var till Väggborget. Väggborget ligger norr om Dalbrink på södra Mörkö. Namnet Väggborget har det fått av att det är rakt stupande ner mot marken som en vägg. Här uppföran berget skulle man gladeligen se Nytorp, och andra lite högt belägna platser, men skogen växer frodigt, och därför ser man bara skog. Här på Mörkö går bergskedjorna i två sträckningar, norr och söder. Det är i den östra bergskedjan som Väggborget ingår. Här uppe på berget syns mycket tydligt resterna av en fornborg. Nedanför berget har en gång hittats ett vapen enligt prästen Ekström i hans bok. Det var några män, säkert drängar, som hittade vapnet, de var troligen sända hit att plocka mossa. Mossa användes bl. a. till att tätta väggar med, emellan timmerstockarna, då man byggde hus. Mycket spännande svampar fanns att plocka och spår av vildsvin och älgar.

Totokt samlades vi vid Vickelby, omkring en gammal "bråkgrop". En bråkgrop användes vid linbråkning. Gropen var mycket raserad av betesdjur och tidens tand. Ett gammalt oljefat, vilket vi medfört hit, fick tjänstgöra att elda i vid uppvärmning av linet. Vi gick igenom alla faser av linberedningen, efter det att linet var rötat och torkat. Bråkor, häcklor och skäkknivar, fanns med. Alla i gruppen fick prova på att själva bearbeta linet. Efter avslutat arbete och grillning av korv på den sista värmen, gick vi en promenad mellan Norr-Skåra och Vickelby. Alldeles ovanför Tramsta finnes ett fornminne. Vi hittade jordfasta stenar lagda i viss ordning. Vad här varit vet vi ej, men troligen en boplats. Vildsvin, rådjur och älgar har lämnat ymnigt med spår efter sej

Tredje promenaden företogs i nov. Då samlades vi vid Lustigtorp, vilket är ett gammalt båtsmanstorp. Här har båtsman Rolig bott, torpet kallades även för "Roligers". I början på 1900-talet flyttade skomakare Gustavsson, hit till Lustigtorp ifrån det hus som ligger vid Skansundet på Mörkö. Här byggdes ett tegelbränneri just då och huset behövdes för arbetsledaren vid bränneriet. Gustavsson var en skicklig skomakare, han tog emot gesäller vilka kom fattiga och dåligt klädda hit till torpet. De fingo då en av de första dagarna, gå ner till Trosa, och hos Hedins Herrekipering prova ut vardagskläder och även söndagskostym. Sedan fick gesällerna arbeta hos skomakaren, tills kläderna blev betalda, under tiden fick de mat och dryck och bostad. Därefter fick de sitt gesällbrev och fick prova sin lycka ute i världen. Den gamle skomakare Gustavsson, minns vi mycket väl. Han var en duktig och mångkunnig och blid man.

Vi vandrade vidare till Långstorp, också ett båtsmanstorp, vidare till Korslöt, här bodde i början av seklet en korg och laggkärilstillverkare. En ko och någongris och höns, fanns i regel på alla dessa torp och vidare gjorde torparna sina dagsverken vid Hörningsholm, för att få bo.

Nästa torp var Gumsekulla. Det här är det torp vi har det äldsta datumet på, 1685 cirka. Uthusen är i regel borta på alla dessa ställen. Men här vid Gumsekulla finns en gjuten betong botten till en lagård kvar i gräset, därav tror vi oss se att lagården har byggts om någon gång. Omkring år 1930-40 bodde här en man vid namn Kjell, Han körde posten med häst och vagn, från järnvägsstationen i Järna och lämnade sedan sina postväskor, som han samlat ihop på ditfärden, fullproppade med post till de stora gårdarna, som han betjänade. Färden gick över Ulvsundet, där det då fanns färjeförbindelse. Under färden passerade han Pilkrog, Säby, Nibble, Däderö, Engsholm, Hörningsholm, Sanda och Berga och så de små ställena, men de fick nog i regel hämta sin post hos den stora närliggande gården.

Så tog vi en titt på Sandstugan, vilken låg inne i skogs kanten norr om Gumsekulla. Här finns bara lite gamla grunder och fruktträd kvar. Detorpstugor och uthus som var dåliga revs under 40-talet och kördes ut till Oaxen, till att elda ugnarna med. Det var kristider då och svårt att få hit stenkol till den viktiga kalkbränningen.

Efter jul samlades vi vid Eneboda gamla skola, byggd omkring år 1866-1870. Den gamla fina byggnaden har varit mycket illa under de gångna åren, och det är föga troligt att det går att rädda den. Göran Gelotte var med oss för att värdera dess möjligheter till upprättelse. Han ansåg, för att bevara miljön i kyrkbyn borde den restaureras, men det skulle bli mycket dyrbart. Minnen med anledning av att det fanns två gamla elever med i gruppen pockade på att få berättas. Följaktligen på grund av att det var tredjedagjul just den här dagen. Kyrkoherde, senare Prosten Gunnar Paban, ordnade nämligen på annandag jul Ungdomsdanser här. Det dansades då bara ringdanser till egna sånger, men var ändå ett mycket uppskattat nöje.

Efter den här besiktningen gick vi över till nyare Eneboda-skolan, vilken byggdes så sent som 1958 och användes till skola i 16 år. Därefter köpte SITHO mek. verkstad den till att göra träningsredskap i. Därefter stod den tom några år och förfallet satte in. Nu är den ombyggd och reparerad och här har förskolan, hemtjänsten och åldringshobbyn m.m. fått sina lokaler.

Därefter åkte vi till Sanda och parkerade våra bilar, därefter vidtog vandring till Björkarö, där Svea och Anders Davidsson bjöd oss på kaffe. Här vid Björkarö hade även förfallet satt in då Svea och Anders började hyra huset, men här har skett underverk, och nu är de stora salarna och det vackra köket säkert lika vackra som de någonsin varit.

Januarilunken gick ut till Uggleudd med "Tutudden".

Här besåg vi först en provugn vid Getberget.

Här har kalkbeståndet provbränts, innan den stora kalkutvinningen och ugnbyggnationen kunde ta fart ute på Oaxen. Så gick vi på bergsryggen, bland de små sommarstugorna, som ligger där i sol och blåst, fram till Laviken. I Laviken var för 50 år sedan en bra badplats, men nu har vassen tagit her-raväldet över badlivet.

Saltsjön var mycket "hög", på grund av de starka stormar och strömmar som varit den senaste perioden. Vi kunde i alla fall taga oss ut på udden där den yttersta sommarstugan ligger. Där unnade vi oss en brass och njöt av den soliga dag som rådde. Ansa läste dagboksanteckningar skrivna av en ättelägg från Sandstugan, som vi besåg en tidigare gång. Där fick vi höra om långa arbetsdagar. Den som skrev, året var 1930, berättade om sin far. Han var anställd vid Hörningsholm och gick fram och tillbaka morgon och kväll. Han berättade även om maten. Det var strömming och sill som gällde. Strömming gick att köpa billigt av fiskarena på trakten och salta in i tunnor, fast oftast blev det till att doppa potatisen i det vat-ten, som strömmingen hade kokats i, skrev han.

Februari månads promenad blev en fortsättning på den föregående. Efter parkering vid Baggtorp och en titt på byggnarna där och en liten minnesbild av folket som bott där på 1900-talet, vandrade vi till Rosholmen eller Rossholmen, som den oftast kallas, den lilla vackra gården nere vid sjön. Här har under det senaste århundradet, funnits en enda släkt. Far och son har här tagit över arrendet undan för undan, ända tills den av rationaliseringskäl, måste läggas ihop med Ske-sa. Det var omkring år 1950.

Utefter sjön fann vi många vackra små vikar och berg med vackra utsikter, som vi beundrade. Därefter kom vi fram till Kallas vik. En gammal gård alldeles invid sjön. De gamla husen, inberäknat lagården, var väl ombonade och sommarbebodda.

Många nyare sommarhus fanns här också, uppförda alldeles intill stranden. Tyvärr, för det är skönt att kunna gå alldeles nära vattnet och lyssna och se på sköna strandfynd och även mindre sköna saker finnas att skåda.

Så svängde vi ut på den gamla vägen mot Lövhagen, alltså ut på Lövhagens Norrängsudde, även här finns flera sommarbo-städer. Här ser man hur strandlinjen är uppskuren och många vackra platser finns utan att någon mänsklig arkitekt har haft sitt finger med i spelet.

Så var vi framme vid Lövhagen, ett gammalt jordbruk där fis- ket varit ett måste för att försörja en familj. Och så har det ju varit för all skärgårds befolkning här ute. Även här vid Lövhagen här far och mor och morfar med flera bakåt i tiden, strävat. Nu bor Sven-Erik Paulsson här helt ensam på vintrarna. Nu pensionerad med huvudet fullt av värdefulla minnen. Vi vände här och gick tillbaka till utgångspunkten. Vid Nytorp gjorde vi en liten avstickare. Där var hyresgäs-terna ute och "matade" fåglarna. Astrid i Nytorp och hennes

Manne var fjärde generationen. Alltså hennes farfars far, var den som kom hit och tog Nytorp i arrende och nu har Ast-rid husen som sommarbostad. Hennes barn och barn-barn bor i den så kallades undantagstugan, och kommer säkert att bo sitt lediga liv här så länge de får och har råd att ha det kvar. För som man förstår måste det vara ganska dyrt med dessa för-måner, som det är att få tillbringa sin lediga tid alldeles vid Himmerfjärden med de vackra öarna och ljusets växlingar, med soluppgångar och solnedgångar, sjöfågels ljud och deras häckningar m. m.

I Mars började vi hos Sven-Erik u Lövhagen. Han visade oss ett litet berg straxt ovanför sjökanten. Där hade hans mor-far visat honom för många år sedan, att han hittat ett år-tal inhugget i berget. Inskriptionen lyder: AGA 1863. I husförhörlängden från det året har kunnat framläsas, att 1863 drunknade 2tvillingflickor vid Lövhagen. Kanske man ald-rig fann kropparna och de förtvivlade föräldrarna använde berget till gravård. Vid bryggan blev vi stående och spåna om båttrafiken i början på 1900-talet. Då åkte ångfartyget Eidern zick zack över fjärden. Lövhagen, Fällnäs, Oaxen, Rangsta, Egelsvik, Fituna, Skansen o.s.v. Allt det här kan säkert läsas i boken om Ejdern, för den som äger eller lånar den. Så gick vi då över betesvallarna, som nu ligger under Skesa gård, och där finns inga betes-djur läng-re, så här är rikligt med förna, alltså fjolårsgräs. Nu har vildsvinen roat sej väldeliga här. Aspsly och småtall gör allt för att invadera de vackra ängarna, så att vi mis-ter ännu några tunnland av våra öppna landskap och vår äng-lamark. Så skyntade vi Tokvik. Vi skojade om namnet, kanske det har samband med täljetokar. Här går en långgrund vik in och landhöjningen har medfört att här är ganska vattensjukt och låglänt, där förut var blankvatten. Tokviks ladugård och svin-hus är nu borta, men en bod och stugan ser rejält och bra ut. En vattendamm under bergsfoten, har säkert fått släppa till vatten till stortvätten under många år. Här var ryssen i farten och brände ner husen i juli 1719. Sjöboden var svår att få ått brinna så det var bara lite kolat i timmerstockarna. och när den gamla sjöboden hade tjä-nat ut och den revs, för att ersättas av en ny, passade Sven-Eriks morfar på att bära hem dörren till Lövhagen, för att använda i sin sjöbod, men så blev det inte. Dörrem finns be-varad inomhus i en bod vid Lövhagen. Vid återkomsten från vår promenad fick vi se den. Och vi kunde då konstatera att den hade åskilliga år på nacken. En riktig analys om åldern vore onekligen roligt att få fram, så här mitt inne i det histo-riska året. Efter Tokvik gick vi sjökanten ut på udden. Nu återkommer jag till sommarnöjena. Här fanns tre stycken efter varandra liggande, alla med oli-ka standard och olika många hus. Längst ut på udden, vid en enkel liten koja, satte vi oss på trappan och på stenarna ner mot vattnet och fikade. Utsikten var underbar, vi såg Ekö med omkringliggande, Ekö Långö m.fl. öar. Svanar och andra sjöfåglar prälade sig för oss.

Så anträdde vi återfärden. Då passerade vi det lilla underbara torpet Alkärret. Vi tog oss friheten att fotografera stugan där. Boende ytan här är faktiskt inte många kvadratmeter. Vi försökte tänka oss, att bo här med flera barn. Attliga här och föda sina barn, många mil till någon läkare. Barnmorskan skulle hämtas, någon häst fanns säkert inte på en sån här liten gård. Grannarna måste budas att hjälpa till o.s.v. Tänka sej vardagen med våta och smutsiga kläder, som skulle torkas till nästa dag, i samma rum som många skulle sova i. Tänka sej sängkläder, finkläder och vardagskläder. Vedförråd, kommod för tvättning och nattkärl. Undra på om mor inte alltid kunde hålla alla barnen lufria i håret tillexempel. Underbara berg runt om i naturen här, som lockar oss till bergs klättring, även om hälften av vår härliga vandringsgrupp har passerat 60 år och mer.

April, april med sitt brokiga skinn, lockar barnen än ut än in, en gammal ramsa som alltid stämmer bra in på april vädret. Vihade undrat i veckan hur vädret skulle bli idag, men det blev ut. Efter samling vid Idala åkte vi den östra vägen ner mot Ängstugan där vi tog av in på Anklöra vägen. Här är liksom vid Tokvik, ganska sankt på ängen och man ser sjön i marknivå. Öarna och Eköstranden ser ut som hägringar, som flyter omkring på vattnet. En titt på gårdsbyggnaderna, de som ännu finnes kvar, de ligger vackert och skyddat bakom några berg. De är rundade av vågorna en gång i tiden och blir en vacker inramning till gården och med skogen som fond. Av ladugården finns bara en cementbotten och en pump kvar. Upp i backen hade de "välsignade" vildsvinen bokat omkring. Här uppifrån fick vi ögonkontakt, med den udde vi besökte på vår förra promenad. Över maderna vandrade vi, här gick ett annat gäng och insöp våren. De var kaffetörstiga och ville köpa kaffe utav oss, men se det gick inte. Härifrån upptäckte vi ett sommartorp, som låg upptryckt mellan två berg, med sjöutsikt. Anklötholme ligger några hundra meter från stranden, de boende måste därför ta sig dit ut med båt, följaktligen finns här en brygga.

Under promenaden längs stranden såg vi en hel del sjöfågel, blåsipporna blommade blygt i fjolårsgräset, en fasantupp flög upp med sitt oafterhärmliga skri.

Nu var vi framme vid Samuel Karlssons sommarhus, här var tänkt att vi skulle rasta. Ute på fam. Karlssons bad klippor blev vi inviterade att sitta och det var både vackert och bekvämt. Eidrarn finns mycket här bland skären på södra Mörkö. Gudingarna låg och tjoade åt sina fruar, ådorna, som troligen nu i slutet av april är mitt inne i häckningen. Ekö med båthus och brygga, Ekö Långö, Björnö, Oxne, Hassle och Myrholmen, syntes rätt framför oss. Färden tillbaka gick vi ut på Ekövägen och över Eköbrink, ett smalt pass innan man kommer till Svalhagens kammare och vägen till Berghuset. Straxt norr om Svalhagens kammare ligger norra Svalhagen, här har varit ett litet torp med jordbruk och boskapsskötsel. Gamle Gustav Andersson, som var skogvaktare åt Hörningsholm i många år, köpte här sin första ko. Det hände när han och hans fru flyttade in vid Dalbrink, någon gång i början av seklet.

Vi traskade genom kärret, som inte är något kärr nu, utan upp odlat sedan länge, så genom en liten skogsskärm och så var vi ute på vägen vid Anklora och våra bilar.

Den 6 maj en kväll mitt i veckan, träffades vi hos Anna-Lisa Nyström vid hennes lilla torp Lövlund i Hölö. Först en liten utflykt till Angsholmen en liten ö i Simsjön. Här har funnits ett litet torp, än syns de rikligt stenlagda grunderna efter stugan, lagård och loge. Syrenerna finns ännu vid liv och även äppelträden, ändå är det en mansålder sen här bodde någon. Ön hör till en av AHLs gårdarna "G Haglunds", men det är Öhr, som betar här med sina får så att blommor och gräs trivs här och även grävlingen. Vi hittade först hans dass. Han gör en grop, 12-15 cm idiameter och här gör han sina behov. Dasset ligger alltid ett bra stycke från grytet, vilket vi hittade senare. Knepiggt byggt, med reservutgångar och flera rum, så som ett grävlingsbo ska se ut.

Här på den nyavverkade strandängen, frodades vitsipporna och blommade rikligt.

Vägen till och från holmen låg under vatten trots torkan och värmen som varit. Tre damer saknade stövlar, men vadade till och från ön. Vi såg mycket sädgäsa under promenaden, men inte de tre tranor som troligen slagit sej ner här för att föröka sin familj. Däremot såg vi många söta, inte fula, ankungar vid Ahl.

Samling i Lövlund för en härlig fikapaus i torpstuguvärmen, och med just den äkta torp lukten i näsborrarna. Anna-Lisa bjöd på mycket gott kaffe med dopp.

Nils och Margit visade kort från vårens promenader och ett bronsspanne och en bronsknapp, som dom hittat i jorden i den gamla Bergabyn på Mörkö.

Krukros och en dikt, som vi uppskattar mycket.

Vi i detta glada gäng
utan cirkel, men går ändå en sväng.
Med ryggsäckar innehållande kaffe och macka.
Utan er Karin och Alfons, som vi härmed tacka,
blevo nog inte våra promenader lika intressanta
för med Mörkö är ni ju så bekanta,
varje gång vi lär oss något nytt,
om både torp och flora, folk och knytt.
Hoppas att vi till hösten kan fortsätta vandra,
och ha det trevligt och trivas med varandra.

Mörkövandrarerna "Ekojuntan".

Höstens tre vandringar har varit förlagda till mitten av Mörkö. En vacker augusti lördag träffades vi vid Egelslund. Här finns mycket att se i naturen, och historia finns också gott om. Den lilla bergstomt som finns till Egelslund är bergig men vacker, och vetter ut mot Himmerfjärden.

Här i Kalkbergets norra ände, syns tydligt ett ganska stort kalkbrottssen tiden för kalkbrytningen, alltså i slutet av 1800-talet. Skogen har nu skjutit upp inne i brottet och mossan bekläder väggarna. Inget staket omger öppningen, så när man kommer gående uppe på kalkberget, blir man helt förskräckt när man helt plötsligt står framför ett hål som gapar i naturen.

Stengrunder finnes kvar efter olika hus vilka har använts vid kalkbrytningen. Smedja och kalklada bl.a. Stora högar av sylta eller avart minner också om den tiden.

Egelslund har varit bebott av familjen Larsson så länge jag kan minnas. Nu är Far och Mor borta för länge sedan, men alla barnen med familjer har här ordnat en liten fristad för sig och odlat och gjort fint på sina bergstomter. Somrarna är ju idealiska att tillbringa här, med närhet till saltsjön och utsikt över segel-leden mellan Landsort och Södertälje.

På en spång som förbinder Egelsholm med Mörkö, balanserade vi ut till Cristina och Bertil Svangren. De är verkligen stenrika, hela denna holme består mest av sten och berg.

Härute på Egelsholm har också brutits kalk. En krutkällare finns ännu kvar och vittnar om, att här fanns de som kunde mura fint, så att det höll länge utan underhåll i hårt väder.

Egelsholms fyr är belägen ute på udden. På våren och försommaren är här mängder av fågelbon.

Här har Egelsviks ångbåtsbrygga varit belägen emellan Mörkö och Egelsholm. Här lade Ejdern till, för att lasta folk och torgvaror, vilka skulle in till Södertälje för försäljning.

Bryggorna utefter ruten in till Södertälje, låg i sick-sack. Så i bland så var det en brygga på Sorundasidan, Rangsta t.ex. och så en på Mörkö-sidan Skansen o.s.v. där det skulle hämtas. Det här var i början av seklet. Efter c.a. 1930 tror jag inte det förekom reguljärtrafik.

Endast en bostadsfastighet finnes på Hämen, men här rymdes flera familjer ibland. Försörjningen bestod av kalkbruksarbete först på Egelslunds-Egelsholms kalkindustri och senare på Oaxen.

En lång och innehållsrik vandring företog vi med utgångspunkt från Ekeby. Där i skogsbrynet finns resterna av en kalkkälla "Stimla". Härifrån bar Ekebyfolket i gångna tider allt dricksvatten, samt övrigt hushållsvatten. För övrigt finns fler källor i kanten av skogen här emot Gåsta och Ekeby. Rappbrunn och Alkällan är två namn-givna. Dessutom finns här en damm, Sköljpusen. Här skjöljdes och klappades byken i gångna tider. Nu i många år har kreaturen gått i vall här och druckit vatten och trampat här så nu är det inte möjligt att skjölja tvätt längre.

Straxt ovanför i kanten av Gåsta hage finnes Munkens trappa.

Det är en naturlig formation av en trappa med 16 trappsteg.

Här fanns förr en mycket väl upptrampad stig, vilken användes av folket på östra sidan av Mörkö då de i något ärende skulle till Prästgården, affären eller mejeriet. Längre upp i skogen finnes ett kärr, kallat Vant-Lasses kärr efter en legend om en gosse

som var handfrusen och alltid bar vantar. Efter en dröm under middagsvilan, såg ^{en} syn av en vacker flicka och sprang förvirrad rätt in i en röjnings-eld och omkom.

På andra sidan bergskammen här mitt på Mörkö, ligger tre små torp, Skogstorp, Lilltorp och Långdal. Alla med sina minnen och släktled väl förborgade, om man inte i eget intresse börjar forska och läsa husförhörslängder födelse och dödböcker. Då får man säkert en spännande thriller att lägga till handlingarna. Efter de tre torpen och en ganska tät nyplantering av granskog, hittar vi Sprickberget. Också det en naturlig bildning i berget och kanske faktiskt en direkt fortsättning av Munkens trappa. Sprickan i berget är säkert fyra meter på sitt djupaste ställe och 15- 20 meter lång.

Nästa naturliga under här på vandringsstigen är en ormgran, som i många år kanske 100 har stått här vid vägkanten mellan Mosstugan och Båtsmansmosse "Råbergens". Nu är den döende, de flesta grenarna har torkat men toppen lever ännu och till vandrarens stora glädje kan man se en unggran strax bredvid, vilken har samma egenskaper som den gamla. Nämligen mycket få utskott på grenarna, som alltså är långa smala och ormliknande.

Vägen slingrar sej här åt tre håll, Mossen, Smedstorp och Löten. Alla tre stigarna är lika intressanta, idag väljer vi Smedstorpsvägen. Här är en inäga kring vägen, den har hört till Mosstugan. Här har torparen skördat hö och säd till sina torparkor, vilka har försörjt familjen med mjölk, smör och ost. Några fåror potatis och kanske lite spånadslin har säjert också funnits.

Smedstorpen ligger vackert med utsikt över Prästgården och Ekeby och ända bort till Pålsundet. Här har funnits tre torp eller i varje fall boställen med namnet Smedstorp. Västra Smedstorp är för länge sedan borta och går knappt att urskilja. Smedens torp det östra, är en mycket gammal byggnad, som är ganska orörd och mycket vacker med sin syren berså. Det största torpet är utbyggt med ett rum och en farstu och är nu bebott av barn-barn till den sista torparen Erik Lindström med hustru Lisa. Rundvandringen är nu fullbordad och vi är åter vid Ekeby.

November månads promenad företogs med utgångspunkt från Neder-Örsta. Här är husen Mycket Gamla, även trädgården och dammen präglas av forna tiders trädgård. När folket på gården måste arbeta med de sysslor som alltid pockades på att göras, och när arbetet ute var slut för dagen måste innesysslorna skötas och kläderna och strumpor tillverkas. Då var arbetet i trädgården ett projekt som även det präglades av beräkning och ekonomi, Här finns frukt-träd och tåliga rosbuskar och perenner återkommande år efter år. Vandringen fortsatte sedan förbi Tunanässtugan den ligger utmed vägen ner till Tunanäset. Här i stugan bodde förr en fiskare. Nu är den bebodd av fritidsfolk.

På Tunanäset har Scania sitt stora vackra fritids område, helt fri köpt från från godset. Området är mycket välskött och naturskönt.

Ett stycke gammal hagmark, nyplanterat med skog hade röjts från lövsly och var lite tungt att passera, men vi fick lön för mödan. Vi hamnade nere vid strandkanten i Örsta hage, Här har sedan många år varit sommarstuguområde, med ganska många stugor. Nere vid stranden iden lågt stående solens sken, satte vi oss för kaffe paus. Enstaka seglare var ute på årets sista kryssning, vackert att se men säkert lite kyligt. Efter rasten gick vi sedan raka vägen tillbaka mot Neder- Örsta och de parkerade bilarna.

JULEN 1993

IV

Annandagsjulvandringen var planerad att gå uppe i HÖLÖ. Vädret har varit mycket blandat och väderlekstjänsten mycket opålitlig och därför hade vi bedömt att Mörkö kanske var lite utsatt av väder och vindar och vägarna svåra att lägga rundvandringar på, i händelse av mycket snö.

Vandringen startade vid Hembygdsgården, gick över Bökesta hus, vägen mot Åbykvarns f.d. arbetar bostäder och en sväng ned mot Åbynäsbadet. Uppe på platån ovanför badet, hade vi en fin utsikt över Ledarön och Tormsta. Här uppe finns också ett bronsålders - röse, vilket vi aldrig förut har besett. Så kom vi då ner till det vackra lilla fiskartorpet Åbynäs, där vi väl minnas Hilmer och Göta, det sista fiskarparet som bodde här och fiskade ända in i sin ålders höst.

Så kom vi då fram i blåsten, som var ganska hård den här dagen. Men som nu träffade oss i ryggen. Här går vägen utmed Åbyån vilken främst kommer från Kyrksjön och Lillsjön, men avvattnar också området ovanför Wrå och de små sjöarna i skogen där.

Här ligger vackert Åby-kvarn. Namnet säger oss att här har en av traktens kvarnar legat. Nu är tyvärr kvarnen borta.

Vi hade tänkt oss att få dricka vårt medhavda kaffe här i Kvarngården. Anna-Lisa hade utarbetat programmet i förväg och talat med gårdsfolket här. Främst då Annette, Klas och Ingrid Rundkvist.

Vi blev inbjudna i den gamla fina stugan där förr mjölnaren bodde. En härlig doft och en skön värme slog emot oss då vi öppnade dörren. Anette hade bakat härliga bullar och kokat mjölkchoklad och vispat grädde åt oss och vi fick bänka oss vid vackert dukade bord, prata, skratta och njuta. Nog har livet guldkant ibland allt.

Efter drickningen pratade Anette för oss om gården, och om de nischer, som de flesta lantbrukare söker nu för tiden.

Anette har försökt att runt denna lilla stuga och andra utrymmen vilka i regel finnas runt gamla gårdar, arbete fram någon form av produktion och kanske främst kontakter med övrigt folk vilka söker det äkta på landet.

Som exempel kan nämnas, marknad med försäljning av bygdens hantverk och gårdens produkter, utställningar m.m.

Även kan stuganhyras ut genom L.R.F. till grönbete åt folk som längtar ut till landet.

Klas R. svärfar till Anette och f.d. bonde på Åbykvarn berättade sedan för oss om den gamla kvarnen, och hur beslutet det svåra, togs för att verkställa rivningen. Det blev en för stor utgifts-post för gården, att själva underhålla ett sånt här gammalt byggnadsverk, när det nu inte längre var brukbart och ekonomiskt möjligt att driva. Elkraft skulle däremot gå att få ut från ån, åtminstone tidvis, men även där skulle själva kraftverket bli så dyrt så den ström man skulle vinna, aldrig kan betala anläggningen.

Ett hjärtligt tack till gårdens folk för en minnesrik annandag.

Karin

Mörkö
Kyrkan

Klocks Capeln

Berghuset.
Utsikten

Oasen.
Slottet.

Vågørk
ork
silos

Kaffepris
med
Soundeda
første

1992 Utläkt till Täggsberget.

Berg huset
Ingången
till
grottan.

Lavstenu.

Hörningsholm

Skolan
vid
Hörningsholm

Kaffepaus
i
Pannruin

Sommarskolan
Närkö genom sockles
1990
med genomgående
Tridals bror
på utflykt
till Karta.

Vägbyggnaden hade säkerligen ej beräknats
den stora belastning som ^{uppgick på den} ~~alla~~ ~~genom~~
ny ^{vägen} ~~byggningen~~ och snart nog beqvämte
sig ~~kan~~ att spricka i det gylliga
underlaget. Nu står goda råd dyra,
som det sigs och bänder ^{vägen} mest till ommanus
vidtagna konkrereta åtgärder.

Alla krafter sattes till, ~~med~~ ^{med} felts drogen,
och man får från alla gårdar ^{på} ^{även} hjälp tes ist
att köra fram material, som bestod av
beton, gränis och ärrigt träbark under-
lag för att stabilisera mark ~~underlaget~~
~~mark~~ ^{mark} ~~underlaget~~ ^{mark} ~~underlaget~~ ^{mark} ~~underlaget~~
^{mark} ~~underlaget~~ ^{mark} ~~underlaget~~ ^{mark} ~~underlaget~~
lades på. Så växningarna fick man,
~~upp en till ett~~ ~~väg~~ ~~efter~~ ~~nyddat~~ ~~stora~~
av ~~stämningarna~~, ~~upp~~ ~~en~~ ~~stabilare~~
väg. Under de snart 90 gigan åren
har denna vägstricka konstant varit förstäckt
och byggts ut till en vacker stadsväg.

Bron mellan Mätkö och Hälö byggdes
år 1912, samtidigt som sidan den bron
från Järna med Nyköping blev byggd och
Hälö järnvägsstation byggdes. Byggnads
kommunikation ^{förbättrades} ~~förbättrades~~ väsentligt och
vägarstämmandet mot Hälö j.v. ot. blev där-
med mycket kortare.

Förbindelse ^{förbättrades} ~~förbättrades~~ mellan och mellan de delar
av Mätkö med fastlandet blev väsentligt
ganska förändrad och handelskontakterna
övergick mera på västsidan, de länge
fjängestället vid Pålsmundet var i drift
helt Mätkö sina mesta äffers ~~var~~ ^{var} ~~tabler~~
på Vagnkärn och Träsa. ^{Varsett den nya lin.}

Förbindelse över Pålsmundet ^{förbindelse} ~~var dock inget~~
^{är förbättrades} ~~var dock inget~~

år 1913, järnsidan med ~~nya~~ ^{nya} ~~kapitel~~
^{över den nya bron} ~~sidan~~
Detta var ju till för Mätkö byggden
emellan det uppstod en svår meter vid
den ny byggda anslutningsvägen från
Pålsmunds vägen med till kofästet ~~och~~
~~helt~~, som drogits rakt över
~~den befintliga~~ återmarks och den
senka ängsmarken.

Om fiskerinäringen i Mörkö församling.

Först en allmän beskrivning av Näslandet, som ligger på andra sidan Skanssundets färjeläge, och tillhörde Mörkö församling ända fram till 70-talets början. Det var ett ganska stort markområde med mycket fin skog och skogsmark och flera jordbruksgårdar som ägdes av greve Bonde på Hörningsholm.

Islutet av 50-talet inköptes hela detta område av Stockholms stad, men församlingsgränsen ändrades först på 70-talet.

De gårdar som tillhörde godset var följande: 2 st. i Näs-byg, Björndammen, Fossäng, Långudden och Hörningsnäs. Ett mindre ställe: Stjärten, slopades redan 1932 och marken lades till Hörningsnäs. Här på Näslandet har tidigare också funnits ett antal torpställen, men dom vill jag beskriva i ett annat sammanhang.

Här skall följa lite uppgifter om de ställen och familjer som i huvudsak hade sin försörjning som fiskare. Det var ganska många inom Mörkö som kunde betraktas som yrkesfiskare, kombinerat med lite jordbruk. Vid Långudden, numera heter stället Hagudden, bodde en fam. Asplund. Den äldre Asplund arbetade vid Hörningsholm som skogvaktare, men två av sönerna ägnade sig åt fiskerinäringen, med Långudden som bostadsort. Ättlingar av Asplundsläkten driver fortfarande fiskerirörelse här, utökad med rökeri och fiskodling, samt en del båtservice med uppläggningsplats för fritidsbåtar.

En av Asplundsönerna bosatte sig vid Idesta, någon km. sydost om Hörningsholm, varifrån även han bedrev fisket som huvudsysselsättning. Här fanns också ko och smådjur på stället.

På ledarön, i fjärden mellan Mörkö och Hölö, bodde en fiskare, samt vid Tunanäs, bortom Tuna gård. I våra bygder har det alltid fungerat så att fiskeriyrket har varit sammankopplat med annan verksamhet, varför de flesta småjordbruken och torpen hade fisket som en viktig del i sin försörjning. Att namnge alla som försörjde sig med fiskets hjälp förefaller mig rätt svårt, men några ställen bör omnämnas: Rosholmen Kallasvik Lövhagen Ekö Långö Bobacken Brink m. fl. Av dessa är det endast Ekö, med Fam. Olle Öman, som fortfarande bedriver Yrkesfiske på södra Mörkö, samt på norra delen familjeföretaget Asplund, Långudden.

Under 1890-talet och fram till 1925-30-talet förekom en ganska livlig sjöfart i farvattnen kring Mörkö. Flera ångbåtar gick i regelbunden trafik mellan Trosa Södertälje o Stockholm. Bland dessa mins vi flera: Lilla Trosa, Nya Hällsviken, Nya Södertälje, och Ejdern. Dessa båtar gick ordinarie turer varje vecka. Genom Pålsundet var det L:a Trosa kallad "Mjölksnurran" Nya Hällsv. och Ejdern som gick ordinarie turer, medan Nya Södertälje gick sin trad öster om Mörkö i Himmerfjärden. Ejdern däremot gick på båda dessa trader, men på olika vackodagar. Ångbåtsbryggor som angjordes i den inre farleden, Skytt-torp, Pålsundet, Vinterhälla, Åbykvarn, Stav, Ulvsundet. samt på östra sidan, i Himmerfjärden; Tokvik, eller Lövhagens brygga Getberget, Tunanäs, Egelsvik o Skansundet, Fällnäs, Rangsta, Fituna, Hörningsnäs. Björndammen, m. fl. in mot Södertälje.

Det var både persontrafik och all slags annat gods som fraktades på båtarna. Även levande djur förekom i fraktsortimentet.

Många av skärgårdsbefolkningen for med ångbåten in till Södertälje och togade sina produkter. På höstarna fraktades spannmål, dels i båtarnas lastrum eller också i prämar, som togs isläp för bogsering in till kvarnanläggningar i Stockholm. Sommartiden skickades mjölken med ångbåten, medan under vinterhalvåret fick mjölken köras med hästar till Järna järnv. station och efter 1912, till Hölö station. Sommartid anordnades emellanåt s.k. lustresor med ångbåt, och utflyktsmålen var företrädesvis Tullgarn Trosa Eller Landsort.

Det var väl främst Ejdern, med kapten Fredmark, som gick dessa turer. En och annan "Månskenstur" runt Mörkö gjordes under sensommarens augusti kvällar.

När det gäller båttrafiken bör även Karta-Oaxen bolagets flotta omnämnas. Bolaget hade många egna pråmar, som med bogserbåt drog pråmsläpen till hamnar i Östersjön och i Bottniska viken med sin last av kalk och kalksten, ofta togs återfrakter i form avträvaror. På varje pråm fanns en pråmskeppare, och ofta även en skeppspojke. Dessa hade ansvaret för såväl pråmen som lasten. Av bogserbåtar minns jag en av de sista, "Oaxen Beta". Hon gick i trafik ända in på 40-talet.

Under 1930-talet genomgick transportapparaten på landsbygden en radikal förändring. Sjötransporterna övertogs till stor del av järnvägen och senare kom bilismen allt mera, och nu har all transportverksamhet övergått till bilar. Man frågar sig ibland om vi skall få uppleva att lokalflyget i framtiden skall ta över.

Fonder och försäkringsföreningar inom Mörkö.

En greve Fredrik Bonde på Hörningsholm stiftade en fond "Hörningsholmsfonden" och avkastningen av densamma delas årligen ut till två st. av godsets anställda, som är i behov avhjälp någon form. Fondens avkastning omvandlades förr i naturprodukter. Råg, att förmalas till mjöl. Utdelningen från fonden skedde årligen den 6-juni Gustavsdagen, och därav kom benämningen: Utdelning av "Gustavsråg". Det var också en lämplig tid, ty framemot midsommar var ofta matvarulagren tömda. Juni Juli Augusti: "Tömda bodar i bondens hus". Fonden omfattar för närvarande 3700:- kr. och fortfarande sker utdelning, men numera i form av kontanta pengar.

Vidare finns Elis Anderssons Fond: till trevnad för äldre församlingsbor i Mörkö.

Det var Elis i Norrbacken som donerade sin kvarlåtenskap, till detta ändamål, En kommitté om tre förtoendevalda personer, vilka utses av kyrkorådet, förvaltar fonden och numera används avkastningen till inköp av blommor som delas ut till pensionärer inom Mörkö församling.

Under 1910-20 talet bildades Mörkö sjuk och begravningshjälp-kassa. En lokal försäkringsförening. Hur den var uppbyggd känner jag ej till, men någon form av anslutnings och årsavgift måste ju till för att bilda ett försäkringskapital, som plaserades i bank och avkastningen kom sedan medlemmarna till hjälp vid längre tids sjukdom och som ekonomisk hjälp vid dödsfall. En styrelse var tillsatt att sköta försäkringskassan. Jag minns bara den sista kassören i förs.-kassan. Det var Anton Andersson i Hammarby, en mycket noggrann man som gjorde allt för Anderssons bästa.

När sedan den allmänna sjukförsäkringen bildades upphörde Mörkö sjuk- och begravningshjälp-kassa.

Lokalkontoret för sjukförsäkringen förlades till Vagnhärad.

En s.k. Svinförsäkringsförening har också funnits en tid.

Som medlemmar ingick enskilda grisuppfödare, således ej lantbrukare med många grisar. Under den dåliga tiden på 30 talet och under krigstiden på 40-talet var det många enskilda hushåll som födde upp en hushållsgris, och emellanåt blev grisarna sjuka och avled ganska fort. Då anlätades försäkringsföreningen med ekonomisk hjälp till inköp av en ny gris.

Föreningens sista ordf. var Fritiof Öberg i Egelsvik. Medlemsanslutningen minskade dock i och med att tiderna blev bättre ekonomiskt, och till slut fanns bara ordf. kvar. Enligt hörsägen höll han själv de sista årsmötena och fungerade härvid som både ordf, protokollförare och justeringsman, likväl som revisor.

"Allt i sin ordning" enl. föreningens stadgar.

ETT JULMINNE (*eller mordet på jultomten*)

Min barndoms jular var annorlunda. Det är det mest rätta ordet som jag kan finna att förklara varför jag har svårt att känna någon julstämning i dagens julrusch.

Mina **föräldrar** drev ett litet lantbruk. Karin (2 år äldre än jag) och jag var yngst av 8 syskon och **de som** under 1930-talet bodde hemma, **de äldre** hade redan sökt lyckan på var och en **sitt håll**. **Julaftonen** innebar egentligen aldrig någon **övertaskning**, den räknades som vardag fram till **fyratiden** på julaftonen, då fick vi klä granen och **mamma** och vi flickor fick sätta på oss var **sitt rent** (ibland nytt) förkläde. Förväntningarna var **inte** så stora, vi hade ju själva varit med och **hjälp**t till vid julslakten och gjort korv, sylta, **leverpastej** och äpplen hade tagits fram från **vinterförvaringen** på vinden. Julklapparna som låg **gömda** inne i "kammarn" var alltid mjuka och **vi** hade ju alltid sett vilken färg det var på sockor eller vantar som mamma stickat under vinterkvällarna. Då husdjuren blivit omskötta på kvällen och risgröten var uppäten knackade det på dörren, och vem stod där om inte självaste tomten. Jag var nog lite rädd men nog var det rysligt spännande när han frågade om man varit snäll under året som gått. Men jag minns att jag varje år tyckte synd om mamma som missat tomten som kommit just när hon gått ut till dass!

Den julafton som jag särskilt minns var julen 1933, jag skulle fylla sex år nästa år i maj och få börja i skolan till hösten. På förmiddagen hade pappa satt upp havrekärvar i vinbärsbuskarna utanför köksfönstret och jag satt på knä i kökssoffan och tittade på fåglarna som samlades i kärven. Då kom han in och frågade om Karin och jag skulle följa med till skogen för att hugga julgran. Pjäxor och varma kläder kom fort på och sedan var vi klara för att gå. Det var några minusgrader och "spårnö". Vi var glada och pratade om att vi skulle gå förbi stora berget där tomten bodde. Vid "tomteberget" stod vi andäktiga och tittade på den stora sprickan som kunde vara själva ingången till tomteberget. När vi fortsatte märkte inte vi att pappa gick runt i en stor cirkel, så att vi efter en stund kom tillbaka till våra egna spår. Vi hade inte heller haft några misstankar när han tidigare stannat till vid en vacker gran och sagt att vi skulle gå före. Vi trodde naturligtvis att han skulle stanna för "naturbehov", men egentligen hade han hängt upp sockerkonfekt i granen.

När vi nu fick se (våra egna) spår så kunde vi ju bara tro på pappa när han sa att det var spår efter tomtefar och smånissarna, Och titta, minsann hade inte tomten hängt upp sockerkonfekt i **den gran** som vi nu skulle ta hem till vår julgran. Glada drog vi hemåt med vår julgran och **sockerkonfekten** som vi fått av tomten och berättade allt för mamma.

Efter jul, då granen var utkastad, var min enda **tröst att** tomten i alla fall fanns kvar till nästa jul och **nu visste** jag ju var han bodde. Då tog Karin **mig** upp till vinden och visade mig tomte-masken som låg i en låda. Hon sa att eftersom jag **skulle** börja skolan till hösten så måste **jag ju** få **veta att** det var mamma som var utklädd till tomte. Jag vägrade tro henne och jag tror helt visst **fortfarande** att den riktiga tomten finns någonstans. Kanske kommer han till mig i år?

God Jul önskar Kristina *och Per*

till hela familjen Davidsson

GERDA EIDE LORD BERÄTTAR.

Gerda en gammal dam som bodde i Mölnbo på gamla dagar. Hennes ålder var mycket hög då hon gick hädan. Hon var född vid Egelsvik på Mörkö. Därefter flyttade hon och hennes familj till Hornö på Södra MÖRKÖ. Gerda var då tre år. Gerdas far hette Erik Eide. Familjen var vid Hornö i 18 år.

En grannö till Mörkö är Grönsö, fast den ligger i Sthlms län, men inte så långt från Hornö. De båda gårdarna bytte tröskhjälp med varandra när det var så dags, Erik Ejde hade då tröskverk och motor med sej i båten.

En präst vid namn Ljunge hade prästtjänst på Mörkö vid den tiden. Edvard i Bobacken var den som var skyldig att skjutsa prästen då han skulle på tjänste ärende ut till skärgården. En gång skulle han ut till Fifång, men mörkret föll tidigt och månen gick opp, Ugglorna hördes hoa och prästen var mycket mörkrädd så att han bad Edvard vända vid Hornö.

Det fanns då som nu ingen väg ut till Hornö, så när Gerda skulle till skolan måste hennes pappa skjutsa henne till Klubben, där det fanns väg. Då var det oxen som gälde framför kälken eller kärran. Så småningom köptes det häst till Hornö, den hette Grälle. Första gången Gerda skulle rida blev hon avkastad av Grälle, men med tiden blev hon en duktig ryttarinna. Hon red barbacka förstås.

En gång skulle Gerda köra tomma strömmings-lådor över isen då fick vinden tag i lasset och det höll på att gå tokigt, då blev Gerda rädd. Då de nu hade häst och Gerda hade så bra hand med hästen fick hon börja köra strömming till Hölö station och en gång till Vagnhärad över Anderviken.

Hornö levererade smör och ägg till Oaxen

Ottilia från Svalhagen, en av de närmsta grann-ungdommarna, och Gerda, rodde till Oaxen en gång då en kolbåt låg inne i hamnen och då var det även fest där.

En gång då en stor båt vid namn Viktor Rydberger hade kommit i sjönöd hade den gått upp och ankrat i Tokviken.

Då kom traktens ungdomar med Henning Sandells båt och klättrade på repstegen in i båten. där blev de bjudna på frukt. Sedan gick de till telegrafan och prata med telegrafisten. Han berättade om första världskriget på Nordsjön.

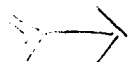
Som vinterfoder åt djuren, för det fanns kossor vid Hornö också, brukades också skäras vass. Den skulle skäras från båt, just vid den tiden då den gick i tofs. De fick löfte från Tullgarn att de fick skära vass där, då blev de bekanta med fiskare Eriksson och trädgårdsmästaren. Fiskaren och kungen åkte på sjön och rodde drag. Fiskaren barn-barn som var med i båten, sa till kungen det var förskräckligt så fula tänder du har. Julfest hölls årligen på Oaxen och någon gång fick Gerda vara med.

Det år som hon konfirmerades, var det år som Gunnar Paban började som präst på Mörkö. då ordnade han så att det blev lekar på Kolsö för årets konfirmander.

Som helt liten mindes Gerda att hon såg på då Landstormsgubbarna kommo och ville ha bajonetterna slipade.

Från skolan berättade hon att Sven i Gullberga läste fel och fick en örfil och då blev alla rädda och nervösa så att sedan läste alla fel. En sommardag vid Hornö då höet hängdes, hördes ett lamm bräka i berget, det var från Vickelby, kördes då hem igen men kom till baka efter några dagar, vilket upprepades, 2ggr. Det var inte lilla biten att gå det.

Det här är små minnen från samtal med Gerda vilka vi mest hade på telefon. Nedtecknat av Karin Davidsson .

Forts. från föreg. sida.

Vid Klubben på södra Mörkö förekom det ofta på jularna att Hornö blev inbjudna på julfest.

Grottorna på Mörkö kallade Berghuset, var då som nu ett bra ut flyktsmål. Gerda berättade att en gumma bodde där under första världskriget och hon hadetagit hönsen med sig föratt få någon färsk mat, men tuppen gol och förrådde gumman, så hon blev till-fånga tagen. men samma skröna förekommer om Fruberget vid Brinkerna. Gerdas pappa skjutsade skolbarnen när Gerda gick i skolan, till HÖRNINGSHOLM för att de skulle få se fångkällaren under slottet.

Gerda åkte Eidern förbi Engsholm då slottet byggdes. På samma båt åkte också fru Wersén, maka till byggherren, på första klassens däck. Hon var mycket fin med med päls, Engsholms borna vågade inte sitta i samma rum. "Men vi var inte rädda vi satt kvar, fast hon kom in, det var roligt och titta på henne på nära håll, sade Gerda. Hon mindes också att det låg prämar utmed kajen vid Engsholm, som var fyllda med tegel.

Wersén den 11/12/1977